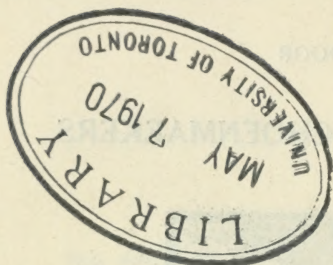
HET NIEUWE WERELDBEELD

DOOR

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS

UITGAVE VAN C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN HET JAAR 1915.

N.V. Boekdr. v/h L. v. Nifterik Hzn., Leiden.

L. S.

Bij den vierden druk van *Het Geloof van den Nieuwen Mensch* schreef ik onder meer:

„In *Mensch en Natuur* begon ik het nieuwe beeld van de objectieve werkelijkheid te ontwerpen, zooals het, in wezen, groeien moet als innerlijke en uiterlijke daad van de nieuwe persoonlijkheid. Dat zal ik verdiepen en verbreeden en positiveeren in een volgend werk, waarin het nieuwe wereldbeeld wil komen tot controleerbare juistheid, tot bewust doorschouwde werkelijkheid, tot.... exacte schoonheid."

Dit werk wordt U hierbij gegeven.

Het bevat een reeks cursusvoordrachten over „positieve mystiek" of „beeldende wiskunde", die door harde *verstandelijkheid* heen naar beeldende *redelijkheid* streeft. Ik had allen, die aan den cursus deelnamen, verzocht, door het stellen van vragen en vrije gedachtewisseling mij in voortdurend en ongedwongen contact met hen te houden. Mijne hoorders hebben mij niet teleurgesteld. In menig hoffelijk debat heb ik veel van hen geleerd. Zij hebben daardoor krachtig meegewerkt aan dit boek, en ik ben er hun oprecht dankbaar voor.

M. SCHOENMAEKERS.

Laren, Juli 1914.

DRUKFOUTEN.

Op blz. 11, regel 10 van beneden staat veronderstelt voor vooronderstelt.

„ „ 13, „ 12 van boven schrappe men het streepje achter ineengedachte.

„ „ 23, „ 8 van boven staat een Leven-zèlf voor het Leven-zèlf.

„ „ 88, „ 8 van boven staat de verklaring voor de moderne verklaring.

„ „ 90, „ 10 van boven voege men tusschen niet en als: te aanschouwen.

„ „ 114, „ 2 van boven staat onmiddelpuntig voor ommiddelpuntig.

„ „ 119, „ 6 van beneden staat planten voor planeten.

„ „ 125, „ 2 van boven staat die voor de.

„ „ 165, „ 3 van boven staat voorstellen voor voorstelling.

„ „ 166, „ 8 van beneden staat plastisch-zelf voor plastiek-zelf.

„ „ 168, „ 9 van boven staat wijze voor wijzen.

„ „ 173, „ 2 van beneden ontbreekt een komma achter geoefend.

INHOUD.

VOORREDE

POSITIEVE MYSTIEK.

We willen in dezen cursus komen tot aanschouwing van het natuurmysterie. Dat beteekent: we willen de natuur doorzien, zóó, dat de innerlijke constructie der werkelijkheid ons openbaar wordt.

Maar wat is dit: innerlijke constructie der werkelijkheid? Wat is innerlijkheid, en wat is werkelijkheid?

Het *innerlijke* is wèl te onderscheiden van het *inwendige*. Het „inwendige" is aan ons oog onttrokken door zijn uitwendig omhulsel en kan door het wegnemen, het wegwenden der uitwendigheid verzichtbaard worden. Zoo is b.v. het skelet een inwendigheid van den mensch: snijdt een mensch maar open, en het skelet wordt zichtbaar. Het „innerlijke" echter is nooit te verzichtbaren door het wegwenden van een uitwendigheid; integendeel: het wordt aanschouwbaar juist aan de alleruiterste uiterlijkheid of „oppervlakte". Aan de oppervlakte is het innerlijke aanschouwbaar als we die oppervlakte goed, nauwkeurig en geheel natuurlijk aanschouwen kunnen. Want de natuurlijke oppervlakte van een werkelijkheid is de natuurlijke en volledige uiting van haar innerlijkheid. Het innerlijk leven van een mensch b.v. is niet te verzichtbaren gelijk het skelet, door de lichaamsoppervlakte te openen, maar door die

lichaamsoppervlakte goed, nauwkeurig en geheel natuurlijk te zien en te laten zien. Dat weten de goede portretschilders wel: zij openbaren ons het innerlijkste leven van hun model, door ons het uiterlijke gebaar (oogopslag, gelaatstrekken, enz.) te leeren zien.

Het „innerlijke" van een wezen is en blijft altijd mysterie of verborgenheid, in zooverre, dat het nooit te voorschijn kan gebracht worden enkel en alleen door een omhulsel te verwijderen. Maar dat mysterie is nooit „gemaakte" of „gedwongen" geheimzinnigheid. Neen, het is te aanschouwen, het *geeft zich* heel natuurlijk te aanschouwen, maar op strenge voorwaarde, dat we zijn oppervlakte ongeschonden kunnen zien als uiting der innerlijkheid.

Er zou nog heel veel te zeggen zijn over het fijne hollandsche taalonderscheid tusschen „het innerlijke" (dat met het „uiterlijke" samenhangt) en het „inwendige" (dat met het „uitwendige" samenhangt). Maar voorloopig is dit voldoende. We hebben ook nog gevraagd wat „werkelijkheid" is en daarom dien ik voorloopig nog te wijzen op een ander fijn taalonderscheid, waarop we nog dikwijls zullen terugkomen: het onderscheid tusschen *zakelijkheid*, *werkelijkheid* en *waarheid*.

De „zakelijkheid" is „zaak" of „ding" en alles wat daaraan of daaromheen haar karakterizeert als iets, dat „maar" een zaak of een ding is, een levenlooze zaak, een levenloos ding. De „werkelijkheid" echter is de objectiviteit in zooverre ze

werkt, in zooverre ze beweegt, in zooverre ze leeft, in zooverre er levende verhouding is tusschen haar verschillende deelen en den haar kennenden mensch. En de „waarheid" is diezelfde werkelijkheid in zooverre ze in den mensch tot positief bewustzijn is gekomen.

De geheele bedoeling van dezen cursus zal nu zijn, de werkelijkheid in ons tot bewustzijn te laten komen en wel tot *positief* bewustzijn, dat zich *controleerbaar* uiten kan.

En hoè komt de werkelijkheid in ons tot positief menschelijk bewustzijn of waarheid?

Voorloopig hebben we te antwoorden: door *positief-mystische* aanschouwing, door een aanschouwing dus, die

1e. het *mysterie* aanschouwt, het „innerlijke" der objectiviteit en niet het „inwendige", en die

2e. *positief* aanschouwt, d. i. aanschouwt tot scherpe bepaaldheid, die zich kan laten controleeren door ieder mensch met waarheidlievenden wil en voldoende ontwikkeling.

Dit antwoord zal ik nader toelichten in deze voorrede, die bepaaldelijk zal handelen over positieve mystiek. Maar we weten nu al, dat de mystische aanschouwing innerlijkheden en uiterlijkheden aanschouwt, en geen inwendigheden of uitwendigheden, die maar zakelijkheid zijn en geen werkelijkheid. Mystische aanschouwing ziet zeker geen zakelijkheid. In zooverre iets alleen „zaak" of „ding" voor ons blijft, hebben we alleen

zijn feitelijkheid te „constateeren", afgezien van alle „beelding". En dat heeft zeker met mystiek-*menschelijk* leven niets te maken. Maar zoodra een objectiviteit voor ons gaat leven en directe waarde krijgt voor ons menschen als levende menschen, hebben we diepers en innigers te zien dan feitelijkheid zonder meer. Dan moeten we *werkelijkheid,* dan moeten we *leven* kunnen aanschouwen. Dat leven moet in ons tot *waarheid* worden en dat gebeurt alleen door mystische aanschouwing. Veroorloof me hier een hollandsche woordspeling omdat ze zoo juist is: Wie buiten alle mystische aanschouwing blijft, „verzaakt" de waarachtige, levende werkelijkheid. En omgekeerd: als we de waarachtige, levende werkelijkheid *niet* „verzaken", moet zij eindelijk in ons tot waarheid worden door aanschouwing, door aanschouwing van de innerlijke werkelijkheid, door aanschouwing van het mysterie der werkelijkheid, door „mystische" aanschouwing dus.

Als ik de levende werkelijkheid zóó innig met de mystiek verbonden zie, denk ik er in de verste verte niet aan, een „verzoening" te bepleiten tusschen mystische aanschouwing en verstandelijk positivisme, een verzoening in den trant van een compromis tusschen geloof en wetenschap. Zoolang er sprake kàn zijn van een „verzoening" tusschen onze innerlijke mystische ontroering en onze controleerbare, verstandelijke, positieve meeningen,

zoolang is onze mystische ziening en onze positieve verstandelijkheid nog niet geheel en al één leven. En, waar mystiek en positivisme niet geheel en al één zijn, zullen ze elkaar van nature tegenspreken, *moeten* tegenspreken, en een verzoening is daar een compromis, een toegeven dat wijst op gebrek aan innerlijke eerlijkheid, gebrek aan openheid. Positivisme zal *om te beginnen* alle mystische aanschouwing onwerkelijk noemen en dweeperig en zelfs leugenachtig. Mystiek zal *om te beginnen* alle positivisme grofheid verwijten en zelfs heiligschennis. *Dat is goed*: laat dien strijd gestreden worden en tracht geen kunstmatige verzoening teweeg te brengen. Kunstmatige verzoening is oneerlijk. Als de strijd tusschen positivisme en mystiek geheel is uitgestreden, zal de mystiek eindelijk positief blijken en het positivisme zal door en door mystisch zijn — en dan is er geen verzoening meer noodig. Waar twee het hartroerend ééns zijn, heeft verzoening geen zin.

Een voorbeeld moge verduidelijken wat ik bedoel. Wat heeft de „moderne theologie" willen doen, en was het wel goed wat zij deed? De moderne theologie werd geboren in een tijd, toen oude christelijke leerstellingen het niet meer konden uithouden tegen de critiek der wetenschap. De moderne theologie ontstond, toen er begon getwijfeld te worden aan de historische echtheid der evangeliën en vooral aan de godheid van Jezus-Christus. De moderne theologie consta-

teerde dien twijfel en wilde het geloof (dat in wezen mystische ontroering is) redden. Hoe trachtte ze dat te doen? Ze liet iets vallen van het strenge orthodoxe geloof, en ze liet iets vallen van de strenge, positieve wetenschap. Het geloof moest iets toegeven en de wetenschap moest iets toegeven, zoo zouden beide in rustigen vrede kunnen leven: de wetenschap zou voldoen aan de behoeften van het verstand en het geloof zou voldoen aan de behoeften van het hart. Dat klonk allemaal heel mooi, „verzoening" was het parool. Als we echter geheel onbevooroordeeld luisteren naar de belofte van die verzoening, moeten we toch wel iets oneerlijks in die belofte vernemen. Met dat woord „oneerlijk" bedoel ik natuurlijk geen oneerlijkheid in gewonen zin. We mogen de moderne theologen gerust laten gelden als heel eerlijke, brave menschen, die het goed meenden met het geloof hunner gemeentenaren en die het ook goed meenden met de wetenschap. Maar gebrek aan hoogere, innerlijke eerlijkheid was er tòch: gebrek aan het geheel-opene erkennen van de natuur van het menschelijk, religieus geloof, en de natuur van het menschelijk verstand. Het was een zoet-houden van menschelijke vermogens, die uiteraard „absolutistisch" zijn, die niet kùnnen toegeven, die niets kùnnen laten vallen van hun vorderingen als ze hun natuurlijken aard niet verloochenen. *Het geloof is onverzoenlijk, zoolang het eerlijk is.* De wreedheid van inquisitie en

brandstapel is geen toeval in de geloofsgeschiedenis, maar een uiting van de natuur van het geloof, dat onverzoenlijk is zoolang het zijn eigen aard niet verbergt. *Ook het verstand is onverzoenlijk, zoolang het eerlijk is.* Het verstand kàn zich eenvoudig niet eerlijk neerleggen bij een tegenstrijdigheid. Het verstand kan zich evenmin neerleggen bij een onbegrepenheid, waar er nog hoop is, dat het onbegrepene eens begrepen kan worden. Waar geloof en verstand, dieper gezien, waar mystische ziening en positivistische verstandelijkheid met elkaar in strijd komen, daar zullen ze zich niet eerlijk met elkaar kunnen verzoenen, daar zal hun absolutistisch karakter hen drijven tot strijd op leven en dood. En dan zullen beide zieningen eindelijk worden opgeheven tot de hoogere eenheid van positieve mystiek, of: één van beiden zal het voorloopig moeten afleggen en zich onderwerpen, volstrekt, zonder praatjes. Een duidelijk voorbeeld van die onderwerping zien we in de Katholieke Middeleeuwen, waar de wetenschap onbeschroomd genoemd werd de „ancilla theologiae", de dienstmaagd der theologie. Een ander voorbeeld, dat ons misschien niet zoo gemeenzaam is maar eigenlijk nòg duidelijker spreekt, is het Boedhisme: De Boedhist ziet de concrete realiteit om zich heen, zijn mystische ziening komt daarmee in strijd, met het radicale gevolg, dat hij die realiteit eenvoudig loochent. De zintuigelijk-waarneembare realiteit is illusie, zegt hij, niets dan

illusie; kleur en klank en alle stof is illusie, *want mijn mystische ziening wil dat zoo.* Zie, dàt is een voorbeeld van het absolutisme der mystiek en wie zulk voorbeeld goed in zich heeft opgenomen, zal geen „verzoening" meer bepleiten tusschen mystiek en positief weten.

Neen, geen verzoening van mystiek en positivisme, maar éénheid!

Hiertegen kan onmiddellijk gezegd worden: Mystiek en positivisme leven in twee verschillende menschelijke vermogens. De mystiek leeft in het gevoel, het positivisme in het verstand. Hoe zouden mystiek en positivisme dan één kunnen worden?

't Is waar, dat de mystiek leeft in het gevoel, en de rijpe mystiek leeft in het rijpe gevoel, dat „wil" moet heeten.

't Is waar, dat het positivisme leeft in het verstand, en het rijpe positivisme leeft in het rijpe verstand, dat den naam van „rede" draagt.

Omdat mystiek en positivisme in die verschillende vermogens leven, kunnen ze niet *identiek* zijn. Maar dat sluit hun éénheid, hun levende, organische éénheid niet uit. Mijn hoofd en mijn hand zijn ook niet „identiek". Maar als mijn hand een daad verwerkelijkt van een wil, die plaats grijpt in mijn hoofd, dan zijn hoofd en hand één, organisch één.

Zóó is rijpe mystiek, en rijp positivisme niet identiek, maar één, organisch één.

Bepaalder gezegd: Een mystische levensbeschou-

wing zal, als ze consequent blijft, eindelijk niets anders uitzeggen dan pure, positief-controleerbare werkelijkheid.

Is dat waar? Dat zal moeten blijken uit het vervolg van dezen cursus. We zullen b.v. ter gelegener tijd een positief-mystische verklaring geven van fundamenteele natuurvormen en dan zullen we erkennen, dat positief-mystisch aanschouwen alléén ons een controleerbaar *levend inzicht* in natuurvormen geven kan, terwijl blootoorzakelijke verklaringen ons nooit meer bieden kunnen dan een *inzage* die bij *zakelijkheid* blijft, bij het inwendige en uitwendige maar nooit het innerlijke en uiterlijke raakt. Overigens, reeds nu, bij het verklaren van de zuivere *methode* der positieve mystiek, zal ik u ter overweging kunnen geven, hoe volledig-menschelijk, hoe àl-menschelijk en daarom: hoe *objectief* die methode is. Ook zal ik, bij het bespreken dier methode, u reeds ter overweging kunnen geven, hoe essentieel *positieve* mystiek het *begrijpen* veronderstelt, het exacte begrijpen. Maar eerst moet ik nog een nadere verklaring geven van die twee woorden: positieve mystiek. Ik vooronderstelde een vaag begrip van mystiek en een vaag begrip van positivisme, en dat hebben we ook wel, allemaal. Maar dat is niet voldoende. Om met vrucht te kunnen voortgaan moeten we eerst een *helder* begrip vormen van mystiek, meer bepaaldelijk van *positieve* mystiek.

Wat is dan eigenlijk „mystiek"?

Het woord „mystiek" hangt samen met het grieksche woord „mysterie", dat „verborgenheid" beteekent. De mystiek zegt vóór alles, dat de werkelijkheid nooit door een uitwendige behandeling te onthullen is, maar gezien kan worden alleen voor zooverre zij zich zelf openbaart aan hare natuurlijke uiting of oppervlakte; dat dus het wezen der werkelijkheid geen raadsel is om op te lossen, geen ding om te ontleden, geen begrijpelijkheid om te begrijpen, maar een mysterie om te aanschouwen. Een mysterie, zeg ik, *om te aanschouwen.* De innerlijkheid immers is geen verborgenheid zonder meer, maar een leven dat zich wezenlijk verbergt voor alle gemaaktheid en zich even wezenlijk openbaart aan alle natuurlijkheid. Daarom brengt ware liefde voor het natuurmysterie noodzakelijk een afkeer mee tegen alle gemaakte geheimzinnigheid.

We kunnen de mystiek bepalen als: *de ziening van het mysterie* of: *de ziening van het wezen der werkelijkheid, die mysterie is.* Ik zeg: *ziening* vàn het mysterie. Het mysterie is, als zoodanig, zeker nooit te begrijpen want het is het onbegrijpelijke zelf. Maar het mysterie is wèl te aanschouwen, klaar en helder te aanschouwen, zóó klaar, dat het vóór ons staat als een werkelijkheid, die we doorzien tot haar diepsten levensinhoud. Het mysterie is wèl te aanschouwen, zóó bewust te

aanschouwen, dat wij zijn wezen zelf construeeren kunnen van innerlijkheid uit. Zoo staat de mensch tegenover alle werkelijke schoonheid: hij begrijpt haar niet, maar hij ziet haar, hij doorziet haar, hij aanschouwt haar, hij doorschouwt haar, hij bewondert haar.

Te begrijpen is het mysterie, als zoodanig, niet. Van het oogenblik af, dat ik het mysterie begrijpen zou, d. i. dat ik het mysterie-zelf uiteen en ineen zou gedacht hebben in samenstellende „bestanddeelen" of zou erkennen als niets anders dan een schakel van een uiteen- en ineengedachte-reeks van oorzaken en gevolgen -- van dat oogenblik af zou het mysterie ophouden mysterie te zijn. Zoo zou alle schoonheid ophouden schoonheid te zijn als ik, tot hoogste kennis van haar wezen, haar had „in bestanddeelen ontleed" of „oorzakelijk verklaard".

De mensch moet wel veel begrepen hebben vóórdat hij het mysterie *positief,* d. i. *in volledige bewustheid* en *voltooide helderheid* aanschouwen kan Zeker, geen schemerende vaagheid wordt opgeheven tot *positieve* aanschouwbaarheid zonder voorafgaand begrijpen. Maar dat begrijpen is maar middellijke voorbereiding, 't is niet meer dan een voorloopigheid, wier functie ophoudt als het aanschouwen-zèlf plaats grijpt. Zoodra de mensch het mysterie-zèlf menschelijk raakt, zwijgt alle voorbereidend begrijpen en treedt de aanschouwing in, de aanschouwing van aanschijn tot aanschijn.

En die aanschouwing is dan volstrekt geen „conclusie" van ons begrijpen, geen dóórwerken van ons begrijpen, maar een geheel nieuwe kennis, een „openbaring". Zoo moeten we b.v. eerst de beteekenissen begrijpen van de woorden, die in een literair kunstwerk voorkomen, vóórdat we het kunstwerk geheel *bewust* als literaire schoonheid erkennen kunnen. 't Is wel mogelijk, die schoonheid vaag aan te voelen zònder dat, door de vage bekoring van klank en rythme, maar het *bewust* erkennen van literaire schoonheid vordert voorbereidend *begrijpen*. De schoonheidsvisie-zèlf is echter géén begrijpen maar een onmiddellijke aanschouwing die op het begrijpen volgt en toch niet uit het begrijpen is „af te leiden". Zoo moeten we ook de verschillende toonfiguren van een muzikale compositie kunnen uiteen- en ineendenken vóór we die compositie geheel *bewust* in ons kunnen opnemen als muzikale schoonheid. 't Is alweer mogelijk, die schoonheid vaag aan te voelen zònder dat, maar het geheel *bewust* erkennen van muzikale schoonheid eischt voorbereidend *begrijpen*. Dat erkennen-zèlf echter is géén begrijpen maar gehooraanschouwing, die op het begrijpen volgt en toch niet uit het begrijpen is „af te leiden". Zoo moeten we ook de lijnen van een beeldend kunstwerk kunnen uiteen- en ineenhouden vóór we dat werk geheel *bewust* kunnen „zien". Dat zien-zèlf echter is wezenlijk te onderscheiden van alle voorbereidend begrijpen.

Het menschelijke *be*grijpen staat tot het menschelijke *grijpen* als het voorloopige tot het definitieve. Het *menschelijke* „grijpen" echter is de daad van m*enschelijk* in-bezit-nemen van een werkelijkheid. En op welke werkelijkheid hebben wij, menschen, *echt-menschelijk* eigendomsrecht? Welke werkelijkheid kunnen wij, *menschen*, genieten als *onze* werkelijkheid? *Die* werkelijkheid, die ons *aanschouwings*voorwerp is, die we dus doorzien tot haar innerlijken levensinhoud. Onze hand is een symbool van menschelijk begrijpen en grijpen. De palm der hand komt overeen met den menschelijken wil: onze wil is het centrum van al ons leven. De vingers der hand komen overeen met ons begrijpend verstand: gelijk onze vingers een voorwerp „be"tasten, „be"voelen, „be"grijpen vóór het „grijpen", zoo begrijpt ons verstand vóór het aanschouwen; en gelijk onze éene handpalm tot veelheid uiteengaat in hare vingeren, zoo gaat onze wil tot veelheid uiteen in het ontledende, verdeelende, begrijpende verstand. De greep van onze hand nà het betasten komt overeen met de menschelijke aanschouwing: gelijk door den greep der vuist de veelheid der vingeren weer één wordt met de éene hand, zoo wordt door de aanschouwing het menschelijke kennen weer één; door het aanschouwen staat de mensch weer als éenheid van wil èn verstand tegenover de werkelijkheid, *zijne* werkelijkheid nu. De eenheid van wil en verstand

is de bewust-aanschouwende mensch, en zijn leven is: positieve mystiek.

* * *

Niet voor àlle mystische ziening is dit voorbereidend begrijpen noodzakelijk. 't Is mogelijk, dat een mensch alléén uit aangeboren aanleg en kunnen het mysterie der werkelijkheid aanschouwt. Maar zulk een aanschouwen, hoe echt ook, zal geen *volledig-bewust* aanschouwen zijn in *voltooide helderheid;* het zal poëzie zijn van meerdere of mindere kracht en diepte, het zal zich misschien artistiek gaan uiten in bizonderen smaak en bizonder temperament, maar het kan zich nooit geheel inschakelen bij de objectief-controleerbare werkelijkheid. Zulk een aanschouwen, hoe echt ook, zal zich nooit kunnen waarmaken, *objectief* waarmaken voor alle menschen van voldoende ontwikkeling en waarheidlievenden wil. Want wie een diepmenschelijke meening objectief wil waarmaken, wie, m. a. w., een ander voor een diep-menschelijke ziening wil voorbereiden, moet die voorbereiding eerst in eigen leven hebben ervaren. We kunnen anderen niet leeren veroveren wat we zelf zonder eenige moeite verkregen hebben. Kortom: *onvoorbereide* mystische aanschouwing kan wel *echt* zijn, maar ze is niet *positief.* Het positieve karakter eener ziening bestaat immers

juist hierin, dat ze volledig-bewust is, voltooid-helder en controleerbaar door alle menschen van voldoende ontwikkeling en waarheidlievenden wil. Dààrom eischt positieve mystiek voorbereiding, verstandelijke voorbereiding: voorafgaand *begrijpen.*

Ik zal weldra spreken over de methode van dit voorafgaand begrijpen. Maar eerst moet ik u verzoeken, u goed in te denken in het gemoed van den positief-mystischen mensch, om hem wèl te onderscheiden van den „wijsgeer".

De mensch van positief-mystischen aanleg gelooft van nature aan het Leven als aan een overweldigende Schoonheid. Hij voelt dat Leven als een geliefde, die hij eeuwig trouw wil zijn, die hij zóó mooi vindt, dat hij in alle eeuwigheid niets anders willen kan, dan haar aanschouwen, aldoor aanschouwen in haar eeuwig wisselende bekoorlijkheid. En in zooverre is hij gelijk aan ieder mystisch aangelegd mensch. Maar nu ga ik zeggen, wat hèm dwingt, *positief* mystisch te zijn. In het begin van zijn bewustwording vindt hij het Leven zoo ongenaakbaar vreemd: *want hij heeft van nature een scherp verstand, een levendig verstand,* waardoor alle vertrouwelijke omgang met onbegrepenheid hoogst moeilijk wordt. Donkere nevelen voelt hij alom, en als hij zijn verstand vraagt, wat dat gevoel van nevelen beduidt, dan zegt het: „Te begrijpen heb ik nog zooveel wat onbegrepen is, te ontraadselen heb

ik nog zooveel wat nog een oplossing eischt, plaag me toch niet met je vage, mooie Leven". Hij ervaart àl het gebiedende van dit antwoord, want zijn verstand is scherp *en zijn wil is rechtvaardig,* hij zal zijn verstand niet dwingen tot tegennatuurlijk zwijgen. Dit is zijn innerlijke tragiek: hij weet, dat het Leven onbegrijpelijk mysterie is, hij weet dat zijn verstand het Leven nooit begrijpen kan, en toch wil hij met het Leven „vertrouwelijk" zijn, hij wil het Leven omvatten, want hij brandt van liefde, van kwellende liefde. Als hij een wijsgeer was zou hij begrijpen om de lust van uiteendenken en ineendenken, de lust van beter uiteendenken en ineendenken dan àndere wijsgeeren — het stoere worstelspel van gespierd intellect. Maar nu zijn verstand sterk is en hij tòch geen wijsgeer blijkt, blij òm die sterkte.... nu laat hij zijn verstand begrijpen *omdat hij rechtvaardig is* en dus zijn verstand geen onrecht wil aandoen. Maar langzaam wordt in zijn begrippenleven zijn wil bewust, en zijn wil wordt bewuste kracht, die *ziet:* die ziet, dat zijn verstand nu begrijpen gaat, niet òm te begrijpen, maar om ten slotte te aanschouwen. Nu ziet hij zijn verstand de nevelen tusschen hem en het geliefde Leven uiteendenken, uiteenscheuren de dichte begripsdingen tusschen hem en het mysterie, maar met geen ander doel dan het mysterie *onontleed, onaangetast* te laten zien door de begripsdingen heen.... Hij heeft nu veel begrepen, wègbegrepen.

En nu wordt helderder en helderder het geliefde Leven, al naakter en aanschouwbaarder wordt hem het mysterie, dat hij zien wil, aldoor maar zien in haar eeuwig wisselende betoovering. Hij heeft het mysterie niet verstandelijk „ontleed", maar verstandelijk „ontkleed", nu kan het mysterie zichzelf openbaren. En hij kan het nu aan anderen toonen ook. Want hij kan nu aan anderen leeren begrijpen wat hij begrepen heeft, streng-verstandelijk begrepen òm eindelijk te kunnen aanschouwen van aanschijn tot aanschijn.

Zoo is de positief-mystische mensch. En .... zoo is ieder vrijdenkend mensch van onzen tijd, meer of minder. Het nieuwe denken, dat langzaam maar zeker plaats grijpt in alle menschen die menschelijk *leven,* begrijpt niet meer òm te begrijpen: abstracte wijsbegeerte is hier en daar nog een gezellig tijdverdrijf, hier en daar nog een intellectueele parade, maar de levende *mensch* van onzen tijd is geen wijsgeer meer. De levende mensch van onzen tijd denkt om eindelijk in al zijn menschelijkheid te *zien,* controleerbare en levende werkelijkheid te *zien.*

Tot zoover over het *wezen* der positieve mystiek. Nu over haar methode.

't Is natuurlijk onmogelijk, de mystische aanschouwing-zelve onder een methode te brengen. De mensch aanschouwt vanzelf wat hij aanschouwen kàn en wat zichzelf van nature open-

baart. Een aanschouwing wordt geheel vanzelf „geboren" of zij is geen aanschouwing, maar kunstmatig opgewekte illusie. Het voorbereidend begrijpen echter kan wel degelijk *methodisch* zijn. De mensch kan wel degelijk vrij begrijpen *onder tucht,* onder eigen, welgewilde tucht, die orde en richting geeft aan zijn denken zonder de spontaneïteit van zijn denken aan te tasten. Wordt ook alle ware aanschouwing vanzelf geboren, het begrijpen, dat de aanschouwing „positiveert", wordt niet vanzelf geboren, maar eischt moeizamen èn spontanen (i. e. w: „methodischen") arbeid. De methode, welke dien arbeid regelt, wordt, om te beginnen, door twee grondgedachten of denkwetten beheerscht:

1e Luister onbevangen en bedachtzaam naar de ingeboren beteekenis der levenswoorden, totdat het Leven dat die woorden schiep, duidelijk tot u spreekt.

2e Stel uw fantasie onbevangen en bedachtzaam open voor de natuurvormen en natuurverschijnselen, totdat gij ze aanschouwen kunt als éénheid van levensinhoud en levensuiting.

Ter verklaring der eerste wet onderscheid ik *gemaakte* woorden en *geboren* woorden of levenswoorden. Gemaakte woorden zijn zulke, die we gemaakt hebben in onderling overleg tot uitsluitend practische doeleinden of uitsluitend verstandelijk verkeer. Tot die woorden behooren

o. a. alle zoogen. „technische" woorden. Het woord „telefoon" b. v. is een technisch woord, een gemaakt woord. Het is afgeleid van een doode taal en is daarom, àls woord, niet direct ingeschakeld in frisch-levende werkelijkheid, 't is alleen uitgedacht om een zeker voorwerp practisch aan te duiden. Tot de gemaakte woorden behooren ook alle uitsluitend wetenschappelijke termen. Zoo zijn b. v. de geneeskundige termen gemaakte woorden. Woorden als „peritonitis" zijn „gemaakt", ze dienen alleen om een bepaald ziektebeeld aan te duiden en er verstandelijk over te spreken, geheel buiten het werkelijke menschelijke *leven* om. Zulke woorden hebben we zeker noodig, en in een beschaafde samenleving zullen wij ze moeilijk kunnen missen. Zelfs als we spreken over het intiemste menschenleven zullen we dikwijls gemaakte woorden moeten bezigen, omdat in een beschaafde wereld ook het intiemste menschenverkeer raakt aan verstandelijkheden en practische werktuigelijkheden. Maar een direct rapport met het levensmysterie geven ons die woorden niet. Al luisteren we nog zoo lang naar woorden als telefoon of peritonitis, het Leven-zelf zal in die woorden niet tot ons spreken, omdat die woorden niet uit het Leven-zelf *geboren* zijn. Gemaakte woorden zeggen begrippen, *die begrippen blijven* en niet verworden van begrip tot emotie en van emotie tot aanschouwing.

Naast de gemaakte woorden echter en door de

gemaakte woorden heen leven de *geboren* woorden. [1]) Zij zijn spontaan leven in strikten zin. Zij houden wel begrippen in, scherp te omlijnen begrippen, maar dàt zijn begrippen, die niet uitsluitend verstandelijke begrippen blijven; dàt zijn begrippen, die in zich dragen de levende profetie van het aanschouwen. In het begin dezer voordracht gaf ik al een voorbeeld van echt-geboren woorden: innerlijkheid en inwendigheid, zakelijkheid, werkelijkheid en waarheid. Zulke woorden hebben we zeker niet samengesteld uit onderling overleg, maar ze worden en ze leven, even natuurlijk als bloemen en boomen; ze zijn het menschelijke leven zèlf in zooverre het opdiept, moèt opdiepen uit zijn innigst wezen. Als we naar de natuurlijke beteekenis van geboren woorden luisteren, bedachtzaam en belangloos, dan zijn we weliswaar aan 't aanschouwen nog niet toe: het bepalen van de zuivere beteekenis van een woord is nog „begrijpen". Maar dàt begrijpen houdt voortdurend rapport met het diepe Leven-zèlf waaruit de levenswoorden groeiden; dàt be-

---

1) *En door de gemaakte woorden heen.* Het wezenlijke *onderscheid* tusschen „gemaakte" en „geboren" woorden brengt geen scherpe *scheiding* mee. Integendeel: gemaakte en geboren woorden beïnvloeden elkander.

Het onderscheid tusschen „gemaakte" en „geboren" woorden betreft hun karakter, niet hun *historisch* ontstaan.

grijpen maakt ons ontvankelijk voor pure aanschouwing; dàt begrijpen verdrijft de nevelen tusschen ons en het levensmysterie. Als we b.v. goed begrijpen, waarheidlievend begrijpen, wat zakelijkheid, werkelijkheid en waarheid beteekenen, dan blijven we zeker niet bij het constateeren van doode zakelijkheid. Dan blijven we in rapport met een Leven-zèlf, dat alle zakelijkheid tot werkelijkheid schept en al het werkelijke tot waarheid verinnigt. En in de waarheid rust alle begrijpen, in haar kleurt en lijnt het aanschouwbaar-ééne, het grillig-wisselende en toch ééne: het mysterie.

Ter verklaring van de tweede denkwet hebben we een onderscheid te maken tusschen radicale en niet-radicale ontleding. Ook in het toepassen van de tweede denkwet blijven we voorloopig bij het verstandelijk ontleden, het begrijpen. De tweede denkwet schrijft een begrijpen voor, dat in onvoorwaardelijk-opene fantasie zijn materiaal vindt, zijn materiaal, dat het begrippelijk ontleedt. Door die tweede wet worden in 's menschen fantasie natuurvormen en natuurverschijnselen verstandelijk ontleed, zóó radicaal als maar eenigszins denkbaar is. „Stel uw fantasie onbevangen en bedachtzaam open voor natuurvormen en natuurverschijnselen, *totdat gij ze aanschouwen kunt als eenheid van levensinhoud en levensuiting*". Dat vooronderstelt een begrippelijke ontleding

tusschen levens*inhoud* en *uiting*. Want een natuuruiting aanschouwen *àls één met haar levensinhoud*, dat kan ik eerst, nadat ik dien levensinhoud en zijn uiting bewust onderscheiden heb. Volkomener, radicaler uiteendenken kàn er niet zijn, en *daarom juist* zal dàt uiteendenken, dàt begrijpen, niet bij begrijpen blijven maar eindelijk aanschouwing worden.

Om dit te verduidelijken moeten we ons even indenken in het andere ontleden van een natuurwerkelijkheid, dat wèl bij ontleden blijft. We kunnen een levende werkelijkheid, b.v. een dierlijk organisme, verstandelijk ontleden in verschillende onderdeelen. Tegen die verstandelijke ontleding zal zich het Leven niet radicaal verzetten, zelfs al gaat die verstandelijke ontleding gepaard met een grof-stoffelijke ontleding, die de ledematen en spieren in letterlijken zin van elkander scheidt. Het dierlijk organisme zal in dat geval wel tegenspartelen, maar ten slotte bezwijkt het toch en wordt ontleed. Nu kan ik, nà die grofstoffelijke ontleding, de verschillende bestanddeelen wel weer kunstmatig bij elkaar voegen, maar het wordt geen levend organisme meer: de éene levende werkelijkheid is tot vele doode zakelijkheden ontbonden *voor goed;* en de ontbinding *zal zich voortzetten*, dat is de natuurlijke gang van ieder organisme als het niet meer als éene werkelijkheid leeft. Ik kan ook de verschillende bestanddeelen, die ik „*uite*engedacht"

heb, wel weer „*in*eendenken", maar daardoor alleen ontstaat nooit meer een kennen van het éene levende dier. Ook de verstandelijke werkelijkheid correspondeerend met dat dier, d. w. z. ook mijn begrippencomplex „dit bepaalde levende dier" is, na de verstandelijke ontleding, tot vele doode begrippen ontbonden *voor goed;* en die ontbinding *zal zich voortzetten* totdat ten slotte dat begrippencomplex geheel uit elkaar gaat of „vergaat", dat is de natuurlijke gang van ieder organisme, ook van een begrippenorganisme als het niet meer als éene werkelijkheid leeft.

Maar met de *radicale* begrippelijke ontleding van een natuurwerkelijkheid gaat het heel anders. *Die* ontleding welke in 's menschen fantasiemateriaal *levensinhoud* en *levensuiting* onderscheidt *kan geen ontbinding blijven,* juist omdat zij zoo radicaal is. Geen bepaald organisme protesteert spartelend tegen zulke radicale ontleding, *maar het Leven zelf verzet er zich radicaal tegen.* Het Leven zelf verzet zich *radicaal* tegen een blijvende, *radicale* onderscheiding van levensinhoud en levensuiting. En daardoor gebeurt het dan, dat de mensch ná die radicale verstandelijke ontleding, natuurvormen en natuurverschijnselen zich ziet reconstrueeren, zoodat hij ze eindelijk aanschouwen moet als éenheid van levensinhoud en uiting.

Een enkel voorbeeld. Het cirkelvlak is een natuurwerkelijkheid, die, min of meer volmaakt, zeer dikwijls in de natuur voorkomt. Ontleed

dat cirkelvlak in inhoud en uiting. Zijn levensinhoud, (niet zijn zakelijke inhoud of „inwendigheid") is het centrum, zijn uiting is de omtrek. Probeer nu maar die ontleding in uw fantasie te bestendigen. Probeer maar het centrum gescheiden te houden van den omtrek. Probeer het centrum blijvend te zien, gescheiden, verlaten van zijn omtrek, en probeer den omtrek blijvend te zien, gescheiden, verlaten van zijn centrum. Dat zal u niet gelukken. Integendeel: weldra ziet ge nu den cirkel als levende werkelijkheid zich weder opbouwen; vanuit het centrum ziet ge straalbeweeg leven in alle richtingen, en ge ziet dat straalbeweeg verlijnen tot omtrek, zoodat ge omtrek èn centrum weer als eenheid aanschouwt. Dat is een plastische visie van den cirkel, die vanzelf in u groeit na die radicale verstandelijke ontleding in centrum en omtrek. Zoo zal de mensch alle natuurwerkelijkheid àls beeldende levensuiting gaan zien als hij ze in opene fantasie eerst zoo radicaal ontleedt.

Zal dan onze mystische ziening na deze methodische voorbereiding waarlijk *positief* zijn, d. i. zal ze ons scherpe, *controleerbare* werkelijkheid openbaren?

Onderscheid weer goed werkelijkheid en zakelijkheid. *Zakelijkheid* openbaart ons geen mystiek en dus blijft ze ook verre van de contrôle der zakelijkheid. Zaken en zaakjes, dingen en dingetjes

controleeren we door preciese observatie, daar gebruiken we maten en gewichten voor en vergrootingstoestellen. Zóó controleeren we zakelijkheid .... en, als we daar nooit boven uit kòmen, „verzaken" we zoo de werkelijkheid en alle kennis der werkelijkheid, alle werkelijke en zeker alle *ware* kennis. De werkelijkheid echter, de levende werkelijkheid, controleeren we met onze eigen levende werkelijkheid, onze eigene menschelijkheid. Niet met onze individueele apartheid maar met onze algemeen geldende menschelijkheid. En wat is onze algemeen geldende, levende menschelijkheid? Ons algemeen menschelijk *taalgevoel* en ons algemeen menschelijk *vormgevoel* Niet een speciaal-artistiek taalgevoel dat alleen aan speciaal-aangelegden iets te zeggen heeft; niet een speciaal-artistiek vormgevoel dat alleen aan speciaal-aangelegden iets te verbeelden heeft, maar *algemeen-menschelijk* taalgevoel en *algemeen-menschelijk* vormgevoel. Dàt gebruiken we in onze contrôle der *werkelijkheid,* want dàt spreekt van levenden mensch tot levenden mensch, dàt openbaart dus algemeen geldend *leven: objectief* leven.

Welnu, onze eerste denkwet doet een beroep op dat taalgevoel, onze tweede denkwet doet een beroep op dat vormgevoel. Onze methode geeft dus objectief-menschelijke contrôle.

Objectief-*menschelijke* contrôle. Een wetenschap, die alléén tot het verstand spreekt, is, strikt genomen, niet objectief, niet *algemeen* geldend. Zij

geldt wel voor alle verstand, maar niet voor den heelen mensch. Een mensch met scherp verstand maar grof taal- en vormgevoel is onevenwichtig ontwikkeld, abnormaal, ziek.

Nu weet ik wel, dat taalgevoel en vormgevoel, hoe algemeen ook, niet even fijn luisteren bij iedereen. Het algemeen-geldende taal- en vormgevoel heeft oneindig vele graden van volkomenheid. Maar dat zegt alleen, dat er graden zijn van menschelijkheid en dus ook graden van zuiver menschelijke kennis. In ieder geval: ons taal- en vormgevoel is geboren uit onze heele concrete menschelijkheid, houdt daar dus contact mee en blijft niet zweven in abstract gefilosofeer of abstract gefantaseer om ons heen. In ieder geval: ons taal- en vormgevoel is onze eigen menschelijkheid-zèlf. Zoo dikwijls ik dus in dezen cursus een beroep zal doen op taal- en vormgevoel, doe ik een beroep op u zèlf. Komt ge daardoor tot een of ander inzicht, dan is dit dus *uw* inzicht geworden, *uw eigen inzicht*, en geloof aan een buitenstaande autoriteit is geheel uitgesloten. Dit is de eenige wijze om kennis waarlijk *objectief* mede te deelen: die kennis te onderwerpen aan de contrôle van den mensch, als heelen mensch.

En dan: taal- en vormgevoel is *levende* menschelijkheid, die *groeit* en doende *zich oefent*. Taal- en vormgevoel is als éénheid het diepst menschelijke instinct zelf, dat om te beginnen primitief is en vaag, maar dat van nature komen wil tot rijp en

scherp bewustzijn, tot controleerbare exactheid, in één woord: tot *positiviteit*.

Het diepst-menschelijke instinct te *positiveeren*, dàt is de wezenlijke bedoeling van dezen cursus.

VRAGEN.

1e. Spreekt positief-mystische waarheid tot de massa?

Ja en neen.

Ja, in zooverre positief-mystische ziening niet noodwendig een *speciaal* talent (b.v. „artistiek" talent) vooronderstelt.

Neen, in zooverre positief-mystische ziening een waarheidlievenden wil vooronderstelt, zóó zuiver als slechts bij weinigen gevonden wordt.

Neen, in zooverre positief-mystische ziening eenige „algemeene ontwikkeling" vooronderstelt.

Ja, in zooverre alle positief-mystische menschen innerlijke gedachtewerkelijkheid uitzenden van mensch tot mensch, en daarom het denken en voelen der geheele menschheid min of meer beïnvloeden.

2e. Welk verschil is er tusschen positieve mystiek en kunst?

De kunstenaar is mysticus, in zooverre hij levende werkelijkheid aanschouwt.

Maar *positief* mysticus is de kunstenaar *als zoodanig* niet, omdat hij *als kunstenaar* zijn mystische ziening niet methodisch voorbereidt en

daarom ook anderen niet methodisch daartoe voorbereiden kan. Hij kan dus zijn ziening niet objectief waarmaken en spreekt alleen tot gelijkgestemden. Hij wacht op „geïnspireerde" ziening.... en laat anderen ook wachten.

De kunstenaar heeft zeker ook methodische voorbereiding noodig. Zijn „techniek" immers is het resultaat van volhardende voorbereiding. De methode echter van den kunstenaar bereidt niet *de ziening* voor, maar *de uiting* ervan, ná de inspiratie. Daarom wordt de artistieke ziening-zelve niet positief, al is haar uiting wellicht in hooge mate „realistisch". Realistische kunst is realistisch *van uiting* en karakteriseert die uiting als volkomen „echt", zonder de minste „exaltatie". Kunst echter, ook realistische kunst, maakt niets objectief waar van de ziening die erin geuit wordt. Kunst is àls kunst de *bizondere* uiting van een *bizonder* temperament.

3e. Is de uiting van positieve mystiek dan geen kunst?

Neen, zij is, in strikten zin, geen kunst. Terwijl kunst, in strikten zin, de bizondere uitdrukking is van een bizonder temperament, doet de positieve mysticus juist àl zijn best, in zijn uitingen *niet* bizonder te zijn. De positieve mysticus wil in zijn uitingen blijven bij de algemeene, objectief-geldende menschelijkheid, welke hij tot concrete uiting verwerkelijkt en tot levende waarheid ver-

diept. In hem is het bizondere (het „individueele") vooronderstelt en opgeheven tot het levend en concreet algemeene (het „persoonlijke").

De zuivere uiting van positieve mystiek is geen kunst, maar tot concreetheid verwerkelijkte en tot beeldend leven gerijpte wijsheid, boven alle vakkennis en vakbedrevenheid.

4e. Is dan de uiting van positieve mystiek *vreemd* aan de kunst?

Volstrekt niet. Zij schept in de kunst wat we, in strikten zin, „stijl" noemen. De „stijl" is in de kunst: het algemeene ondanks het bizondere. Door den stijl wordt de kunst ingeschakeld in het algemeene cultuurleven. Stijl is algemeen geldende, mystische levensuiting, die de aparte, artistieke schoonheden doet meebewegen met het breede cultuurleven.

I.

TEGENDEELEN.

Ik zal nu de fundamenteele beteekenis te verklaren hebben van een levenswoord, dat we in positief-mystische taal onophoudelijk moeten bezigen; een woord, dat een levenswerkelijkheid, een werkelijke levensverhouding uitzegt, die voortdurend voorwerp is van positief-mystische aanschouwing. Ik bedoel het woord, de werkelijkheid: *tegendeel.*

De verklaringen van dit woord zullen in 't begin wellicht een beetje „droog" zijn. Maar we moeten toch eerst door enkele juiste omschrijvingen en exacte voorstellingen heen, al schijnen ze nog niet erg „poëtisch". We komen tot *positieve* aanschouwbaarheid van het werkelijke mysterie door een geleidelijk groeiproces van ons bewustzijn. Ik vraag u daarom gemoedelijk, niet al te spoedig „klaar" te willen zijn. Laat onze aanschouwing groeien, langzaam maar zeker. Vooral *zeker.* Laat u niet afschrikken door juiste omschrijvingen en exacte voorstellingen. Het mooie van positieve mystiek bestaat immers hierin, dat ze ons *door harde verstandelijkheid heen* naar schoonheid brengt. Maar dat is dan ook een schoonheid, die tegen

alle eerlijke critiek van harde verstandelijkheid bestand blijkt. Durf eerst den harden, methodischen arbeid van het *goede begrijpen* aan. Dan krijgt ge het menschelijke recht van positieve aanschouwing, die geen arbeid meer is, maar genietende overgave, verzekerde overgave, scheppende overgave.

We hebben dus te luisteren naar het woord „tegendeel". Laten we eerst even nagaan, hoe we, in het algemeen, bedachtzaam moeten luisteren naar een geboren woord, om de juiste en levende beteekenis ervan te bepalen.

1e. De woordontleding kan ons hierbij zeer goede diensten bewijzen. Als ik b.v. de juiste en levende beteekenis van het woord „ontwikkeling" op me wil laten inwerken, zal het zeer dienstig zijn te bedenken, dat dit woord te ontleden is in „ont" en „wikkel". Het voorzetsel „ont" beteekent in dit verband: van binnen naar buiten. En „wikkel" beteekent: omhulsel. Als ik dat bedenk, zal het gemakkelijk blijken, dat „ontwikkeling" in overdrachtelijken zin beteekent: een beweging van een innerlijk leven, dat van binnen naar buiten uitgroeit, dat ontgroeit aan een vroegeren vorm, die tot dooden wikkel of omhulsel geworden is. Zoo zal ik het woord „ontwikkeling" leeren verstaan en wèl gaan onderscheiden b.v. van „geleerdheid".

2e. De woordontleding is echter geen beslissend

onderscheidingsmiddel („criterium") ter bepaling van de juiste en levende beteekenis van een geboren woord. Eén enkel voorbeeld: Als ik bij het woord „onophoudelijk" uitsluitend zou afgaan op de woordontleding *on-ophoudelijk*, dan zou dat woord moeten beduiden: zonder ophouden; dan zou het dus dezelfde beteekenis hebben als het woord „voortdurend". In werkelijkheid echter is dat niet zoo. In werkelijkheid beteekent „onophoudelijk": telkens ophoudend en telkens weer beginnend. We kunnen b.v. zeer juist zeggen, dat iemand ons „onophoudelijk" hindert, als hij ons niet „voortdurend" hindert, maar telkens ophoudt ons te hinderen en telkens weer begint. Onjuist zouden we zeggen: de aarde wentelt „onophoudelijk" om hare as, ofschoon de aarde toch „zonder ophouden" om hare as wentelt. In goed Hollandsch zeggen we: de aarde wentelt „voortdurend" om hare as.

3e. Het eenige beslissende onderscheidingsmiddel ter bepaling van de juiste en levende beteekenis van een gebcren woord is het levende taalgebruik, getoetst aan bezonnen taalgevoel.

Van het levende taalgebruik hebben we onvoorwaardelijk uit te gaan. Gaan we daartegen in, dan raken we hopeloos in de war, en de woorden leven toch juist om het ons mogelijk te maken, duidelijk te spreken van mensch tot mensch. Ik zeg, dat we moeten uitgaan van het *levende* taalgebruik. De beteekenis der woorden kan

immers van eeuw tot eeuw veranderen. Zoo beteekende het woordje „slecht" in het Middelnederlandsch: eenvoudig, oprecht, openhartig; en het woordje „vroom" beteekende: deugdelijk, degelijk, bruikbaar. Beide woordjes hebben nu een andere beteekenis, al kunnen we ook historisch het nauwe verband nagaan tusschen de vroegere beteekenis en de moderne. Gegeven die veranderlijkheid van de beteekenissen der woorden, hebben we bij een levende taal uit te gaan van het *levende*, d. i. van kracht zijnde taalgebruik, en niet van een gebruik, dat vroeger in zwang was.

Het taalgebruik echter, ook het levende taalgebruik, is doorloopend onbezonnen. De „spraakmakende gemeente" zegt veel, zegt zelfs diepe wijsheid, maar ze weet niet exact wàt ze zegt. Het ééne Leven spreekt door het taalscheppende volk, maar de afzonderlijke individuën letten niet nauwkeurig op wàt het Leven zegt. De afzonderlijke individuën zijn als snaren van een viool, die zingen door de beroering van 's kunstenaars hand, maar zelf niet weten wàt ze zingen. We hebben dus wèl uit te gaan van het levende taalgebruik, maar we moeten het niet onbezonnen overnemen: we moeten de zegging van het Leven in het levenswoord *nauwkeurig* beluisteren en zoo het begrip, dat het levenswoord uitzegt, zich in ons laten teekenen met scherpe trekken.

En hoe doen we dat? Hoe laten we het levende taalgebruik zich in ons verhelderen tot scherpe

beteekenis? Zijn er ook practische en natuurlijke middelen om die verheldering te bevorderen?

Ja, voornamelijk twee middelen: het vergelijken van „synoniemen", en het teekenen van exacte begripvoorstellingen.

Onder „synoniemen" verstaan we woorden, die, onnauwkeurig beluisterd, dezelfde beteekenis hebben. *Onnauwkeurig* beluisterd. Een taal heeft nooit twee woorden van volkomen dezelfde beteekenis. „Synoniemen" zeggen bij nauwlettend luisteren *verschillende* begrippen, die bij onnauwkeurig luisteren geen verschillenden inhoud hebben. Het beluisteren nu van de fijne verschillen, de subtiele schakeeringen in de beteekenissen van synoniemen is een uitstekend middel ter bezinning van ons taalgevoel. Vergelijk weer b.v. „innerlijkheid" en „inwendigheid", „zakelijkheid" en „werkelijkheid", „werkelijkheid" en „waarheid". Het vergelijken van synoniemen is een uitstekend middel in de toepassing van de eerste wet onzer denkmethode.

Het tweede middel, het teekenen van exacte begripvoorstellingen, [1]) wordt doorgaans niet ge-

---

1) Begripvoorstelling en niet begripsvoorstelling. Ik gebruik hier niet den *bepaalden* genitief (begrips), omdat ik het begrip nu vooronderstel als een betrekkelijke onbepaaldheid, die door de exacte voorstelling bepaald moet worden. Vergelijk b.v. „plichtbesef" en „plichtsbesef", „tijdverschil" en „tijdsverschil". „Plichtbesef" is besef van plicht in het algemeen, „plichtsbesef" is besef van een bepaalden plicht. „Tijdverschil" is verschil van tijd, „tijdsverschil" is verschil van bepaalde hoeveelheid van tijd.

bruikt in taalonderwijs. Het wordt wel gebezigd bij de meetkunde, b.v. wanneer we het begrip „cirkel" verduidelijken, eenvoudig door een cirkel op het bord te teekenen. Dit middel is echter zeer belangrijk in positief-mystische verhandelingen en wel 1e omdat het ons helpt *exact* te zijn in ons begrippenleven en 2e omdat het ons helpt *concreet* te zijn in ons begrippenleven.

Er is niets zoo exact en tevens zoo concreet als een zuiver geconstrueerde, regelmatige figuur. Een zuiver geconstrueerde, regelmatige figuur is exact en is zelfs bij uitstek geschikt, om het woord „exact" te verklaren, b.v. om het onderscheid te verduidelijken tusschen „exact" en „precies". Het woord „precies", samenhangend met „précieux", beteekent „in de puntjes", het benoemt een nauwkeurigheid in uitwendigheden of inwendigheden. We kunnen b.v. zeggen, dat iemand „precies" is in zijn kleeding, maar we kunnen niet zeggen, dat iemand „exact" is in zijn kleeding. Het woord „exact", samenhangend met het Latijnsche „ex" (van binnen naar buiten) en „agere" (doen) benoemt uiterlijkheid als nauwkeurige uiting van innerlijkheid. Het beteekent: controleerbaar-juist van uiterlijkheid als uiting van innerlijken inhoud. Een figuur zonder constructieven inhoud kan zeer „precies" zijn, maar is nièt „exact". Dit onderscheid is zeer belangrijk en wordt o zoo dikwijls verwaarloosd. Hoe vaak wordt een voorstelling „onexact" of „vaag" genoemd, alléén omdat ze niet spreekt

van bloot-uitwendige détails. En hoe vaak wordt een voorstelling „exact" genoemd, die eigenlijk maar „precies" is van détails. Dit in onze cultuur veelverbreide misverstand is ten deele te wijten aan een te eenzijdige belangstelling voor empirisch onderzoek. Empirisch onderzoek is, *voor zooverre het maar empirie blijft,* wel „precies" maar niet „exact". Zuivere wiskunde echter, die, àls wiskunde, heelemaal geen „empirie" heeten mag, is „exact". — Een zuiver geconstrueerde, regelmatige figuur is ook door-en-door „concreet", zij is zelfs bij uitstek geschikt, om het begrip „concreet" te verklaren, b.v. om het onderscheid te verduidelijken tusschen „concreet" en „tastbaar" in overdrachtelijken zin. Een voorstelling is „concreet" als ze uiteraard verband houdt met de werkelijkheid, als ze dus in de werkelijkheid innerlijk medewerkt. Een voorstelling is „tastbaar" als ze de onmiddellijk-zintuigelijk gegeven, maar niet doorschouwde objectiviteit „raak" weergeeft. Welnu, in *doorschouwde* objectiviteit vinden we altijd zuiver geconstrueerde, regelmatige figuren als innerlijke natuurbedoeling terug. Want de natuur, hoe levend-grillig ook in haar spelingen, werkt fundamenteel door-en-door regelmatig, en wel regelmatig *beeldend.* Naarmate we dit beter beseffen, geeft en controleert de werkelijkheid onze begrippen, scheppen en controleeren onze begrippen de werkelijkheid, zoo grijpen begrip en werkelijkheid in elkaar tot één menschelijk waarheidsleven.

Dit alles zal van toepassing zijn, nu we gaan spreken over dat belangrijke begrip „tegendeel".

De uitdrukking „het tegendeel" is synoniem met „het tegenovergestelde". Beide uitdrukkingen beteekenen een verhouding van verscheidenheid en eenheid tevens. Maar, nauwkeurig beluisterd, zeggen ze lang niet hetzelfde. „Het tegenovergestelde" is, als verhouding, datgene, wat „tegenover" iets anders staat, die uitdrukking beteekent een tegenstand, een vijandigheid. „Tegenovergesteldheden" staan altijd tot elkaar als bevestiging en ontkenning. Bij voorbeeld: „productie" en „vernieling", „goed" en „kwaad" zijn, althans als beginbegrippen, tegenovergesteldheden. „Het tegendeel" echter is, als verhouding, een aanvulling van iets anders. „Tegendeelen" staan tot elkaar als twee werkelijkheden, die met elkander een innige verbinding aangaan en zoodoende worden opgeheven tot hoogere eenheid. „Tegendeelen" staan altijd tot elkaar in verhoudingen, die kunnen teruggebracht worden tot de verhouding van activiteit en passiviteit: „mannelijkheid" en „vrouwelijkheid" b.v., zijn tegendeelen, geen tegenovergesteldheden.

We hebben nu nog onderscheid te maken tusschen verschillende soorten van tegendeelen. Dat zal duidelijk worden als we het begrip „tegendeel" door exacte begripvoorstellingen veraanschouwelijken. Om die begripvoorstellingen

zoo geleidelijk mogelijk te laten ontstaan, beginnen we met de begripvoorstellingen van *tegenovergesteldheden,* en laten dan ordelijk volgen: *onvoltooide tegendeelen, voltooide tegendeelen*, en *volstrekte tegendeelen.* Ziehier:

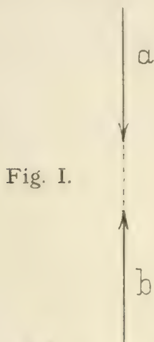

Fig. I.

Fig. I is een zeer eenvoudige begripvoorstelling van tegenovergesteldheden. Door *a* en *b* worden twee krachten voorgesteld, die in tegenovergestelde richting gaan en wel in éene lijn. Hun richtingen zijn „lijnrecht" tegenovergesteld aan elkander. Die richtingen staan blijkbaar tot elkander als bevestiging en ontkenning. De richting der sterkste kracht, „lijnrecht" tegenovergesteld aan de richting der zwakste, zal de richting der zwakste te niet doen. Als $a = 5$ en $b = 3$, dan zal maar één richting overblijven, nl. richting *a,* en wel met een kracht $= 2$. Zijn beide krachten even sterk, dan zullen ze elkaars richtingen geheel neutrali-

zeeren, en er zal „rust" intreden. Een eenvoudig voorbeeld: stel, dat *a* de richting is waarin een bootje zich voortstuwt op een waterstroom van richting *b*, en dat de totale drijfkracht van het bootje 5 is tegen een totale kracht van den stroom gelijk aan 3, dan zal het bootje varen met een gang gelijk aan 2; als de kracht van den stroom gelijk is aan de drijfkracht van het bootje, zal het bootje stilliggen.

In deze begripvoorstelling moeten de beide

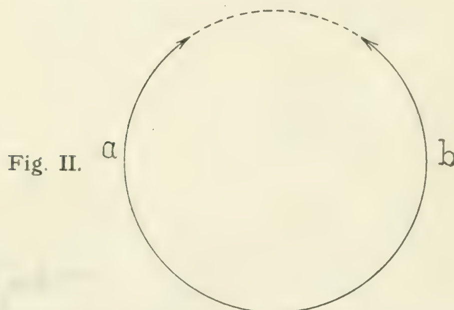

Fig. II.

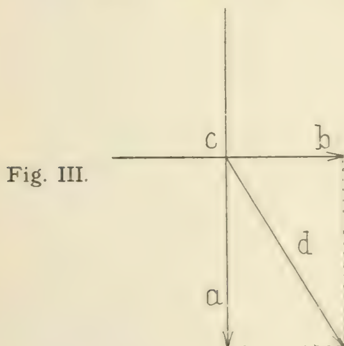
krachten „lijnrecht" tegenover elkaar gericht zijn, omdat ze anders elkaar niet als zuiver tegenovergestelde richtingen ontmoeten. Maar 't is niet noodig, dat ze tegenover elkaar gericht zijn, niet alleen „lijnrecht", maar ook „in een rechte lijn". De richtingslijn mag gerust gebogen zijn, als ze maar één lijn is. Zoodat ik de tegenovergesteldheden ook voorstellen kan door Fig. II.

In Fig. II zie ik weer twee tegenovergestelde

richtingen in één lijn. Als nu $a = 5$ en $b = 3$, dan zal de richting *a* weer overblijven met een gang = 2, en er zal een draaiïng ontstaan van *a* naar *b*. Als $a = b$, zal weer „rust" intreden.

Dit alles zal voor ons aanschouwbare, directsprekende werkelijkheid zijn, als we maar in staat zijn, door middel van die figuren, tegenovergesteldheden te *zien*. Hier valt niets te *be*wijzen, hier behoeft alleen *ge*wezen te worden, of getoond. „Zie" dan in Fig. I en II dit veraanschouwelijkt:

Fig. III.

Tegenovergesteldheden neutralizeeren elkaar meer of minder, al naar gelang krachtsgelijkheid of krachtsverschil.

Nu krijgen we de begripvoorstellingen van tegendeelen, en wel vooreerst de begripvoorstelling van *onvoltooide* tegendeelen in Fig. III.

Door *a* en *b* worden nu krachten voorgesteld,

die elkaar in punt c snijden. Ze werken nu niet in *tegenovergestelde,* maar in *tegendeelige* richtingen. Ze werken elkaar niet „tegen", maar ze „vereenigen" zich in hun snijpunt. Volgens de bekende wet der mechanica, het „paralellogram van krachten", hier vereenvoudigd tot een rechthoek van krachten, zal uit de vereeniging van *a* en *b* een kracht van nieuwe richting ontstaan, de „resultante": *d.* Zooals de stippellijnen doen zien, wordt er niets geneutralizeerd van *a*, niets ook van *b*, maar de resultante is een nieuwe krachtrichting van *a* en *b* in éénen. Die nieuwe richting *d* is het tegendeel van richting *a* en *b* in éénen. Ik noem *a* en *b* hier onvoltooide tegendeelen, omdat ze elkaar beïnvloeden in „wederkeerige" activiteit en passiviteit: we kunnen *a* actief noemen en *b* passief, maar ook omgekeerd *b* actief en *a* passief. De tegendeelige verscheidenheid, de verscheidenheid in activiteit en passiviteit van *a* en *b* is niet „voltooid", zij brengt daarom ook geen voltooide tegendeeligheid mee, geen tegendeeligheid wat den *aard* der krachten, maar alleen wat hun *richting* betreft: de *aard* van *a* is niet actiever dan *b* of omgekeerd. Er wordt dan ook uit de vereeniging van beiden in c geen werkelijkheid van nieuwen aard geschapen, maar alleen een werkelijkheid van nieuwe richting. Voorbeeld: stel, dat *a* de richting is, waarin een bootje varen wil op een waterstroom van richting *b*, dan zal het bootje varen in richting *d.* — Ook dit

is voor ons vanzelf aanschouwbaar, als we maar in staat zijn, door middel van deze begripvoorstelling te *zien*. „Zie" dan weer:

Tegendeelen scheppen een nieuwe werkelijkheid, nieuw in zooverre de tegendeelen tegendeelen zijn. Die nieuwe werkelijkheid is het tegendeel van het geheel der tegendeelen, waaruit ze geboren werd.

Volgt nu figuur IV, de begripvoorstelling van *voltooide* tegendeelen:

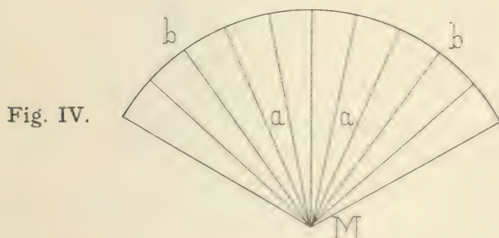

Fig. IV.

M is het middelpunt van een straalbeweging, *a*. Die straalbeweging is een geheel van een oneindig aantal stralen, waarvan enkele geteekend zijn. De gebogen lijn *b* is een cirkellijn, eveneens met *M* tot middelpunt. De cirkellijn *b* is *uiteraard* passief ten opzichte van het straalbeweeg *a*, en het straalbeweeg is *uiteraard* actief ten opzichte van het lijnbeweeg *b*. Want de cirkellijn (of kortweg: de „lijn", want lijn beteekent in strikten zin lenige beweging, ommiddelpuntige beweging) *wordt geboren* uit de middelpuntvliedende uit-

breidingsbeweging der stralen vanuit *M*. De activiteit en passiviteit is hier niet „wederkeerig", *a* is actief en *b* is passief, en niet omgekeerd. Daarom staan *a* en *b* nu tot elkander als *voltooide* tegendeelen: ze zijn verscheiden, ze zijn tegendeelig van *aard*. Voorbeeld: als een steen in 't water valt, ontstaat natuurlijk vanuit het punt, waar de steen het water raakt, een straalbeweging naar alle richtingen op de wateroppervlakte; uit die straalbeweging worden de kringen geboren, die we om dat punt waarnemen. Een ander voorbeeld: Uit een lichtbron ontstaat straalbeweging in alle richtingen; uit die straalbeweging worden òm de lichtbron lichtcirkels geboren, lijnen van gelijke lichtkracht op gelijken afstand tot de lichtbron.

Natuurlijk is *b* maar één der oneindig vele cirkellijnen, die om het middelpunt *M* ontstaan. Geen enkele van die cirkellijnen heeft een bepaald „gemarkeerd" karakter, ik teekende er willekeurig één. Het cirkelbeweeg uit en om het straalmiddelpunt geboren, is op zich zelf geen „bepaalde" lijn, geen bepaalde „grens". In werkelijkheid laat zich dat hieraan zien, dat de straalbeweging op zich zelf „vaag" begrensd is, b.v. door de vervluchtigende waterkringen waarvan we zooeven spraken, of door de vervluchtigende lichtlijnen om een lichtbron, lichtlijnen die regelmatig zwakker en zwakker worden naarmate de afstand tot de lichtbron grooter wordt. Het niet begrensde toont

zich in werkelijkheid als vaag begrensd; wat „vaag" begrensd is, is eigenlijk *niet* begrensd, want begrensdheid is uiteraard *bepaaldheid*.

Om tot onze begripvoorstelling in Fig. IV terug te keeren: Zooals *a* een geheel beteekent van een oneindig aantal stralen, zoo beteekent *b* niet één cirkellijn, maar een geheel van een oneindig aantal cirkellijnen. Het geheel nu van *a* èn *b* is het „vlak", een oneindig-fijn weefsel van actief-uitbreidende stralen en passief-uitgespannen lijnen. Ik zeg „het" vlak, en bedoel daarmee het woord „vlak" te gebruiken als verzamelwoord. Van *M* gaan natuurlijk stralen-en-lijnen uit in àlle richtingen, zoodat vanuit *M* oneindig vele vlakken geboren worden, een geheel van oneindig vele vlakken. Maar we zijn nu niet aan het vlakken „tellen", we hebben nu het vlak te karakterizeeren. En daarom zeide ik: het geheel van *a* èn *b* is het vlak, een oneindig-fijn weefsel van actief-uitbreidende stralen en passief-uitgespannen lijnen. Het vlak is uiteraard iets anders dan het *opper*vlak. Het oppervlak is niet een vlak dat tot bijkomstige hoedanigheid heeft dat het een lichaam begrenst, maar het oppervlak heeft tot eigen karakter begrensd te zijn en grens te zijn, d. w. z. uiterste werkelijkheid te zijn van een vormenden of plastischen inhoud. Dat geheel eigen karakter van de oppervlakte zullen we nog nader leeren kennen. Vlakken, ook oneindig veel vlakken, missen het uiteraard „bepaalde", dat de opper-

vlakte tot oppervlakte karakterizeert, want vlakken kunnen wel begrensd worden door een lijn, uiteraard echter hebben ze geen bepaalde grens en zijn ze geen bepaalde grens. „Zie" dit nu:

Voltooide tegendeelen zijn fundamenteel aanschouwbaar als straal- en lijnbeweging; ze zijn als geheel: het „vlak".

Nu komen we vanzelf tot de vraag, hoe we de

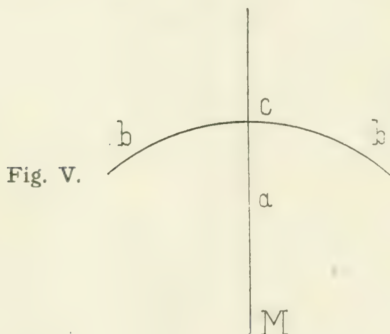

Fig. V.

natuurlijke geboorte van de *opper*vlakte en het door haar begrensde lichaam fundamenteel-constructief kunnen zien. Ik zal maar onmiddellijk het antwoord formuleeren en 't dan verklaren: De oppervlakte met het door haar begrensde lichaam wordt geboren uit de voltooide kruising of ineenparing van voltooide tegendeelen. Ter verklaring Fig. V.

Het snijpunt *c* is nu een snijpunt van voltooide

tegendeelen. Daar paren straal en lijn ineen. We zullen later zien, hoe die ineenparing *dwingend* wordt. Maar dat is van later zorg. Vooronderstel nu maar, dat in c de *voltooide* tegendeelen zich *voltooid* vereenigen. Wat zal dan punt c zijn? Vooreerst: een straal die daar is opgeheven, niet verdwenen maar opgeheven tot punt, een straal dus, die daar is „bepaald" tot punt. En verder: een lijn, die daar is opgeheven, niet verdwenen maar opgeheven tot punt, een lijn dus, die daar is „bepaald" tot punt. Het punt c is dus een bepaaldheid van straal èn lijn, een werkelijke bepaaldheid, omdat in haar wezenlijke onbepaaldheid is vooronderstеld en opgeheven. En wat moèt dus de uiting zijn van punt c? Een straalbeweeg en lijnbeweeg omdat c een „punt" is, een *bepaald* straalbeweeg en *bepaald* lijnbeweeg omdat c een werkelijk *bepaald* punt is. Met andere woorden: Het kruispunt van straal en lijn moet het werkelijke middelpunt zijn van een bepaalde straalbeweging, door een bepaalde lijnbeweging „begrensd", of: vanuit het kruispunt van straal en lijn moet het „lichaam" ontstaan mèt zijn „oppervlakte". Ziehier een voorbeeld, waarop we later terugkomen: Het middelpunt der zon is uitgangspunt van straalbeweging, en òm het zonnemiddelpunt is een gebogen krachtlijn, de elliptische aardebaan; de aarde ontstaat, constructief gezien, uit de ineenparing van het zonnestraalbeweeg en de elliptische krachtlijn der aardebaan, die, als

krachtlijn, vóór de geboorte der aarde gedacht moet worden.

Als we onze begripvoorstellingen één voor één bedachtzaam in ons opnemen, zullen we de allernatuurlijkste geboorte van het „lichaam", de allernatuurlijkste innerlijke „constructie" van het lichaam gaan aanschouwen. Het lichaam is, als werkelijkheid, geen „zaak" of „ding", geen stuk afgesneden stof, maar een stoffelijke *uitbeelding*, een leven, dat zich construeert vanuit een centrum: een centrum, dat straalbeweging uitzendt in alle richtingen en òm die straalbeweging een bepaalde grens, de oppervlakte. De fundamenteele vorm van het lichaam zal de bol zijn, de regelmatigst begrensde straalbeweging. De bepaaldheid van het lichaam, dat zich in werkelijkheid openbaart in het min of meer „compacte", is primair in de bepaaldheid van het centrum, secundair in de bepaaldheid van de oppervlakte en eindelijk in de continualiteit van centrum en oppervlakte. Hiermee is duidelijk het onderscheid gezegd tusschen een „plastisch" middelpunt en een bloot-„ruimtelijk" middelpunt (*M* in Fig. V). Het plastische of beeldende centrum is voltooid bepaald, omdat daarin de onbepaaldheid van straal en lijn is verondersteld en daadwerkelijk opgeheven. Het ruimtecentrum is maar onvoltooid bepaald, omdat daarin nog geen onbepaaldheid is verondersteld en daadwerkelijk opgeheven. Het ruimtecentrum uit zich in onbepaalde, onbegrensde,

ruimte. Het plastische centrum uit zich in een bepaalde oppervlakte. „Zie" nu:

Het lichaam is fundamenteel aanschouwbaar als uitbeelding van kruispunt van straal en lijn.

De meetkunde spreekt anders over vlakken en lichamen, maar de meetkunde ìs ook iets anders. De meetkunde wil meten, en daarom heeft ze, als meetkunde, groot gelijk als ze het „vlak" beschouwt als een zaak of ding, zij 't ook een denkbeeldig ding, dat lengte en breedte heeft. De meetkunde wil meten, en daarom heeft ze, àls meetkunde, alweer groot gelijk, als ze het „lichaam" beschouwt als een zaak of ding, een stuk stof, dat lengte en breedte en diepte heeft. Alleen zakelijkheid is nu eenmaal te meten. Maar wij leeren nu geen zakelijkheid meten, wij leeren nu werkelijkheid innerlijk construeeren in onze fantasie tot verstandelijk te controleeren constructies, om later die constructies weer te vinden in „gegeven" natuurwerkelijkheid en zoo die werkelijkheid *beeldend te doorzien.* Daarom hebben we nu het vlak niet te beschouwen als een meetbaar ding, maar we moeten het natuurlijk en verstandelijk-controleerbaar zien *geboren worden.* Daarom zeggen we niet meer: het vlak „heeft" breedte, maar: het vlak „is" breedte, „is" straaluitbreiding. Daarom zeggen we ook niet meer: het vlak „heeft" lengte, maar: het vlak „is" lengte, „is" lijnspanning. Zoo hebben we nu ook het lichaam niet te

beschouwen als een meetbaar ding, maar we moeten het natuurlijk en verstandelijk-controleerbaar zien *geboren worden*. Daarom zeggen we niet meer: het lichaam „heeft" diepte, maar: het lichaam „is" diepte, „is" diepteverhouding of plastische verhouding van centrum en oppervlakte. Later zullen we erkennen, dat de direct-zintuigelijk waarneembare, natuurlijk „gegeven" werkelijkheid beantwoordt aan het punt, straal- en lijnbeweeg, dat we nu geconstrueerd hebben.

Overeenkomstig deze beschouwingen kunnen we nu de volgende definities opstellen:

Het lichaam is: begrensde straalbeweging vanuit een plastisch middelpunt.

Het plastisch middelpunt is kruising of ineenparing van straal en lijn.

De straal is beweging vanuit een middelpunt.

De lijn is beweging [1]) om een middelpunt.

Het vlak is uiteraard-onbegrensde eenheid van straal en lijn.

De oppervlakte is uiterste, uiteraard-bepaalde werkelijkheid of grens van een lichaam.

Het ruimtemiddelpunt is uitgangspunt van uiteraard-onbegrensde straalbeweging. —

---

1) Als ik in dit werk van „beweging" spreek, bedoel ik beweging *in strikten zin* („motion"). d. i. werkelijke of werkende of levende verhouding van tegendeelen. Deze verhouding is uiteraard direct of indirect *beeldend* of *plastisch*. Niet-beeldende beweging, b. v. „trilling", is geen beweging in strikten zin, maar alleen verplaatsing („mouvement").

De meetkunde is exact maar niet beeldend. Wij willen exact èn beeldend zijn, omdat wij de werkelijkheid als plastische werkelijkheid „aanschouwen" willen. Toch zijn onze beschouwingen zeer verwant aan wiskunde, òmdat wiskunde uiteraard exact is. Onze „constructieve" definities verschillen wel van de meetkundige definities, maar spreken de meetkunde, als meetkunde, niet tegen. Positieve mystiek is *beeldende wiskunde.*

We hebben nu al begripvoorstellingen besproken van onvoltooide en voltooide tegendeelen. Ten slotte nu: de begripvoorstelling van *volstrekte* tegendeelen.

't Is geen willekeur, dat ik hierbij nog „volstrekte" tegendeelen bespreek. Dit is immers een heel algemeene en heel natuurlijke eigenaardigheid van àlle menschelijk denken: *de betrekkelijkheid der natuurgegevens te herleiden tot volstrektheid om dan die volstrektheid bij benadering in de natuurwerkelijkheid weer te vinden.* Als we b.v. een bepaald voorwerp een „kubus" noemen, dan weten we heel goed, dat dit bepaalde voorwerp geen „volstrekte" kubus is; want een volstrekte werkelijkheid is een werkelijkheid, die alle gradueel verschil van „meer of minder" uitsluit, en aan iederen afzonderlijken kubus is altijd nog wel een of andere onregelmatigheid te ontdekken, een putje of een bultje, waardoor hij maar „meer of minder" kubus of maar „bij benadering" kubus

is. Tòch noemen we zoo'n voorwerp een kubus, omdat wij als menschen nu eenmaal de wezenlijk-menschelijke eigenaardigheid hebben, betrekkelijkheid te herleiden tot volstrektheid om die volstrektheid in de natuur weer te vinden. Ons menschelijk denkinstinkt is een onuitroeibaar volstrektheids- en herkenningsinstinct, bewust of onbewust geloof aan het bestaan van het volstrekte dat zich in de natuur openbaren wil. [1])

We volgen dus een specifiek menschelijk instinct als we nu gaan spreken over „volstrekte" tegendeelen. Laten we dan, ordelijk, de voltooide tegendeelen van Fig. V tot volstrekte tegendeelen herleiden. De tegendeelige verhouding in Fig. V is wel „voltooid" maar niet „volstrekt". Want de tegendeeligheid der verhouding hangt wezenlijk af van den afstand van c tot *M*, en die afstand is geen volstrekte, maar een betrekkelijke afstand, die willekeurig grooter of kleiner genomen kan worden zonder de voltooidheid der verhouding te kort te doen. Om die voltooid-tegendeelige verhouding te herleiden tot een volstrekt-tegendeelige verhouding, moeten we dus den afstand

1) De niet-beeldende wiskunde is een niet-beeldende uiting van dit volstrektheids- en herkenningsinstinct. Zij herleidt de betrekkelijke natuurgegevens tot volstrekte, niet-beeldende quantiteit, en herkent die quantiteit in de betrekkelijke natuurwerkelijkheid door haar „kansberekening".

van c tot *M* dóórdenken tot volstrekten afstand. Een volstrekte afstand echter is een afstand, waarbij geen „meer" of „minder" meer denkbaar is, m. a. w.: een volstrekte afstand is een „oneindige" afstand. Denk dus de afstand van c tot *M* oneindig dóór. Ik zeg van c tot *M* en niet van *M* tot c. Als we immers „herleiden", hebben we uit te gaan van wat in de natuur het meest onmiddellijk „gegeven" is. De natuurwerkelijkheid nu, is onmiddellijk gegeven als lichaam of vorm of plastiek, als „tastbaarheid". En de plastiek ligt onmiddellijk in het snijpunt van straal en lijn en niet onmiddellijk in het ruimtemiddelpunt *M*. Denk dus vanaf c den afstand tot *M* oneindig, m. a. w. verleg vanuit c het ruimtemiddelpunt tot op oneindigen afstand. Wat zal dan van onze begripvoorstelling worden? Dan worden de stralen naar de lijn *b* evenwijdig en bijgevolg wordt *b* een rechte lijn. Dan wordt *b* in strikten zin een volstrekte cirkellijn, zóó heelemaal gestrekt, zóó voluit gestrekt, dat ze tot rechte lijn wordt. En *a* wordt dan in strikten zin een volstrekte straal, omdat het actieve „strekken" vanuit een oneindigver ruimtemiddelpunt oneindig of „vol" wordt. Fig. VI (bl. 56) is dus begripvoorstelling van volstrekte tegendeelen.

De volstrekte cirkellijn is *b*, en *a* is de volstrekte straal. „Zie" nu:

Volstrekte tegendeelen zijn aanschouwbaar als volstrekte straal en volstrekte lijn.

We zullen in de volgende voordracht zien, dat

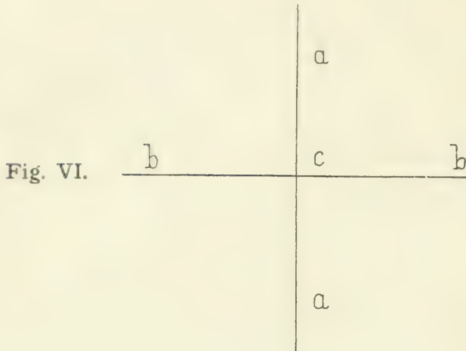

Fig. VI.

de volstrekte tegendeelen in objectieve werkelijkheid „tijd" en „ruimte" moeten heeten, en dat tijd en ruimte in Fig. VI exact en juist zijn voorgesteld. Voor zoover de volstrekte tegendeelen ineenparen tot plastisch middelpunt moeten ze een oppervlakte scheppen die volkomen het karakter van oppervlakte heeft, volkomen het karakter van „grens", zoo heelemaal grens, dat ze niet alleen grens „is", maar voortdurend opnieuw grens wòrdt, voortdurend sterft en voortdurend herleeft, groeit en vergroeit, uitgroeit en weggroeit tot iets anders. Met andere woorden: voor zooverre de volstrekte tegendeelen ineenparen tot plastisch middelpunt, scheppen ze de

levende organismen met hun groeienden en weggroeienden vorm. In de volgende voordracht zullen we ook vragen, hoe we de tegendeelen van de andere begripvoorstellingen te benoemen hebben in verband met natuurlijk gegeven werkelijkheid. Nu is het voldoende, als we de begripvoorstellingen-zelf goed gezien hebben, elk afzonderlijk en alle in onderlingen samenhang.

* * *

De tegendeelen, die we al bespraken, zijn tegendeelen van en in de objectiviteit. Er is echter nog een tegendeeligheid: de tegendeeligheid van *subject* en *object*. Deze tegendeeligheid is oneindig dieper èn van verscheidenheid èn van eenheid dan de uitsluitend objectieve tegendeeligheid. We doen daarom goed, de diepst wezenlijke eenheid en verscheidenheid van subject en object uit te zeggen in een ander woord dan „tegendeeligheid". We zullen de verhouding van subject en object noemen: tegen*wezen*heid.

Subject en object zijn tegendeelen, de diepst denkbare tegendeelen of tegen*wezens*. De wijsbegeerte beschouwt de verhouding van subject en object als een probleem, *het* probleem, en tracht dus dat probleem „op te lossen". Dit zal haar nooit gelukken, niet omdat dit probleem zoo moeilijk is, maar omdat het heelemaal geen „probleem" heeten mag. De verhouding van subject

en object is geen probleem, maar een mysterie, *het* mysterie. En een mysterie kennen, is niet het „oplossen" maar het aanschouwen voor zoover het objectief mysterie is en het ervaren voor zoover het subjectief mysterie is.

De woorden „subject" en „object" zijn wijsgeerig-technische termen. Hun bijvoeglijke naamwoorden „subjectief" en „objectief" zijn moeilijk in levend Hollandsch te vertalen. Dat is trouwens ook niet noodig, omdat die bijvoeglijke naamwoorden hoe langer hoe meer hun technische gemaaktheid verliezen en bezield worden tot internationale levenswoorden: iedereen bezigt ze in het dagelijksch leven. Maar „subject" en „object" zijn, als zelfstandige naamwoorden, wijsgeerig-technische termen gebleven. Laat die woorden eens zuiver Hollandsch spreken, dan zullen ze onmiddellijk levender worden: het „probleem" van de verhouding tusschen subject en object zal dan zijn deftige wijsgeerigheid gaan afleggen om mysterie te worden zonder deftigheid, maar vol van menschelijk leven.

Het „subject" is, letterlijk vertaald, het „onderwerp". Maar dat woord „onderwerp" is òòk nog schoolsch. Wat is eigenlijk het onderwerp? Datgene, wat „doet", wat „handelt", actieve beweging voor zooverre ze actief is, in één levend Hollandsch woord: *kracht.* En het „object" is, letterlijk vertaald, het „voorwerp". Maar dat woord „voorwerp" is òòk nog schoolsch. Wat is eigenlijk

het voorwerp? Het tegenwezen van kracht: ontvangende beweging in zooverre ze beweging ontvangt, passieve beweging in zooverre ze passief is, in één levend Hollandsch woord: *stof*.

De tegenwezenheid van subject en object is dus, in levende taal gezegd, de tegenwezenheid van kracht en stof. Deze tegenwezens zijn begrippelijk te *onder*scheiden, zooals àlle tegendeelen begrippelijk te *onder*scheiden zijn. Maar te *scheiden* zijn ze niet. Ze zijn, in volledige waarheid, onderscheiden en ongescheiden één, innig één, zooals àlle tegendeelen innig één zijn. Die eenheid èn onderscheidenheid van kracht en stof zien we en ervaren we ten volle als wij ze zien en ervaren in hun beider volle, uiterste werkelijkheid of „grens". In een „grens" komt immers altijd eenheid en verscheidenheid van werkelijkheden tot uiting.

De grens van kracht en stof is, aan de zijde van de stof: *vorm*. De vorm is de uiterste werkelijkheid of grens van de stof; de vorm is „het" stoffelijk mysterie, dat we positief-aanschouwbaar moeten laten worden, geleidelijk denkend en construeerend, totdat we eindelijk de natuurvormen àls stoffelijke levensuitingen doorzien.

De grens van kracht en stof is, aan de zijde van de kracht: *bewustzijn*. Het bewustzijn is de uiterste werkelijkheid of grens van de kracht. Het bewustzijn is „het" krachtmysterie, dat we te doorleven hebben „aan" de stof, totdat we

het bewustzijn eindelijk ervaren als scheppingsuiting „van" en „in" de stof. [1])

Bij het bewustzijn hebben we dus drieërlei te onderscheiden: 1e de kracht, waar*van* het bewustzijn bewust wordt, 2e het bewustzijn-zelf en 3e den stoffelijken vorm, waar*aan* het bewustzijn bewust wordt.

Dat is eigenlijk heel eenvoudig. Ieder mensch, die zich aan een hard voorwerp bezeert, kan weten, dat „pijn" een bewustzijn is *van* een kracht *aan* een stoffelijken vorm. Ja, dat is heel eenvoudig als we er maar geen probleem van „maken". Maar in allen eenvoud is dat leven van kracht, bewustzijn en vorm, tòch het volle levensmysterie, dat aanschouwd en ervaren worden kan in alle graden van menschelijke kennis, van de primitiefste naïeviteit tot en met de meest positieve wijsheid. Dat leven kan aanschouwd en ervaren worden tot positieve mystiek, maar het wordt

1) Voor de volledigheid nog dit:
De *volle* eenheid van kracht en stof is de eenheid van beider grens: bewustzijn en vorm. Maar die eenheid is „om te beginnen" de eenheid van beider begin of uitgang. Dat begin is aan de zijde van de stof: het *ruimtemiddelpunt*. Dat begin is aan de zijde van de kracht: het *zijn* Daarom is het ruimtemiddelpunt, gedefiniëerd van de zijde der kracht: het „plaatsgrijpen" van de kracht. Het ruimtemiddelpunt is bepaald, alleen door krachtsbepaling, terwijl het plastische middelpunt bepaald is ook uit objectieve bewegingen (straal en lijn). Zie bl. 52.

ook vaag aanschouwd, vaag ervaren in naïef religieus gemijmer, en is omhuld in het dogma der dogma's: de „Heilige Drieëenheid".

Een dogma is dikwijls, behalve leerstellige omhulling, een echt levenswoord, heel natuurlijke menschelijkheid, die spreken wil maar nog niet spreken kan in begrip van scherpgeteekende beteekenis: daarom begint ze te stamelen in kleurige fantasie en dramatische voorstelling. Zulk een stamelend levenswoord leeft achter de leerstellige omhulling van het dogma der Heilige Drieëenheid. We hebben naar dat levenswoord te luisteren, even goed en op dezelfde wijze als naar de levenswoorden, die reeds gekomen zijn tot geärticuleerden klank. Want àl wat natuurlijk-menschelijk is, doet menschelijk mee in natuurlijke werkelijkheid en waarheid.

Laten we dan eens de „Heilige Drieëenheid" herleiden tot vrije en heldere begrippelijkheid. Laten we dat dogmatische woord duidelijke, levende taal leeren spreken, zonder in 't minst zijn mystischen inhoud aan te tasten.

De Vader, de eerste factor in de H. Drieëenheid is *de* Kracht bij uitstek, de ééne Scheppingskracht.

De Zoon, de tweede factor der H. Drieëenheid is *de* Wijsheid van den eeuwigen Vader, *de* Logos, *het* Woord in geheel innerlijken zin, *het* Heelalbewustzijn. Waar*van* is dat Heelalbewustzijn zich bewust? Van de ééne Scheppingskracht, den Vader, dien het door-en-door ervaart als zijn

levensinhoud. Want de kracht waarvan een bewustzijn zich bewust is, is zijn levensinhoud, *zijne* kracht, één met het bewustzijn-zelf. En waar*aan* is dat Heelalbewustzijn zich bewust? Aan *de* Schepping, *de* Stofuitbeelding, in bijbeltaal: de Heilige Geest.

De Heilige Geest, de derde factor der H. Drieeenheid is *de* objectiviteit bij uitstek, in zoover ze bewogen wordt door de ééne Scheppingskracht, in zoover ze door die Kracht wordt „uitgezonden''. Maar werkelijkheid is als wezenlijk *bewogene* of „uitgezonden'' werkelijkheid, *stoffelijke* werkelijkheid. De gewone Christen zal het godslasterlijk vinden, als de Heilige Geest „stoffelijke'' werkelijkheid genoemd wordt. Want de gewone Christen behoort tot de „spraakmakende gemeente'', die niet exact weet wat zij zegt als zij levenswoorden zegt, die ook niet exact weet wat zij zegt als zij zegt „Heilige Geest''. Hij beseft ook niet, dat zijn bijbel zoo natuurlijk den Heiligen Geest symboliseert in vurige tongen, een lichtende duif, aardbeving en onweder, maar nooit in een persoonlijkheid gelijk den Vader en den Zoon. Door het ijle, het ontastbare en onaantastbare van „geest'' meent de gewone Christen allicht, dat geestelijke objectiviteit en stoffelijke objectiviteit zooiets als „tegendeelen'' of „tegenovergesteldheden'' zijn. Aan ons, beter te luisteren naar zijn eigen taal dan hijzelf dat kan, zonder in 't minst den mystieken inhoud van zijn religieuze voor-

stelling te loochenen. Aan ons, te weten, dat alle bewogene werkelijkheid „stof" is, in tegenwezenheid met de bewegende werkelijkheid, die „kracht" is. Alles wat bewogen wordt of „uitgezonden" wordt, is stof in zooverre het bewogen wordt — hoe grof-tastbaar of ijl het ook wezen mag. Geestelijke objectiviteit en grofstoffelijke objectiviteit zijn nòch tegendeelen nòch tegenovergesteldheden, maar verschillende *graden* van éene werkelijkheid. In zooverre b.v. het begrip bewogen of veranderd wordt, is ook het begrip een stoffelijk wezen. 't Is wel zeer ijle stof, maar tòch stof, 't is wel geen grof-tastbare materie, maar toch materiaal, menschelijk materiaal. Als ik b.v. thans uw begrippen beweeg, ze tot volzinnen rangschik en ze tracht te verdiepen en te verinnigen, dan gebruik ik uw begrippen als materiaal, als stoffelijkheid, die ik vorm gelijk de beeldhouwer zijn beeld. Dus doe ik hier niet anders dan suggereeren? Neen, dàt niet. Ik dring u niet mijn meening op, ik „suggereer" niet, al beweeg ik uwe begrippen. Want terwijl ik uw begrippen beweeg, *word* ik zelf bewogen. Terwijl ik uw begrippen beweeg, ben ik zelf een en al bewogenheid. Terwijl ik uw begrippen beweeg, geef ik mijn afzonderlijke individualiteit geheel en al over, luisterscherp naar het éene Leven, dat leeft in ons allen; en, om te weten òf ik wel naar het éene Leven luister, controleer ik mijn luisteren, mijn hoorbaar luisteren, met objectieve middelen als exacte

figuren en algemeen geldend taalonderscheid van synoniemen. „Suggereeren" is opdringen van aparten wil of aparte meening, en dat doe ik niet, dat vermijd ik zoo angstvallig mogelijk. Ik wil bewogenheid zijn mèt u, tegenwezenheid van de éene Kracht, en zoo wil ik met u worden tot geestelijke bewogenheid of geestelijke stoffelijkheid van de éene Scheppingskracht. Ja, geestelijke stoffelijkheid. Nog eens: Geestelijke en stoffelijke objectiviteit zijn geen tegendeelen, ook geen tegenovergesteldheden, maar verschillende *graden* van objectieve bewogenheid. Geestelijke of „heilige" stoffelijkheid is stoffelijkheid in zooverre zij aanschouwbaar bewogen wordt, niet door een of andere kracht, maar door *de* Kracht. Als we spreken van den „Geest" zonder meer, bedoelen we den *bewegenden* Geest, of de Kracht, die in bijbeltaal „Vader" heet. Maar als we met Geest bedoelen „bewogen" Geest of „uitgezonden" Geest, dan doet het taalgevoel ons spreken niet van „Geest" zonder meer, maar van „*Heiligen* Geest". Die uitdrukking is, taalkundig, een samentrekking van: *Heilige Stof, die Geest is.*

Zoo spreekt de „H. Drieëenheid" taal van onzen tijd en wordt van vage mystiek tot positieve mystiek. En, als onze verstandelijkheid maar levend genoeg is om bij alle exactheid lenigbezielbaar te blijven, zal die religieuze voorstelling slechts werkelijker en waarder worden als ze exacte taal gaat spreken. Door alle exactheid

heen zal dan blijven geluiden, wat de oude vrome vernomen heeft toen hij zonder aarzelen goed en bloed offerde voor zijn geloof: zijn geloof in God-den-Vader, God-den-Zoon, en God-den-Heiligen-Geest.

We zullen ter gelegener tijd, met behulp van de zooeven verklaarde begripvoorstellingen der objectieve tegendeelen, de stoffelijke werkelijkheid positief-mystisch aanschouwbaar laten worden. Dan moeten we positief bewust gaan worden „aan" het wezen der stofwerkelijkheid „van" het wezen der krachtwerkelijkheid, die we dan gaan ervaren als levensinhoud van *ons* bewustzijn, als *onze* krachtwerkelijkheid. Het wezen der krachtwerkelijkheid is echter niets anders dan wat de geloovige eens naïef maar roerend waar „God-de-Vader" heeft genoemd, of „de eeuwige Schepper" of „het eeuwige Leven".

Dit is tevens een antwoord aan hen, die vragen, „wat we eigenlijk aan positieve mystiek zullen hebben". Onze afzonderlijke individualiteit zal er niets aan hebben, maar er iets door worden: zij zal van individualiteit uitgroeien tot persoonlijkheid, tot Mensch, die zich positief bewust is aan de eeuwige Stof van de eeuwige Kracht, *zijn* eeuwige Kracht, *zijn* eeuwig Leven.

VRAAG.

Wat is het verschil tusschen „aanschouwbaar" en „aanschouwelijk"?

Aanschouwbaar is een objectiviteit, in zooverre ze „onmiddellijk" of „van aanschijn tot aanschijn" te zien en te doorzien is, in zooverre dus haar uiterlijkheid „blijkt" uiterlijkheid van haar innerlijkheid te zijn.

Aanschouwelijk zijn alle middelen, die ons helpen, een objectiviteit tot aanschouwbaarheid te herleiden. De begripvoorstellingen b.v. die we tot exacte figuren geconstrueerd hebben, zijn aanschouwelijk, niet aanschouwbaar. Ze zijn slechts hulpmiddelen, waaraan we vooral niet moeten blijven „hangen", maar die we telkens laten varen, zoodra ze hun dienst hebben gedaan, zoodra ze ons doelmatig geholpen hebben ter aanschouwing.

Vergelijk in dit verband: „voorbeeld" en „toonbeeld". Een voorbeeld is, als het een goed voorbeeld is, aanschouwelijk. Een toonbeeld echter is aanschouwbaar. Zoo is de held van een goede tragedie geen voorbeeld ter verduidelijking van de een of andere deugd, die we moeten „navolgen", maar een toonbeeld van dramatisch aanschouwbare grootmenschelijkheid.

II.

HET KRUISSYMBOOL.

We hebben nu geluisterd naar het woord „tegendeel", ook door middel van exacte begripvoorstellingen. Als die begripvoorstellingen concreet zijn, zullen ze een levend rapport houden met het woord, dat ze voorstellen èn met de natuurlijk „gegeven" werkelijkheid. Het woord „tegendeel", eenmaal juist en exact gezien als punt-, straal- en lijnbeweging, zal ons gaan zeggen, hoe de tegendeelen in de natuur worden verwerkelijkt; want natuurwerkelijkheid, àls beeldingsbeweging gezien, is niets anders dan punt-, straal- en lijnbeweging. Anders gezegd: als het woord „tegendeel" eenmaal door exacte en concrete begripvoorstellingen in ons bewustzijn heeft plaats gegrepen, zal het ons gaan zeggen, dat het „dit" is en „dat" is in aanwijsbare werkelijkheid, en dan zal ook vanzelf het algemeene woord „tegendeel" zich gaan specificeeren tot meer speciale woorden om „dit" en „dat" tegendeel juist aan te duiden.

Gegeven natuurwerkelijkheid is, als *aanschouwbare* werkelijkheid „om te beginnen" *plastische* werkelijkheid, en deze is aanschouwbaar als

eenheid van *voltooide* tegendeelen. Beschouwen we dus eerst Fig. IV, de eerste begripvoorstelling van voltooide tegendeelen. Al spoedig zal deze voorstelling ons zeggen, dat ze in werkelijkheid plaats grijpt in de verticale en horizontale beweging, die we waarnemen in en op onzen aardbol. De natuurlijk gegeven [1]) beweging vanuit het middelpunt der aarde (de beweging der groeikracht), en naar het middelpunt der aarde heen (beweging der zwaartekracht), noemen we *verticaal.* En de beweging òm het middelpunt der aarde, evenwijdig met de aardoppervlakte, noemen we *horizontaal.* 't Is dus redelijk, dat we àlle beweging vanuit (en naar) een middelpunt verticaal noemen naar analogie van de bekende benaming der ons zoo vertrouwde verticale aardbeweging, een benaming, die in levend-internationaal taalgebruik onophoudelijk gebezigd wordt. En 't is even redelijk, dat we àlle beweging òm een middelpunt horizontaal noemen naar analogie van de bekende levend-internationale benaming der ons zoo vertrouwde horizontale aardbeweging. Zoo zullen we b.v. de beweging die uitgaat van het middelpunt der zon naar de aardebaan verticaal

---

1) Onder „natuurgegevens" verstaan we niet alleen de onmiddellijk-zintuigelijk-waarneembare objectiviteit, maar ook *die* resultaten van wetenschappelijk onderzoek, waarmee de menschen in 't algemeen zóó vertrouwd zijn geraakt, dat de resultaten geheel in het menschelijk leven zijn opgenomen en dus niet meer tot „vakkennis" behooren.

noemen, en de krachtlijn der aardebaan zelf zullen we horizontaal noemen. Dit is geen willekeurige beteekenis aan de woorden „maken", maar een redelijke toepassing van de „analogie", een taalbeginsel dat we in elke taal onophoudelijk en heel natuurlijk toegepast zien.

We mogen de verticale beweging natuurlijk ook „straalbeweging" noemen, want dat is ze; als we dan maar niet te veel letten op het middelpunt waarvan ze uitstraalt, en te weinig op het karakter van de straalbeweging zèlf, die „strak" is. Als we te veel op het uitgangspunt gaan letten, denken we te veel aan bewegings-*richting* en te weinig aan de karakteristiek der beweging zèlf. Bij het woord „verticaal" is dit gevaar minder groot dan bij het woord „straal". Als we b.v. spreken van een verticaliteit op onze aarde, denken we niet vóór alles aan het aardemiddelpunt, maar aan het strakke, het stijle der verticaliteit zèlf. We mogen de horizontale beweging natuurlijk ook „lijnbeweging" noemen, want dat ìs ze; als we dan maar niet te veel letten op het middelpunt waar ze omheen gaat en te weinig op het karakter van de lijn zèlf, die „lenig" is, wellicht „recht" maar toch „lenig". Als we weer te veel op het middelpunt gaan letten, denken we te veel aan een bewegings-*richting*, en plaatselijk „draaiën", en te weinig aan de karakteristiek der beweging zèlf. Bij het woord „horizontaal" is dit gevaar weer minder

groot dan bij het woord „lijn". Als we b.v. spreken van een horizontaliteit op onze aarde, denken we niet vóór alles aan het aardemiddelpunt, maar aan het lijnige, het lenige, het uiteraard liggende der horizontaliteit zelf. Overigens, het woord „straal" hangt samen met „star" en „strak", het woord „lijn" hangt samen met „lenig" en „liggen". Als we de woorden „straalbeweging" en „lijnbeweging" *bezonnen* gebruiken, is òòk het gevaar bezworen, dat we te veel letten op richting en te weinig op karakteristiek der beweging zelf.

Maar nu Fig. V. Hoe zullen we de beweging noemen, die uitgaat van *c*, het snijpunt van horizontaliteit en verticaliteit? In *c* komen straalbeweeg en lijnbeweeg inéén, zij zullen zich dus in dat snijpunt omzetten tot hun gezamenlijk tegendeel: het lichaam. Het straalbeweeg zal zich nu vanuit *c* openbaren als uiteraard omvlakt of uiteraard begrensd straalbeweeg, dat, primitief, een „bol" moet zijn. Hoe zal ik nu, taalkundig juist en zoo exact mogelijk met één woord die beweging benoemen, die 1e straalbeweging is en 2e begrensd tot werkelijke en volledige bepaaldheid? Die beweging zal ik noemen *radiatief*. Hier hebben we ook weer de „analogie" toe te passen. Het woord „radiatief" is gevormd op dezelfde wijze als het woord „positief". Waarom noemen we de mystiek zooals we haar hier bespreken *positieve* mystiek? 1e Omdat ze „poneert", ze beweert dit en dat en zeer veel, maar 2e omdat

ze niet in 't honderd poneert zooals abstracte mystiek, die in vaagheid wegdoezelt, maar iets volledig bepaalds poneert, dat we ten slotte in lichamelijken vorm aanschouwen zullen. Dàt is „positief", niet waar: *poneerend tot volledige bepaaldheid.* In dien zin spreken we ook van een „positief" Christendom, en van „positieve" wetenschap. Welnu, de beweging, die van c uitgaat is 1e een straalbeweging, ze „radieert", en 2e ze radieert tot volledig-bepaalde, uiteraard begrensde, omvlakte lichamelijkheid. Ze is dus, exact gesproken, „radiatief". We mogen die radiatieve beweging natuurlijk ook in goed Hollandsch „uitbeelding" noemen of kortweg „beelding", of „beeld" als we dan maar het woord „beeld" opvatten in allerruimste beteekenis, waarin ook een primitieve bol een beeld is, en als we dat woord maar constructief opvatten, zoodat het een beweging uitzegt van innerlijkheid naar uiterlijkheid, een „werkelijkheid" en niet een stuk stof alleen, een „zaak" of „ding". Zie nog even, dat de radiatieve beweging de meest volledige, levende beweging is en, met betrekking tot haar middelpunt, tevens de meest „stille", de meest niet-plaatselijke beweging. De verticale beweging „straalt" *uit* een middelpunt, de horizontale beweging „wijkt" *om* een middelpunt, de radiatieve beweging „zweeft" *in* een middelpunt, een plastisch of beeldend middelpunt, een „ziel".

Nu moeten we nog een juiste benaming hebben

voor de *volstrekte* tegendeelen, voorgesteld in Fig. VI. De wezenlijke en primaire werkelijkheid der verticale beweging is uitstraling, uitbreiding. Wat is diezelfde werkelijkheid nu *volstrekt* gedacht, zóó namelijk dat het middelpunt op oneindigen afstand ligt? Dan zal dat middelpunt in waarheid wèggedacht zijn en het *uit*stralen wordt stralen, het *uit*breiden wordt *ruimte.* De wezenlijke en primaire werkelijkheid der horizontale beweging is òmmegang, een wijken òm een middelpunt. Wat is diezelfde werkelijkheid nu *volstrekt* gedacht, zóó namelijk, dat het middelpunt weer op oneindigen afstand ligt? Dan zal dat middelpunt in waarheid weer wèggedacht zijn en de *om*megang wordt *voort*gang, voortgang zonder begin en zonder einde. Ik zeg: zonder begin en zonder einde, want de lijn kan als lijn wel een middelpunt hebben, maar als fundamenteele lijn (als cirkellijn) heeft ze nòch beginpunt nòch eindpunt. Volstrekt gedacht is de horizontale beweging dus: *tijd.* De tijd immers is volstrekte beweging die uiteraard noch beginpunt noch eindpunt heeft; de tijd is voortgang zonder begin en zonder einde: noch vóór noch nà den tijd kunnen we logisch iets denken.

De volstrekte tegendeelen in en van de objectiviteit zijn dus: tijd en ruimte. Nu heeft het wel zijn eigenaardig bezwaar, de ruimte als werkelijkheid, als beweging dus, te denken. Maar in positieve mystiek piekeren we niet over abstracte

volstrektheden, voor zoover ze abstract *blijven.* Volstrektheden vragen zeker onze belangstelling, maar onze menschelijke, beeldende belangstelling. We herleiden de natuurgegevens tot volstrektheden om ze in de natuur weer te vinden, om ze in de natuurwerkelijkheid te zien „plaatsgrijpen''. Voor onze breedste en tevens menschelijke werkelijkheid, zon en aarde, grijpt de ruimte als verticale beweging plaats in het middelpunt van de zon. Voor onze breedste en tevens menschelijke werkelijkheid is dus de ruimte: de volstrekt-verticale beweging, voor zooverre die plaatsgrijpt in het middelpunt van de zon. Op dezelfde wijze vraagt ook de tijd onze belangstelling voor zooverre zijn volstrektheid fundamenteel-aanschouwbaar „plaats grijpt''. Waar gebeurt dat? In de horizontale lijn, die voor ons menschen de fundamenteele horizontale lijn is: de baan der aarde als krachtlijn om de zon.

„Zie'' nu den werkelijken tijd: de beweging van en in de krachtlijn der aardebaan, waardoor de tijd zich verwerkelijkt tot het wentelen van de aarde om de zon, het wentelen van de aarde om haar eigen as en alle wezenlijke gevolgen daarvan: de jaargetijden, opeenvolging van dag en nacht, opeenvolging der jaren, maanden, dagen, uren met al hun feitelijk verloop. Dit alles zegt: *concrete geschiedenis* of *oorzakelijkheid.*

En „zie'' nu de werkelijke ruimte: de beweging vanuit het middelpunt der zon, waardoor de ge-

schiedenis gespannen wordt om haar zonneoorsprong, en vanuit dien oorsprong ontvangt alle levensontplooiïng, aanschouwbaar als uitbreiding van het centrale zonneleven tot een oneindig aantal stralen. [1]) Dit alles zegt: *concrete evolutie* of *oorspronkelijkheid.*

Zoo zien we eindelijk Fig. VI als een begripvoorstelling van ruimte (*a*) en tijd (*b*), die zich aanschouwbaar verwerkelijken tot concrete evolutie en concrete geschiedenis.

Al deze redeneeringen zijn voorloopig grootendeels harde verstandelijkheid. Maar ze zijn juist, controleerbaar juist. En we weten toch al, dat

---

1) De zon is, astronomisch, niet alleen verticale straalbeweging maar buitendien lichaam. In een *beeldende* ziening echter van onzen *menschelijken* kosmos (zon en aarde, *maar aarde vooral*) hebben we niet te maken met de zon als zonne*lichaam*, maar alleen met de zon als ruimtelijke straalbeweging, als verticaal beeldingselement. Alleen als zoodanig heeft de zonnewerkelijkheid aanschouwbaar-*beeldende* waarde voor onze *aardsche* werkelijkheid.

Verwissel overigens niet de diepst-ruimtelijke straalbeweging vanuit het zonnemiddelpunt met de *licht*straling. De diepst-ruimtelijke straalbeweging vanuit het zonnemiddelpunt is voltooid tegendeelig aan de krachtlijn der aardebaan en als zoodanig „onzichtbaar" voor onze oogen, maar „aanschouwbaar" voor exacte fantasie, aanschouwbaar als beeldingselement. De *licht*straling der zon is een zichtbare openbaring van de diepst-ruimtelijke straalbeweging vanuit het zonnemiddelpunt. De lichtstraling staat tot de diepst-ruimtelijke straalbeweging als uiterlijkheid tot innerlijkheid.

we eerst te begrijpen hebben, hard-verstandelijk te begrijpen vóór we *positief*-mystisch aanschouwen kunnen. En we weten ook al, dat we tot positief-mystische aanschouwing komen moèten, als we maar begrijpen op de goede manier, naar de methode, die we in de voorrede hebben verklaard. Door die methode immers houden we, bij 't begrijpen óók, contact met het beeldend Leven zèlf, zij geeft controleerbare orde en juistheid aan ons denken zonder de spontanëiteit, de „geborenheid" van ons denken te verwringen tot „gemaaktheid". Ik kan dit nu nog concreter zeggen: ons methodisch denken is niets anders dan het laten bezinnen van het groeiende denken van *de* menschheid als zoodanig. Al wat we hier in bedachtzaam luisteren naar het levenswoord en in bedachtzaam beschouwen van begripvoorstelling erkend hebben, *de* menschheid heeft het al bedacht en voorgesteld, maar vaag nog bedacht, vaag nog voorgesteld. Juist in haar diepst-religieuze, meest spontane, en dus door-en-door *beeldend* leven, heeft de menschheid alles wat wij nu erkend hebben al vaag voordacht en voorvoeld. Ons *er*kennen is een *her*kennen. Ik heb al even daarop gewezen, sprekende over het dogma der H. Drieëenheid. Ik moet nu daar weer op wijzen. En ik ben er zeker van: zoo kan ik U laten zien, dat òns harde begrijpen niet bij harde verstandelijkheid blijft, maar dat het ons allengs bewust inschakelt in het nog vage maar diepe denken en voelen

der menschheid àls menschheid. Ik ben er zeker van: zoo kan ik u laten zien, dat ons harde begrijpen ten slotte positieve helderheid en controleerbaarheid geeft aan de ontroeringen, die de edelste menschelijkheid tot extase hebben gebracht.

Beschouw nog even Fig. VI. Gij herkent een oude, religieuze voorstelling vol wijding: *het Kruis*. Heeft die herkenning de waarde van positieve waarheid, of is ze maar een sentimenteel gedweep, een heimwee ten minste naar lang vervlogen kinderlijkheid? Laten we die herkenning eens zoo positief en exact mogelijk en zoo boud mogelijk formuleeren *alsof ze pure waarheid is*, en ons dan afvragen of ze nà die positieve formuleering tòch leven blijft in controleerbare werkelijkheid. Ziehier:

„Het Kruis is als religieus symbool in de menschheid gegroeid en tot dramatisch-tragische uitbeelding gekomen in het Kruis van Golgotha, door in-wezen hetzelfde denkende en voorstellende leven als het onze, waardoor wij gekomen zijn tot de exacte kruisvoorstelling van de volstrekte tegendeelen. Want ons nieuwe denkleven is even *spontane* menschelijkheid als het oude was. 't Is wel bedachtzaam geworden en bezonnen, maar 't is niet berekend-opzettelijk. Het verschil tusschen het vroegere religieuze denkleven en het onze ligt hierin, dat het vroegere *niet positief* was, waardoor het dan ook alleen komen kon tot een dramatische voorstelling, voorloopig zonder controleerbaren waarheidsinhoud; terwijl dit ons

nieuwe denkleven *positief* geworden is, waardoor het nu komen kan en moet tot positieve begripvoorstelling met controleerbaren inhoud. Het Kruis als exacte begripvoorstelling is een *weder*vinden van het Kruis van Golgotha. In wezen is het hetzelfde gebleven, maar het is nu tot een menschelijke werkelijkheid geworden van geheel concrete en bewuste waarheid".

Ziezoo: nu kan toch zeker niemand ons verwijten, dat we in vage terminologie blijven schemeren, om ons te onttrekken aan de critiek van strenge verstandelijkheid. Neen, wij vreezen die critiek niet. Integendeel: waar ze eerlijk-open optreedt, bezield met waarheidlievenden wil, daar kan ze ons alleen helpen om positiever en positiever, helderder en helderder onze zoo oude en toch zoo nieuwe waarheid uit te zeggen en te laten plaatsgrijpen in het werkelijke, menschelijke denkleven. Laten we nu ook die critiek formuleeren, zoo scherp mogelijk, om àl haar verstandelijkheid haar recht te geven. Al wat zij zeggen kan, moet hierop neerkomen:

„Afgezien van de vraag, of de kruisiging van Jezus historische werkelijkheid is of een mooie dichting, het *kruis* is daarbij iets bijkomstigs. Het verhaal zegt, in zijn wezenlijken inhoud alleen, dat Jezus, de ideaalmensch of, voor orthodox-christelijk geloovigen, de God-Mensch, den smadelijksten dood gestorven is ondanks, ja ten gevolge van zijn persoonlijken adel. De wezenlijke waar-

heid hiervan is het tragische lot van den Rechtvaardige, of, orthodox-christelijk gedacht, de opperste liefdedaad Gods, die zijn eigen Zoon offert voor het heil der menschen. Ik wil zelfs laten gelden dat voor orthodox denkenden het sterven van Christus kan worden verklaard als een overwinning op den dood doordat God zelf „gestorven" is en zoo den dood in 't hart heeft gegrepen. Dat alles kàn het verhaal van Jezus' kruisiging beteekenen. Maar dat *kruis* blijft iets bijkomstigs, dat met den wezenlijken inhoud van Jezus' sterven zeker niets te maken heeft. En als mij gevraagd wordt, hoe dan de liefde voor het kruis als religieus symbool te verklaren is, dan antwoord ik, dat die verklaring nogal voor de hand ligt. Het kruis was nu eenmaal het werktuig dat de belagers van Jezus gebruikten om hem te pijnigen en te dooden, of het kruis werd ten minste als zoodanig beschouwd. Daarom is juist het kruis het symbool geworden der christelijke religie. Als Jezus niet gekruisigd maar geguillotineerd was, zou willicht de guillotine „heilig" geworden zijn en Jezus' dood zou dezelfde beteekenis behouden hebben".

Zoo spreekt, scherp en eerlijk geformuleerd, de waarheidlievende, verstandelijke critiek. Wat zullen we haar antwoorden?

Vooreerst, dat we haar oorzakelijke verklaringen van de kruissymboliek heel goed kunnen laten gelden. We behoeven volstrekt niet te ontkennen,

dat het kruis òòk een historisch of vermeend-historisch zinnebeeld is. We behoeven volstrekt niet te ontkennen en wij ontkennen dan ook niet dat de vereering van het kruis als symbool stand gehouden heeft, òòk door het geloof, dat het kruis nu eenmaal het martelwerktuig van den Verlosser was. Maar *behalve* die oorzakelijke verklaringen, die we niet tegenspreken is er nog een andere. En die andere verklaring, naast de oorzakelijke, is dieper en waarder, omdat zij in controleerbaar denkproces de diepste roerselen raakt van het menschelijke leven als zoodanig.

Laat me met een heel eenvoudig voorbeeld verduidelijken wat ik hiermee bedoel. In dit zeer eenvoudige voorbeeld zal ik den kern aanraken van positief-mystische verklaringen ter onderscheiding van „oorzakelijke'' verklaringen.

Als een mensch zich door middel van vergif heeft gedood, dan heeft de dokter gelijk als hij constateert: overleden aan vergiftiging. Daarmee heeft hij een uitwendig-oorzakelijke verklaring gegeven, die juist is. Naast die uitwendig-oorzakelijke, medische verklaring is er nog een andere: we kunnen namelijk ook nog vragen ten gevolge van welke bepaalde emotie dit individu vergif heeft ingenomen. Als we die vraag kunnen beantwoorden hebben we een andere verklaring gevonden, de inwendig-oorzakelijke. Die inwendig-oorzakelijke verklaring, een psychologische, spreekt de verklaring van den geneesheer volstrekt niet

tegen en de verklaring van den geneesheer spreekt haar niet tegen. Beide verklaringen zijn juist, ze blijven hun juistheid behouden naast elkander. Maar die twee verklaringen zullen het geval nog niet geheel laten doorschouwen. We kunnen ook nog *innerlijk* willen zien, hoe dit bepaalde individu door die bepaalde emotie er toe kwam den dood te zoeken. Als we die vraag kunnen beantwoorden, moeten we ons kunnen „indenken" in dat bepaalde individu. Als we die vraag kunnen beantwoorden krijgen we een verklaring, die het gebeuren aanschouwt vanuit zijn oorsprong, die in de oorzakelijkheid leeft. Dan krijgen we een *innerlijk*-psychologische verklaring, die een mystische verklaring is, omdat ze leidt tot aanschouwing van het wezen, het beeldende wezen, het mysterie van een werkelijkheid, in dit geval: een mensch. Zulk een verklaring zou b.v. een romanschrijver of een tooneeldichter ons kunnen geven. En die innerlijk-psychologische, of mystische, of beeldende verklaring zou weer haar juistheid behouden naast de twee vorige. Ze zou de twee vorige niet tegenspreken, maar evenmin erdoor weersproken worden.

Welnu, zonder de uitwendig- en inwendig-oorzakelijke verklaringen van de kruissymboliek tegen te spreken, willen we ook een diepere verklaring, een innerlijk-psychologische, een mystische, een beeldende. En wel een beeldende verklaring die leidt tot controleerbare, exacte

aanschouwing. Die verklaring is niet onmogelijk. We zullen zien.

* * *

We hebben strikt-exact, *maar tevens strikt-spontaan*, begripvoorstellingen geteekend van de objectieve tegendeelen. En toen zijn we heel vanzelf gekomen tot de kruisvoorstelling, als positief symbool van de volstrekte tegendeeligheid, positief symbool van de diepste objectieve tegendeeligheid, die beeldend plaatsgrijpen moèt in alle objectieve werkelijkheid als zoodanig en die ons dus brengen moet tot een menschelijke aanschouwing van het beeldende wezen der objectiviteit. Als we nu eenmaal het strikt-*spontane*, het volkomen-*onopzettelijke*, het geheel-*natuurlijke* van dit bedachtzame groeiproces ervaren hebben, dan *her*kennen we dat menschelijke proces, dan *her*kennen we de kruisvoorstelling, wanneer we ook primitiever menschelijkheid een voorstelling zien scheppen van kosmische werkelijkheid als het er op aan komt, het wezen der werkelijkheid volledig-menschelijk, dus menschelijk-beeldend te aanschouwen. Dan zullen we bij die primitiever menschelijkheid allicht geen „exacte" begripvoorstelling vinden, maar toch vaak een duidelijk te herkennen kruisvoorstelling.

Het oude Paradijsverhaal b.v., is een poëtische en beslist *beeldende* voorstelling van kosmische werkelijkheid. Adam is *de* man, Eva is *de* vrouw

en het Paradijs is *de* ongerepte aarde, waarop de mensch ongerept leven kan. Daar herkennen we al het kruis: den boom, den verticalen boom, met het slangenlijf, dat zich zoo karakteristiek horizontaal beweegt. Die vage fantasievoorstelling van het kruis vinden we ook in de woestijn, waar Israël, het uitverkoren volk, dreigt te gronde te gaan en met Israël de menschelijk-geöpenbaarde waarheid. Daar komt het er ook weer op aan, kosmische werkelijkheid volledig-menschelijk dus menschelijk-beeldend te aanschouwen, en we vinden hetzelfde kruissymbool: de Israëlieten kunnen gered worden door op te zien naar een staf, waarop een metalen slang — een vage voorstelling van verticale en horizontale beweging, een kruisvoorstelling. 't Is overbekend, dat de Egyptenaren ook het kruissymbool eerden als religieus symbool, bij de „ingewijden" wellicht een *positief* religieus symbool. In ieder geval, ook bij de Egyptenaren herkennen we onze kruisconstructie. „Oorzakelijke verklaringen" zijn dit zeker niet, en wie geen anderen natuurlijken samenhang controleerbaar juist kennen kan dan den „oorzakelijken", zal dit fundamentlooze bespiegeling noemen. Maar naast oorzakelijke verklaringen leeft de mystische, de beeldende, die de werkelijkheid verklaart als uiting van haar oorsprong. En die mystische verklaring is het *her*kennen van menschelijk beeldend leven vanuit spontane èn exacte, fundamenteel-beeldende be-

gripvoorstellingen. Zij spreekt de oorzakelijke verklaringen niet tegen, maar ze vraagt méér.

Zoo *her*kennen we het Kruis van Golgotha. Dat Kruis is nog geen exact symbool, geen exacte begripvoorstelling, maar we kunnen het toch duidelijk herkennen als een wezenlijke en niet bijkomstige factor in wat de Jezustragedie toont: volledig-menschelijk, menschelijk-beeldend leven, dat geen bizonder geval alleen, maar het wezen der kosmische werkelijkheid aanschouwen wil. Zon en aarde doen mee in de dramatiek van Golgotha, want zij omvat de heele wereld, zij doorgrijpt de werkelijkheid àls werkelijkheid. zij wil het wezen der werkelijkheid aanschouwbaar laten worden. En dat wil ze doen in menschelijk-beeldende werkzaamheid. Welnu, daar hoort het „kruis" bij als voorstelling, exacte of vage voorstelling, van volstrekte tegendeelen. Tot exact „begrip" is het kruissymbool ook op Golgotha nog niet gekomen. Maar het heeft daar toch een andere volkomenheid bereikt: het is gerijpt tot *tragische dramatiek.*

Het tragische — wat is dat? Het is het klaarblijkelijke plaatsgrijpen van het Noodlot, het Moeten, in een menschenziel. Dat beteekent het technische woord „tragisch", zooals iedere letterkundige ons zeggen zal. Maar laten we dat fatale plaatsgrijpen eens construeeren, opdat wij het beeldend en exact kunnen zien.

De evolutie, als verticaal beweeg, schept de

geschiedenis, als horizontaal beweeg, en beider ineenparing: het lichaam. Dat is de diepste Fataliteit, het voortdurende Moeten, de fundamenteele, innerlijke constructie van alle objectieve werkelijkheid. Maar niet altijd zullen evolutie en historie zoo volkomen aanschouwbaar inéénparen, dat de evolutie zich openbaart als schepper en voltooier der geschiedenis. Gewoonlijk zelfs zien we de geschiedenis maar *voort*gaan, aldoor maar oorzakelijk *voort*dragen wat de evolutie in haar geschapen heeft, zonder dat we iets bespeuren van een oorspronkelijke, actueele evolutie, die een vorm *wezenlijk* „uitbreidt", tot volmaakter leven brengt. Totdat de tijd de spanning gekregen heeft, die 't de evolutie mogelijk maakt, haar aanschouwbaar te bevruchten, of, om de klassieke uitdrukking te bezigen: totdat de tijd „vervuld" is. Dan wordt de tijd zwanger van een nieuw leven, en dat nieuwe leven treedt te voorschijn als uitbeelding, historie en evolutie openbarend als levende constructie van harmonisch gespannen en uitgebreide, op 't juiste moment ineengepaarde tegendeelen. De innerlijke constructie van die uitbeelding is de innerlijke constructie van alle tragische werkelijkheid, met name van de tragische persoonlijkheid, die geboren wordt omdat ze aanschouwbaar geboren worden moèt, kosmisch-fataal geboren worden moèt, daar de evolutie volbreid is en de tijd is vervuld .... en die dus ook aanschouwbaar moèt sterven in en door diezelfde

Fataliteit. Want een persoonlijkheid, wier geboorte aanschouwbaar samenhangt met het diepste kosmische leven, concrete tijd en concrete ruimte, is in aanschouwbare harmonie met dat kosmische leven: àlles in haar, ook haar dood, zal blijkbaar Kosmisch Moeten zijn. Dàt is het tragische, exact geconstrueerd: het is de openbaring van een uitbeelding, àls geboren en groeiend en stervend door het leven van kosmische evolutie en kosmische geschiedenis in éénen. Neem dat eens goed in u op, en bedenk ook, dat concrete evolutie en concrete geschiedenis voorstelbaar moeten worden, èn exact èn spontaan, in de kruisvoorstelling van onze zesde figuur. En zeg dàn, of we de constructie van het tragische niet op Golgotha moeten *weder*vinden als sublieme dramatiek, als sublieme handeling. Het Kruis doet op Golgotha onmiddellijk mee in het gebaar van dien Mensch, die sterft omdat hij sterven moèt, aanschouwbaar sterven moèt, aanschouwbaar ingeschakeld met het Moeten van de heele wereld. Ja, van de heele wereld. De zon versluiert haar gelaat, zij doet mee in het algemeene Moeten, en de Aarde opent hare graven en geeft haar dooden aan het leven weer....

De dramatiek van Golgotha is nog geen kruisobjectiveering als exacte begripvoorstelling, maar ze is er een schemerende voorafbeelding van. De Mensch heeft de natuurwerkelijkheid allang vaag gezien als beheerscht door volstrekte tegen-

deelen. Hij heeft allang de historie vaag gezien als een horizontale beweging, en haar tegendeel, de evolutie, als een verticale beweging. Hij heeft allang buiten de oorzakelijkheid der geschiedenis, de evolutie zien scheppen, die niet oorzakelijk maar oorspronkelijk is. Hij heeft allang gezien, dat de oorzakelijkheid van alle gebeuren àls oorzakelijkheid passief is ten opzichte van de actieve oorspronkelijkheid der evolutie, die de historie spant, haar telkens doorbreekt als de tijd volspannen is. De Mensch heeft allang vaag gezien, dat de evolutie de oorzakelijkheid doorbréékt zonder haar dóór te breken, om een nieuw, oorspronkelijk leven in haar te scheppen en haar dat mede te geven om het voort te dragen in haar voortplantend verloop — totdat wéér een nieuwe oorspronkelijkheid vanuit het evolutiebeweeg de geschiedenis bevrucht en de menschen weer zeggen: wonder, wonder, dat is mèèr dan oorzaak en gevolg.

Eerst zag de menschelijkheid de objectiviteit als kruising van evolutie en historie in primitieve fantasie; later zag ze de objectiviteit als kruising van evolutie en historie in tragische dramatiek. Maar eindelijk moeten wij die kruising gaan zien in verstandelijk gecontroleerde fantasie, in een positieve, exacte begripvoorstelling. Dat is nu gebeurd, dat is nu werkelijk voor ons gebeurd, als we ons bedachtzaam, innerlijk-zielkundig, menschelijkbeeldend kunnen verdiepen in het natuurlijk

denken en voorstellen van *den* Mensch. Zoo *herkennen* we onze zesde figuur in het Kruis van Golgotha. Zoo gaan we geleidelijk inzien, dat ons positief-mystisch denken en voorstellen wezenlijk menschelijk is, beeldend menschelijk, volledig menschelijk, àlmenschelijk — en geen speciaal, opzettelijk bedenksel van een of ander individu.

De tragiek van het Kruis van Golgotha is een àlmenschelijke tragiek, die zich meer of minder in iedere mensch herhaalt. Dat weten we ook wel, maar we wisten tot nu toe nog niet exact, dat die herhaling in ieder mensch een *beeldende* herhaling is, voor zooverre ze werkelijk een herhaling is en geen bloot „nadoen'' alleen. Ook de gewone Christen ziet in de tragiek van Golgotha iets almenschelijks. Maar als we hem vragen, waarin het almenschelijke van de tragiek van Golgotha bestaat, dan zal hij ons antwoorden, òf dat een afzonderlijk mensch die tegelijk God en mensch was boete gedaan heeft voor de zonden van ons allen, òf dat een ideaalmensch ons een hoogste voorbeeld gegeven heeft van menschelijke deugden: moed, opofferingsgezindheid, trouw, enz.

Maar dàt is toch niet het almenschelijke van de tragiek van Golgotha, al was het maar omdat die verklaringen niet almenschelijk *beeldend* leven. Wat een afzonderlijk mensch doet of ondergaat *in onze plaats*, leeft niet beeldend *in ons*, al is

die mensch duizendmaal „God". Het kan natuurlijk gebeuren, en het gebeurt ook, dat christenen *naar aanleiding* van hun geloof in het „plaatsvervangend lijden" tot sterk beeldend leven, tot extase worden gebracht. Maar dat gebeurt alleen *naar aanleiding* van dit geloof, dat ze onwillekeurig in hun religieuze leven omzetten tot heel iets anders. De verklaring, „dat een ideaalmensch ons een hoogste voorbeeld gegeven heeft van menschelijke deugden" is nog vèrder van alle beeldende menschelijkheid. 't Is wel mogelijk dat die verklaring menschen helpt om braaf te blijven, maar ze mist alle beeldende kracht. De moderne verklaring kan zelfs geen aanleiding zijn tot beeldend leven, zij geeft alleen burgerlijke moraliteit zonder beeldend, zeker zonder mystisch leven.

Het almenschelijke van de tragiek van Golgotha leeft niet in een moraal van schuld en boete of hoogst voorbeeldig gedrag, maar in het toonbeeld van de gedramatiseerde Kruissymboliek, die den mensch tot een vaag of, ten slotte, tot een exact aanschouwen leidt van het mysterie der werkelijkheid, àls uitbeeldingswerkelijkheid. Het is juist zoo door-en-door ònmystisch, ònreligieus, bij het kruis van Golgotha vóór alles te denken aan plichten en rechten, aan deugd en ondeugd. Juist dat moraliseeren *zonder mystisch-beeldend leven* heeft het Kruis verlaagd tot lastkruis of lustkruis („eerekruis!"). Maar het Kruis is niet voor alles een moreele last of een moreele lust, een recht

op „eer". Het Kruis is voor alles een vaag vermoede of eindelijk exact aanschouwde constructie der natuurwerkelijkheid. Als zoodanig alleen geeft het ons ook een waarlijk-mystische moraal, een religieuze moraal, een beeldende moraal, omdat het ons alleen als zoodanig de menschelijke daad leert zien als *beelding*.

Een mensch, wiens mystische ziening eenmaal tot exactheid gepositiveerd is, kàn de levende objectiviteit niet meer zien als „zakelijkheid", hij moet haar zien als „werkelijkheid", als werkelijke *beelding*. Nu is de kruisconstructie *de* constructie van àlle werkelijke beelding als zoodanig, wat we nog zullen bevestigd vinden als we de gegeven natuurvormen (bol, kristal, ei, levende organismen), uit de kruisconstructie zullen verklaren. Hoe meer de mysticus de kruisconstructie doordenkt, des te exacter ziet hij *de* werkelijkheid als beelding. En zoodra hij de kruisconstructie in àlmenschelijke scheppingen wedervindt als allesdoorgrijpend, zij 't ook nog ongepositiveerd Kruissymbool, kan hij ook de levende daden der menschen niet anders meer zien dan als beeldingen, niet als „dingen" meer, maar als beeldingen, werkelijke beeldingen. Want dan wordt hem exact openbaar, dat ook de menschelijke werkelijkheid, die „daad" heet, beelding is. Dan gaat hij hoe langer hoe positiever zien en ervaren, dat een levende daad geen ding is dat „past" of niet „past", maar een „gebaar" dat goed of slecht „gebeurt", dat goed of slecht

„geboren" wordt. En die ziening, gepositiveerd aan de kruisconstructie, gepositiveerd in ontroerende herkenning aan de Kruisconstructie van Golgotha, is het beginsel der mystische moraal: *De menschelijke daad is een uitbeelding of gebaar.*

Voor zoover de daad niet als uitbeelding of „gebaar" gezien wordt, is ze alleen te bekijken als zaak, als ding, als daad „van een mensch" maar niet als „menschelijke" daad. Voor zoover de daad niet als uitbeelding of „gebaar" gezien wordt, is ze noch goed, noch slecht, maar hoogstens fatsoenlijk of onfatsoenlijk. Voor zoover de daad niet als uitbeelding of gebaar gezien wordt, is ze maar eene uitwendigheid òm de ziel heen, en geen uiterlijkheid mèt innerlijken inhoud, geen zieleuiting. Een goede daad is goed als gebaar, ze is goed „geboren" van innerlijkheid uit. Een slechte daad is slecht als gebaar, ze is slecht „geboren" van innerlijkheid uit. Een mensch is goed, al naar gelang zijn innerlijkheid vol is van levende menschelijkheid en vol van beelding naar buiten treedt. Een mensch is slecht, al naar gelang hij innerlijk niet leeft en niet naar buiten beeldt. Een moraal, die daden àls uitwendigheden goed of slecht noemt, lèèft niet, zij bekijkt maar de menschen en doorziet ze niet. De „morale indèpendante", de moraal van „humaniteit" zonder meer, die daden goed of slecht noemt, geheel afgezien van hun mystischen of beeldenden inhoud,

is een brute miskenning van den mensch, als werkelijken mensch.

De ontkenning van alle bloot-uitwendige moraal is een wezenstrek van àlle mystici. Drastisch en propagandistisch heeft Luther de uitwendige moraal verworpen in zijn bekende uiting: „Zondig sterk, maar geloof sterker". Kalmer en inniger is dit gezegd in eenige stellingen van den radicalen mysticus, meester Eckhardt, geformuleerd in de veroordeeling van Paus Joannes XXII:

(14e Stelling) . . . . . „Omdat God op de een of andere wijze wil, dat ik gezondigd heb, zou ik niet willen dat ik geen zonden bedreven had". Hij voegde daarbij, dat dit de ware boetvaardigheid was.

(15e St.) „Als een mensch duizend doodzonden had begaan, zou hij, juist in goede stemming, niet moeten willen dat hij ze niet had begaan.

(16e St.) „God schrijft geen uitwendige daad voor".

(18e St.) „Laten we", zeide hij, „de vrucht medebrengen, niet van uitwendige daden die ons niet goed maken, maar van innerlijke daden, die de Vader, in ons blijvende, doet en uitwerkt".

Dat klinkt allemaal tamelijk gevaarlijk. Maar in waarheid zegt het zeker niet, dat ons mystisch inzicht geheel vreemd aan onze daden blijft, en geen tucht in onze daden brengt. Neen, de mystische moraal verwaarloost de uiterlijke daad niet, maar zegt, dat onze daden in alle werkelijkheid „uiter-

lijkheden" moeten zijn, die levend correspondeeren met onze innerlijkheid — en geen „uitwendigheden" om „inwendigheid" heen. Een mensch is, juist in zooverre hij mystisch aanschouwt, van zelf moreel, omdat zijn aanschouwing een beeldende, *uit*beeldende aanschouwing is. De mystische aanschouwer is moreel zonder „opzettelijke" goedheid, — die al niet goed mag heeten, omdat ze opzettelijk is. En, waar mystische aanschouwing *positief* wordt, is ze *positief* moreel. De positieve mysticus zal wel degelijk heel bepaalde daden nièt doen en heel bepaalde daden wèl doen, omdat hij positief ziet, dat sommige daden met mooi gebaar uit hem kunnen opwellen, en andere niet. Positief-mystische aanschouwing zal, zonder daden te „gebieden" of te „verbieden", afgezien van elke „wet" of elken „plicht", het dadenleven der menschen adelen tot mooie, volle gebaren vanuit innigste innigheid. Het „plicht"geweten gaat in mystische aanschouwing zwijgen, maar een ander geweten ontwaakt: het geweten van den beeldenden mensch, brandend van scheppingsdrang, die alle zakelijkheid wijdt tot werkelijkheid en alle werkelijkheid tot waarheid.

We weten allen, dat alle moraal, als *levende* moraal is: *liefde*. Maar wat is ten slotte: liefde? Is ze, wat men met een barbaarsch woord ,,altruïsme" genoemd heeft, een wederkeerig dienstbetoon zonder dieperen, mystischen inhoud? Neen! Liefde is vóór alles *aanschouwing*. Menschen, die

elkaar niet in waarheid aanschouwen kunnen, mogen elkaar wel steunen en helpen in wederkeerig dienstbetoon, maar elkaar liefhebben kunnen ze niet. En integendeel: wat we waarlijk aanschouwen hebben we lief, òmdat wij het aanschouwen. Want aanschouwde werkelijkheid is doorschouwde werkelijkheid, en doorschouwde werkelijkheid is schoonheid, en schoonheid is het natuureigen voorwerp der liefde. Door aanschouwing, en door aanschouwing alleen, leeft onze liefde voor menschen, en dieren, en planten, en den heelen, breeden Kosmos. Onze innerlijke armoede is juist dit, dat we wel veel begrijpen, wel naar veel kijken ook, maar zoo bitter weinig *aanschouwen* kunnen. Daardoor komt het, dat onze liefde zoo pover is. Daardoor komt het, dat we scheppende liefde inruilen tegen wederkeerig dienstbetoon.

Dit is wederom een antwoord aan hen, die vragen, wat we eigenlijk aan positieve mystiek zullen hebben: zij geeft ons het mystische geweten, het beeldende geweten, het liefdegeweten, een *levende* moraal, die schoonheid ziet èn schept.

VRAAG.

Is de positiveerende werking onzer methode in de verklaring der Kruissymboliek niet omkeerbaar? Ik bedoel: We hebben het verhaal van Jezus' kruisiging doorzien tot positief-mystische Kruissymboliek; kunnen we nu ook niet, omgekeerd, vanuit de Kruissymboliek die kruisiging positiveeren als „geschiedenis"? Kunnen we zoodoende geen zekerheid krijgen over het feitelijke gebeuren van Jezus' dood? De historische wetenschap twijfelt aan de feitelijkheid van Jezus' kruisiging. Heeft positief-mystisch inzicht niets over die geschiedenis als feitelijkheid te zeggen?

't Is waar, dat alle levend menschelijk gebeuren in den diepsten grond geboren wordt uit mystische aanschouwing, vage of positieve mystische aanschouwing. We moeten dus vanuit exact mystisch inzicht de schepping der menschelijke feitelijkheden kunnen zien. Zooals een romanschrijver of tooneeldichter het feitelijke gebeuren kan zien van een mensch, *gegeven een bepaald individu,* zoo moet een exact-mystisch inzicht het feitelijke gebeuren kunnen zien van den Mensch, *gegeven,* niet een bepaald individu, maar *den Mensch als*

Mensch. Maar een mystisch inzicht, en zeker een positief-mystisch inzicht, stelt geen belang in een *afzonderlijk* feit als zoodanig. Een positief-mystisch inzicht moet zelfs een afzonderlijk feit als zoodanig een „illusie" noemen. Een mystisch inzicht ziet, naarmate het volkomener wordt, de feiten steeds meer zooals ze werkelijk zijn: als één continueele, concrete tijdbeweging, één voortdurend rythme vol wisseling en eenheid. Een mystisch inzicht ziet de geschiedenis als „muziek", ééne muziek. Zooals de musicus als kunstenaar niet een bepaalden toon beluistert, maar het continueele beweeg der tonen in één muzikaal leven, zoo ziet het mystisch inzicht niet een afzonderlijk, uitgesneden feit als een stuk concreten tijd, maar het continueele beweeg der feitelijkheid, haar continueel, horizontaal, concreet tijdbeweeg. Juist de mystische werkelijkheid van de geschiedenis verbiedt ons aan te nemen, dat een positief-mystisch inzicht ons bescheid zou kunnen geven over een of andere afzonderlijke gebeurtenis als zoodanig. 't Is juist mede een openbaring van de mystische werkelijkheid van het Kruis, dat we over het afzonderlijke feit of niet-feit van Jezus' kruisiging hoe langer hoe zeker in onzekerheid gelaten worden. Juist het mystische leven beeldt de aparte feiten als aparte feiten wèg, zoodat we niet meer met historische documenten in de hand kunnen zeggen: zie je wel, dit is gebeurd en dàt niet. Een mystisch inzicht „zingt" feite-

lijkheid, „zingt" geschiedenis in een continueel rythme Voor het mystische inzicht is een afzonderlijk feit als zoodanig hoogstens „zakelijkheid", maar geen werkelijkheid en zeker geen waarheid.

III.

FUNDAMENTEELE NATUURVORMEN.

In de voorrede zeiden we, dat onze denkmethode „om te beginnen" beheerscht wordt door twee grondgedachten of denkwetten (bl. 20). We hebben al geheel vanzelf die twee grondgedachten herleid tot één enkele, die de bepaling is van het leven der waarheid. *Waarheid is: de betrekkelijkheid van het natuurgegeven te herleiden tot volstrektheid om die volstrektheid in het natuurgegeven weer te vinden.* Laten we die bepaling nog nader verklaren, om dan over te gaan tot de positief-mystische verklaring der fundamenteele natuurvormen.

De gegevens der natuur zijn betrekkelijk, en wel vóór alles betrekkelijke vormen of lichamen. Deze betrekkelijke vormen maken „indrukken" op onze waarnemingsvermogens. Deze indrukken als zoodanig zijn zeker nog geen „waarheid", ze zijn maar „materiaal", ze zijn niet meer dan voorstellingen van „zakelijkheden". En al zorgen we nu ook, met of zonder instrumenten, dat deze indrukken zeer gedetailleerd zijn en ons „precies" alle mogelijke bizonderheden vertellen van de

zakelijkheden die ze voorstellen, ze blijven bij zakelijkheden. Al nemen we de betrekkelijkheden der natuurgegevens nòg zoo nauwkeurig waar, nauwkeurigheid is wel hoog noodig ter positiveering der waarheid, maar nauwkeurigheid alléén is in de verste verte nog geen waarheid.

Maar geen enkel denkend mensch blijft bij de indrukken der betrekkelijke natuurgegevens. *Ieder* denkend mensch herleidt die betrekkelijke gegevens min of meer tot volstrektheden. In zooverre wij dàt doen, beginnen die indrukken in ons menschelijk te leven, m. a. w. in zooverre wij dàt doen, verworden de zakelijke natuurindrukken van zakelijkheid tot werkelijkheid. En ons menschelijk leven zelf dwingt ons dat te doen, een specifiek-menschelijk instinct grijpt die indrukken aan, en „styleert" ze tot volstrektheden. Als b.v. een leeraar in de wiskunde een zeer onvolmaakten cirkelomtrek op 't bord teekent, kost het de leerlingen geen moeite, dien zeer betrekkelijken cirkelomtrek te herleiden tot een volstrekten, en de leeraar zal hun aan dien bultigen cirkelomtrek heel gemakkelijk kunnen laten zien, wat b.v. een „middellijn" en wat een „raaklijn" is. [1]) Dat komt, doordat het een specifiek

1) Onderscheid: *opene* volstrektheid en *gesloten* volstrektheid. De volstrektheid, als zoodanig, sluit alle „meer of minder" uit, en dat doet ze op tweeërlei wijze: *open*, en dan is ze een volstrektheid van den eersten rang, of *gesloten*, en dan is ze een volstrektheid van den tweeden rang.
De volstrekte cirkellijn b.v. is als *opene* volstrektheid,

en onvervreemdbaar menschelijk instinct is, betrekkelijkheid te herleiden tot volstrektheid. Daardoor wordt de zakelijkheid tot menschelijk leven in ons, tot menschelijke werkelijkheid. Maar werkelijkheid zonder meer is geen waarheid. Zoolang de mensch in volstrektheden blijft, beleeft hij „maar" werkelijkheid en geen waarheid. Eerst als hij betrekkelijke natuurgegevens tot volstrektheden herleidt *om die volstrektheden in de gegeven natuur weer te vinden,* beleeft hij waarheid. Als we b.v. door de betrekkelijke rondheid van waterdruppels, die we aan de boombladeren zien hangen, heel natuurlijk komen tot de begripvoorstelling van den volstrekt-ronden cirkel, beleven we „werkelijkheid". Gaan we dan echter terug naar het betrekkelijk natuurgegeven om het in rapport te brengen met onze menschelijke volstrektheid en zeggen we „Waterdruppels hebben de natuurlijke neiging tot volstrekte bolvorming, zij zouden volstrekt rond zijn in volstrekte vrijheid" — dàn

---

een volstrekt-*rechte* lijn, wier middelpunt op oneindigen afstand ligt. Daarin is alle „min of meer" weggedacht en dat zonder eenige beperking; zij is een volstrektheid van den eersten rang en voorstelbaar in een *opene* figuur. (Fig. VI).

De volstrekte cirkellijn is als *gesloten* volstrektheid een volstrekt-*ronde* lijn, wier middelpunt op willekeurigen afstand ligt. Daarin is ook alle „meer of minder" weggedacht, *voor zoover wij ons beperken tot de verhoudingen van gesloten omtrekken;* zij is een volstrektheid van den tweeden rang en voorstelbaar in een *gesloten* figuur, een cirkel*omtrek.*

hebben we volledige waarheid beleefd en gezegd.

Dit alles weet de positieve mysticus niet alleen, maar hij werkt het methodisch uit, en in zooverre is hij het tegenovergestelde van den empiricus. De empiricus doet zijn best om de indrukken der betrekkelijke natuurgegevens eerst zooveel mogelijk in hun betrekkelijkheden te verscherpen. Iedere bizonderheid van die indrukken registreert hij precies, en eerst als hij over zeer uitgebreid en zeer precies indrukken-materiaal beschikt, tracht hij door een „hypothese" àl die indrukken te ordenen, ze onder te brengen onder één wet. Bij den empiricus als zoodanig gaat de gedetailleerde waarneming der betrekkelijkheden vooraf en dàn komt een „verklaring", waardoor ten slotte toch al die détails tot een orde worden teruggebracht. De positieve mysticus echter volgt onmiddellijk zijn menschelijk instinct, dat hem de betrekkelijkheid tot volstrektheid doet herleiden. Dat instinct volgt hij *bedachtzaam,* hij controleert zich daarbij *nauwkeurig* met objectief onderscheid van taalsynoniemen en exact geconstrueerde figuren. Het volgen van het menschelijk volstrektheidsinstinct is bij den positieven mysticus even nauwkeurig als het „observeeren" en „constateeren" van den empiricus. Maar de nauwkeurigheid van den positieven mysticus is de nauwkeurigheid van een tot rijpheid gekomen innerlijk-menschelijk instinctief denken, de nauwkeurigheid van den empiricus is maar de nauwkeurigheid van vak-

bedrevenheid en vakkennis. De empiricus is „precies", de positieve mysticus is „exact".

De bizonderheden der natuur worden door den positieven mysticus ook evenmin verwaarloosd als door den empiricus. Maar, terwijl de détailwaarneming bij den empiricus voorafgaat, komt ze bij den positieven mysticus achterna. De positieve mysticus immers herleidt de betrekkelijke natuurgegevens tot volstrektheden om die volstrektheden in de gegeven natuur weer te vinden. Hij vindt daar zijn volstrekte begripvoorstelling „bij benadering" weer. En juist zijn volstrekte begripvoorstelling doet hem nu de bizonderheden der natuur des te zuiverder aanschouwen. Ik zeg „aanschouwen" en niet alleen „waarnemen". De empiricus neemt de natuurbizonderheden waar, hij kijkt ernaar, nauwkeurig wel, maar 't is toch maar „kijken", 't is geen „aanschouwen", geen „doorzien'. Meer bepaaldelijk: de empiricus ervaart ook wel, dat alle natuurbizonderheden ten slotte uitingen zijn van één leven. Maar die ervaring leidt bij hem tot niet meer dan een bloote abstractie, een natuurwet of hypothese. Zijn aparte indrukken van de natuurbizonderheden blijven *naast* die wet of hypothese aparte indrukken, ze zijn niet zinnelijk-aanschouwbaar in die wet of hypothese ingeschakeld. Bij den positieven mysticus echter worden die indrukken zinnelijk-aanschouwbaar ingeschakeld in zijn ervaring van het éene leven,

zoodat hij eindelijk àlle natuurvormen, òòk de natuurbizonderheden, als veeleenige gebaren van en in het éëne leven „aanschouwt". En héél nauwkeurig aanschouwt. Het waarnemen der natuurbizonderheden door den empiricus is nauwkeurig, het aanschouwen der natuurbizonderheden door den positieven mysticus is even nauwkeurig, maar het is van geheel anderen aard. De waarneming van den empiricus *beschrijft,* de aanschouwing van den positieven mysticus *karakteriseert.* De positieve mysticus positiveert de ziening van den beeldenden kunstenaar, die zeer nauwkeurig aanschouwt, maar geen waarheidswaarde erkent in het nauwkeurig „kijken" alleen.

Al deze opmerkingen zullen hun uitwerking vinden, nu we een positief-mystieke verklaring gaan geven van de fundamenteele natuurvormen.

Vormen zijn, als vormen, lichamen. We hebben al gezien, dat de lichamen uitgebeeld worden als ineenparingen van voltooide tegendeelen. Zoo moeten we dus de fundamenteele natuurvormen gaan erkennen als fundamenteele ineenparingen van voltooide tegendeelen.

De twee fundamenteele, voltooide tegendeelen, die onze aarde en al het aardsche „vorm geven" zijn: de horizontale krachtlijn der aardebaan om de zon, en het verticale diepst-ruimtelijke straalbeweeg, dat van het zonnemiddelpunt uitgaat. Die fundamenteele tegendeelen zullen, voor zoo-

verre ze in-op onze aarde leven, altijd voorstelbaar zijn als een „kruis", een hoekigheid van strakke straal en rechte lijn. Ik zeg: „rechte" lijn. Want, al nemen we het deel van de gebogen aardebaanlijn ook zòò groot, dat het den heelen aardbol doorsnijdt en mèt haar verticaal tegendeel de aarde-zelf uitbeeldt, dan zal dat deel van die krachtlijn nog niet merkbaar afwijken van de rechte lijn. Al is die krachtlijn in wezen ook gebogen, ze zal niet „merkbaar" gebogen zijn voor zooverre ze in-op onze aarde verwerkelijkt wordt, omdat ze daar altijd maar een zeer klein deeltje kan zijn van de hèèle krachtlijn.

Zoo moet dus de innerlijke constructie van alle aardsche vormen aanschouwbaar worden als een kruisleven. En het snijpunt van dat kruis, snijpunt van horizontaal en verticaal beweeg, snijpunt van oorzakelijkheid en oorspronkelijkheid, snijpunt van concrete historie en concrete evolutie, dat snijpunt moet aanschouwbaar worden als het plastisch middelpunt, de „ziel" van de aardsche vormen of lichamen.

De Bolvorm.

't Is in de natuurkunde overbekend, dat alle stofmassaas de neiging hebben, den bolvorm aan te nemen. Die bolvorm zal verwerkelijkt worden als de stofmassa geheel „vrij" is, d. w. z., als ze innerlijk lenig-vormbaar is en ook los van allen

uitwendigen dwang. Een vallende waterdruppel wijkt van den bolvorm min of meer af, maar dat komt doordat hij, hoewel innerlijk lenig-vormbaar, in het vallen niet uitwendig „vrij" gelaten wordt, maar uitgerekt wordt en toegespitst door de wrijving met de lucht. Een hangende waterdruppel wijkt ook min of meer van den bolvorm af, maar dat komt alweer, doordat een hangende waterdruppel, hoewel innerlijk lenig-vormbaar, niet vrij is van uitwendigen invloed: hij kleeft b.v. aan een boomblad en wordt zoodoende bij het hangen eenigszins uitgerekt door de zwaartekracht. De geheel vrije stofmassa echter is geheel bolvormig.

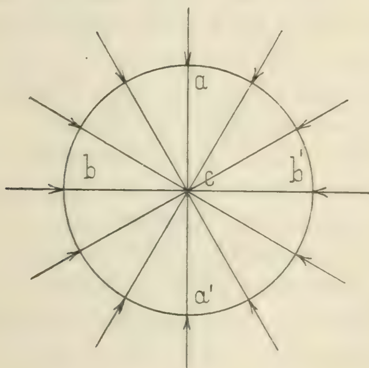
Hoe verklaart nu de empirische natuurkunde dien vrijen bolvorm? Ik vraag dat, niet omdat het mij vóór alles te doen zou zijn, de empirisch-natuurkundige verklaring af te breken, maar om straks de positief-mystische verklaring te kunnen verduidelijken, ook door vergelijking met de verklaring der empirische natuurkunde.

De physica verklaart den bolvorm tot nu toe door „cohaesie" en „evenwicht". Door „cohaesie" of „kracht van samenhang" worden de verschillende deeltjes van eenzelfde stof samengehouden tot één massa. En doordat de cohaesie „evenwicht" zoekt, wordt die stof samengehouden tot een massa, die den bolvorm aanneemt. Fig. VII stelt die verklaring aanschouwelijk voor.

Veronderstel, dat de cirkel in Fig. VII de doorsnede is van een vrije stofmassa. Dan zal de cohaesie

aan de oppervlakte der massa werken in de richting van een oneindig aantal stralen die alle naar het middelpunt c wijzen. De cohaesie is, wat den aard der stof betreft, overal aan de oppervlakte even sterk, want de stof wordt verondersteld te zijn eenzelfde stof van eenzelfde dichtheid, b.v. water. Als nu de afstand van de oppervlakte tot c overal even groot is, als m. a. w. de massa

Fig. VII.

geheel bolvormig is, dan zal de cohaesie aan de oppervlakte ook overal even sterk zijn wat de quantiteit der stof betreft. De bolvorm is dus de fundamenteele *evenwichts*vorm van de vrije stofmassa, want bij den bol wordt de oppervlakte van die stofmassa overal even sterk naar het massa-middelpunt gedreven door de cohaesie.

Is dit een bevredigende verklaring?

Ja en neen.

Ja, voor zooverre wij den natuurlijken, vrijen bol beschouwen als een „ding", een levenloos ding, een levenlooze „zaak". Voor zooverre wij den vrijen bol uitsluitend zakelijk bekijken, bevredigt die verklaring ons wel.

Maar ze bevredigt ons *niet* meer, zoodra we de natuurlijke, vrije bolmassa als „werkelijkheid" gaan zien, als werkelijkheid, die werkt, die leeft en zich dus construeert van innerlijkheid uit.

Vergelijk eens Fig. VII met Fig. I. Dan zult ge opmerken, dat de stralen in Fig. VII elkanders tegenovergesteldheden zijn, die elkaar neutralizeeren, en geen tegendeelen die elkaar scheppend aanvullen. B.v. *a* is tegenovergesteld aan *a'*, en *b* is tegenovergesteld aan *b'*. Er is geen ander verschil tusschen de stralen dan verschil van richting, en de richtingen der stralen zijn onmiddellijk, diametraal tegenovergesteld aan elkander. In *c* zal er rust ontstaan, levenlooze rust, en het „evenwicht" van den bolvorm blijkt nu niets anders te zijn, dan een voortdurend vallen naar *c*, het levenlooze rustpunt, dat, òmdat het dood rustpunt is, geen snijpunt kan zijn van tegendeelen, zelfs niet van onvoltooide tegendeelen. De heele vrije bolvorm is volgens de verklaring door cohaesieëvenwicht een levenloos ding, dat een ding blijft en wel een bolvormig ding, juist omdat het niet leeft. Die verklaring is „zakelijk" en ze „klopt" of „sluit"; dat is voldoende zoolang we alleen zakelijkheid waarnemen.

Maar zoodra we den vrijen bol als een „werkelijkheid", een „leven" gaan zien, zijn we daarmee niet tevreden. Dan zullen we den bol willen aanschouwen als een fundamenteele levensconstructie, een „plastiek" vanuit een centrum, dat een waarlijk „plastisch" middelpunt is, een ineenparing van voltooide tegendeelen, die ten slotte de tegendeelige verhouding verwerkelijken van concrete historie en concrete evolutie. Die levensconstructie wordt voorgesteld in Fig. VIII:

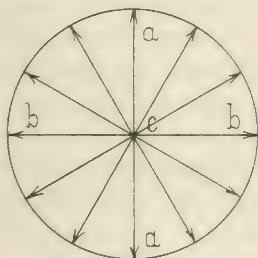

Fig. VIII.

Het centrum c is nu een centrum van kosmische kruisbeweging, waarvan *b* de horizontale lijn is (tijd, geschiedenis, lengte), en waarvan *a* de verticale straal is (ruimte, evolutie, breedte). Van c gaat nu een radiatieve beweging uit, een straalbeweging, die zich tot oppervlakte begrenst. (Zie Fig. V. met verklaring).

Zoo zien we eindelijk den vrijen bolvorm als een constructie van vele tegendeelen. Vooreerst

zien we de tegendeelen *a* en *b*, de kruistegendeelen, die samen de éène kruisbeweging zijn. Deze kruisbeweging schept *c*, het passieve tegendeel dus van het actieve „kruis" (*a* en *b* te zamen), en *c* schept het straalbeweeg, dat dus passief is ten opzichte van *c*, terwijl *c* weer actief is ten opzichte van het straalbeweeg: zoo is het straalbeweeg het directe en passieve tegendeel van *c*. Het straalbeweeg schept weer de oppervlakte, het is dus het directe en actieve tegendeel van de oppervlakte, en *c* is dóór het straalbeweeg het indirecte en actieve tegendeel van dezelfde oppervlakte. Van al die tegendeelen, die den bol openbaren als een *levende* werkelijkheid zegt ons de zakelijke verklaring door cohaesieëvenwicht niets. Het cohaesieëvenwicht is het evenwicht van doode rust, het tegendeelenevenwicht echter is het evenwicht der „stille", levende beweging, het evenwicht der *beelding*.

Ook in onze verklaring blijven echter nog tegenovergesteldheden over. Het straalbeweeg n.l. is wel tegendeelig aan oppervlakte en centrum, de stralen echter zijn niet elkanders tegendeelen maar elkaars tegenovergesteldheden. Maar die tegenovergesteldheden ontkennen niet het plastieke leven van den vrijen bol: zij zeggen alleen, dat de vrije bol wèl plastisch leven is, maar nog *primitief* plastisch leven en nog geen vol, *organisch* leven. De oppervlakte van den vrijen bol is uiting van leven, dat de „inhoud" of „innerlijkheid" is van

den vrijen bol. Maar behalve den eigenlijken „inhoud" is er nog een „inwendigheid" in den vrijen bol. Die inwendigheid is de continueele tegenovergesteldheid van het straalbeweeg en zoo is de vrije boloppervlakte behalve levensuiting, ook nog „rust" van inwendige tegenovergesteldheden, een rust, waarin de tegenovergestelde stralen elkaar àls tegenovergesteldheden neutralizeeren. Als die inwendige tegenovergesteldheid óók nog innerlijke tegendeeligheid zou worden, zou de vrije bol geen primitieve vrije bol meer blijven, maar hij zou *organische* uitbeelding worden. Dàn zou de oppervlakte *niets anders* meer zijn dan uiting van innerlijk leven alleen, en de oppervlakte zou uit en van niets anders moeten spreken dan uit en van innerlijke deelen, die *ook ten opzichte van elkander* uitsluitend echte tegendeelen zijn. Zoo ziet onze verklaring den vrijen bol niet alleen als werkelijk leven, maar zij ziet ook wat hem ontbreekt om *organisch* leven te zijn. Zijn oppervlakte zien we als het tegendeel van zijn centrum, en daarom „leeft" ze als „vorm". Maar zijn oppervlakte zien we ook als tegendeel van stralen, die niet elkanders tegendeelen, maar elkanders tegenovergesteldheden zijn. Daarom zien wij de vrije-boloppervlakte als openbaring van leven, maar *an*organisch leven. We zullen weldra op het wezen van het organische leven terugkomen. Maar voor nu is het voldoende, dat onze verklaring den vrijen bol aanschouwbaar doet

worden als wat hij werkelijk is: *leven*, maar nog geen organisch leven, m. a. w. 't is voldoende, dat we Fig. VIII leeren kennen als begripvoorstelling van volstrekt, anorganisch leven, en haar in den natuurlijken bolvorm wedervinden.

* * *

Het Kristal.

Na den bolvorm hebben we den kristalvorm en den eivorm te verklaren. Een positief-mystische verklaring van kristal- en eivorm moet vóór alles een levend verband houden met de verklaring van den vrijen bolvorm. We zeiden immers al, dat de positieve mysticus er toe komen moet alle vormen van de gegeven natuur te aanschouwen als veeleenige gebaren van en in het éene leven. De empiricus mag *naast* zijn verklaring van den vrijen bolvorm verklaringen geven van kristalvorm en eivorm, zóó, dat iedere verklaring op zich zelf staat. De positieve mysticus mag dat niet, hij moet bolvorm èn kristalvorm èn eivorm aanschouwen gaan, als gebaren van het éene leven. Meer bepaaldelijk: uit de positief-mystische constructie van den vrijen bolvorm moet de positief-mystische constructie van kristal- en eivorm logisch en aanschouwbaar worden afgeleid. Zoodoende zullen we met behulp van en in levend verband met de bolconstructie een exacte begripvoorstelling krijgen van het volstrekte kristal en het volstrekte

ei, en die volstrektheden moeten we in de objectief-gegeven natuur aanschouwbaar kunnen weervinden.

We leerden de innerlijke constructie van den vrijen bolvorm al kennen als een latente kruisbeweging. Die kruisbeweging is inderdaad „latent". We kunnen ze nooit uit den bolvorm „afscheiden" en ze laten bekijken, grof-zichtbaar als twee stukjes hout. Maar ze is innerlijk aanschouwbaar voor iedereen, die in zijn fantasie-indrukken een streng-verstandelijk onderscheid weet te maken tusschen „inhoud" en „vorm". Wie dàt kan, zal den vrijen bolvorm zich zien „reconstrueeren" uit een latente kruisbeweging.

Den vrijen bolvorm *èn het kristal.* We kunnen de latente kruisbeweging zich uiterlijk zien vertastbaren tot typische hoekigheid, fijn en klein maar héél duidelijk. Dat gebeurt bij de kristalvorming. We weten wel wat „kristallen" zijn. Als een vrije stofmassa langzaam verstijft, ontstaan er regelmatige, hoekige vormen, viervlakken, kuben prismaas, enz. Die hoekige vormen noemt men „kristallen". Voor-de-hand-liggende voorbeelden van kristallen zien we in de sneeuwvlokken. Sneeuwvlokken zijn langzaam bevroren massaatjes waterdamp. Die sneeuwvlokken zijn wel grillig van vorm, maar ze hebben toch alle een wezenlijke hoekigheid gemeen: „de sneeuwfiguren" zijn sterren, zesvlakken, enz. Die hoekigheid is de wezenlijke overeenkomst tusschen alle kristallen. Hoe kunnen we haar doorzien?

De empirische natuurkunde heeft tot nu toe twee groepen van verklaringen voor de kristallen uitgedacht, die we kunnen aanduiden met de verzamelwoorden: „tectonische" verklaring en „energetische" verklaring.

De „tectonische" verklaring tracht de kristallen te ontleden tot microscopisch kleine onderdeeltjes van hoekigen vorm en zegt dan dat het kristal een bouwsel is van die kleine onderdeeltjes, die in verschillende combinaties de verschillende kristalvormen vertoonen. Die verklaring is al zoo „zakelijk" mogelijk, ze reduceert het kristal tot heel kleine elementaire dingetjes of zaakjes. Bovendien is die verklaring eigenlijk heelemaal geen verklaring Zij verschuift de moeilijkheid van het gecombineerde kristal naar het enkelvoudige bestanddeel, en de eigenlijke vraag blijft over: hoe komen dan toch die enkelvoudige bestanddeeltjes aan hun typische hoekigheid? Zoolang die vraag geheel onbeantwoord blijft, is er van wezenlijke „verklaring" geen sprake.

De „energetische" verklaring is minder zakelijk. Zij neemt een „netwerk" van krachten aan, dat het kristal tot zijn hoekigheid dwingt. Maar ook deze verklaring is geen wezenlijke verklaring. De groote vraag blijft hier over: wat is dat netwerk? De vordering blijft over: laat me dat netwerk aanschouwen als een kosmisch gebeuren, een kosmisch *moeten.*

Onze positief-mystische verklaring gaat uit van

wat we nu eenmaal gezien hebben als fundamenteel-vormende beweging in onzen kosmos. We hebben historie en evolutie als kruisbeweging aanschouwd, we hebben ze weergevonden in den bolvorm, en we zullen ze nu weervinden, fijn-vertastbaard, in het kristal. Ziehier:

De vrije bolvorm is geen levenloos ding, eens en voor altijd geconstrueerd, maar een levende werkelijkheid, die elk ondeelbaar oogenblik altijd door geconstrueerd wordt door het voortdurende leven van haar innerlijke kruisbeweging. Veronderstel nu, dat een vrije stofmassa, b.v. waterdamp, langzaam verstijft, b.v. door bevriezing, terwijl de kruisbeweging haar bolvormende kracht daarin uitoefent. Wat zal dan gebeuren?

Vooreerst zal de heele massa uit elkander „breken". Wat innerlijk zich uitbeelden wil tot „bol", tot uiterlijke „lijn" dus, tot uiterlijke lenigheid, en dat niet kàn, zal moeten „breken". En als de massa eenmaal tot kleinste deeltjes uit elkaar gebroken is, wat zal dan met ieder deeltje moeten gebeuren? De innerlijke kruisbeweging werkt voortdurend in ieder deeltje door. Maar het snijpunt der kruisbeweging, het plastische middelpunt in ieder deeltje, kan nu niet meer een centrum zijn van volledige, lijnige bolvorming. De stofmassa verliest immers langzaam de lenigheid, waardoor ze geschikt, gehoorzaam materiaal was voor de vormende kracht, die van het plastische middelpunt uitgaat. Het plastische middelpunt kan nu

niet meer zijn geheele plastiek uitwerken, de onmiddelpuntige rondheid, de „lijnigheid" van den bol zal zich „ontlijnen" tot kantige trekken, de gebogen oppervlakte zal plat worden en de massa moet instorten van bolvorm tot hoekigen vorm of kristal. Fig. IX verduidelijkt dit in de gestyleerde kristalconstructie:

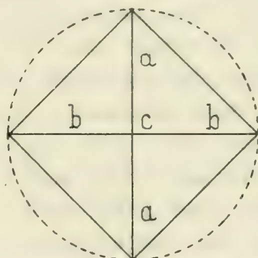

Fig. IX.

De bolvorming is hier aangetast, maar de kruisbeweging is onaangetast gebleven. De kruisbeweging is immers de allerfundamenteelste objectieve beweging, en de allerfundamenteelste objectieve beweging is niet aan te tasten. Zooals een medische radiumbehandeling het bijweefsel van het menschelijke lichaam aantast, maar het grondweefsel onverzwakt laat leven, zoo zal de langzame verstijving der vrije stofmassa den bolvorm aantasten, maar zijn grondbeweging, de kruisbeweging, onverzwakt laten leven. De kruisbeweging zien we dan ook onverzwakt blijven in het kristal: de uiterlijke regelmatigheid van het hoekige kristal openbaart

zijn innerlijke constructie als fundamenteel-regelmatige hoekigheid of „kruis". Zoo wordt dan aan het hoekige, regelmatige kristal, evidenter nog dan aan den bol, het „kruis" aanschouwbaar, fijn vertastbaard. Het kruis wordt er op heeterdaad betrapt, terwijl het bezig is den bol uit te beelden en zijn uitbeelding niet voltooien kan door langzame verstijving van zijn materiaal.

In aansluiting met onze beeldend-wiskundige bepalingen (bl. 52) kunnen we de overeenkomst èn het onderscheid tusschen bolvorming en kristalvorming zoo uitdrukken: De boloppervlakte is de uitkomst van een volledige vereeniging (volledige vermenigvuldiging) van straal en lijn. De kristaloppervlakte is de uitkomst van een verbroken vereeniging (verbroken vermenigvuldiging) van straal en lijn. Die verbroken vermenigvuldiging heeft, omdat ze geen volledige vereeniging is, ook een niet-beeldend quantitatieve werking. Die niet-beeldend quantitatieve werking moet in niet-beeldende wiskunde exact uit te drukken zijn. En dat is ze ook, n.l in de „stelling van Pythagoras": De som van de quȧdraten van de rechtehoekszijden van een rechthoekigen driehoek = het quadraat van de schuine zijde. Wat is dit: „de som van de quadraten van de rechtehoekszijden"? Dat is de quantitatieve uitkomst van rechtehoekszijden, die ieder voor zich een vermenigvuldiging aangaan, maar met elkander slechts een optelling. Dat is, vergeleken met de volledige vereeniging van straal

en lijn, een „verbroken" vereeniging. Zoo is de rechthoekige driehoek van Pythagoras een exacte voorstelling van een verbroken vermenigvuldiging, en dien driehoek vinden we terug in Fig. IX, de doorsnede van het „volstrekte" kristal.

Maar vinden we nu ook het „volstrekte" kristal van onze begripvoorstelling terug in de objectief-gegeven natuurlijke kristallen? Ja zeker, we vinden het daar terug, juist zóó als een volstrektheid in de betrekkelijke natuurgegevens weergevonden worden kan: *heel duidelijk* en *bij benadering.* Geen twee kristallen hebben volmaakt denzelfden vorm maar alle kristallen zijn regelmatig-hoekig, geconstrueerd om latente „assen", die elkaar hoekig, meestal rechthoekig snijden. Die regelmatige innerlijke en uiterlijke hoekigheid is het wezen van het kristal, dat wezen moeten we verklaren, positief-mystisch verklaren, d. i., positief-aanschouwbaar doen worden, en dat hebben we gedaan. De verschillen in de kristalhoekigheid zijn dan van zelf positief verklaard als oneindig-vele graden, oneindig vele wijzen van benaderingen van het volstrekte. Want als we exacte begripvoorstellingen teekenen van volstrektheden om die volstrektheden in de betrekkelijke natuurgegevens weer te vinden, dan erkennen we daarmee in de natuur *haar regelmatigheid en grilligheid in éénen.* Een volstrektheid is geen „plan" of „schablone" of „voorbeeld" dat slaafs gevolgd wordt, maar een limite, die in oneindig-vele graden

en op oneindig-vele wijzen, in oneindige verscheidenheid of „grilligheid" wordt benaderd. De empiricus als zoodanig wil in zijn verklaringen slechts de regelmatigheid van de natuur tot uitdrukking brengen, en zoekt daarom alleen naar wetten, waaraan de natuur onvoorwaardelijk gehoorzaamt. Maar zoo kàn de grilligheid der natuur nooit in zijn verklaring zijn opgenomen. Hij zal die grilligheid wel waarnemen, en zal haar onder een stelsel willen brengen om te toonen, dat die grilligheid eigenlijk toch niet grillig is. En als hij haar niet onder een stelsel brengen kàn, zal hij spreken van een onverklaarbare bizonderheid, een „atypisch geval" of zooiets. Maar zoo verwaarloost hij van meet af aan in zijn verklaringspogingen op te nemen wat ieder mensch wèèt: dat de natuur wezenlijk, altijd en overal regelmatig en grillig is *in éénen.* De positieve mysticus echter verwaarloost dat niet. Doordat hij een begripvoorstelling van een volstrektheid construeert, erkent hij de regelmatigheid der natuur *als te herleiden tot aanschouwbaarheid.* En doordat hij diezelfde volstrektheid construeert òm haar in de betrekkelijke natuur weer te vinden, erkent hij de grilligheid der natuur *als te herleiden tot aanschouwbaarheid.* Zoo zal voor hem de natuurregelmatigheid en de natuurgrilligheid aanschouwbaar worden *in éénen.* Want het betrekkelijke ziet hij niet *naast* het volstrekte, maar *het betrekkelijke als één met het volstrekte*, *het innige tegendeel van*

het volstrekte. Hij ziet het betrekkelijke als het dartele spel van de strenge volstrektheid.

Het Ei.

Het kristal is dus in doorziene werkelijkheid een onttakelde bol, die instortte doordat zijn uitbeeldingsmateriaal verstijfde. Laten we nu, omgekeerd, een levensverhooging van den bol beschouwen. We leerden den vrijen bol kennen als de plastiek van fundamenteel, niet-organisch leven. En we zagen ook, wat hem ontbreekt om *organisch* leven te kunnen wezen: zijn straalbeweeg n.l. is wel tegendeelig aan oppervlakte en centrum, de stralen echter zijn niet elkanders tegendeelen, maar tegenovergesteldheden. Dat is een gemis aan *algeheele* tegendeeligheid, dat opgeheven moet worden, wil in den bol het *organische* leven kunnen plaatsgrijpen.

En hoe zal nu zoo fundamenteel mogelijk de tegendeeligheid kunnen verwezenlijkt worden in den vrijen bol, óók in de stralen ten opzichte van elkander? Welke is de fundamenteelste, regelmatigste straalconstructie, die nog een ander verschil in de stralen heeft dan een verschil van richting alleen? Dat is de straalconstructie van de ellips of regelmatig „verlengden" cirkel. De ellips heeft niet alleen *richtings*-verschil in haar stralen, maar ook *lengte*-verschil en daardoor wordt tegendeeligheid mogelijk in de stralen ten opzichte

van elkander. De ellips wordt lichamelijk gerealiseerd in de ellipsoïde, den „verlengden" bolvorm of den eivorm. We zullen in de volgende voordracht uitvoerig op de constructie der ellips terugkomen om haar straaltegendeeligheid nauwkeurig te zien. Nu is het voldoende, in 't algemeen te weten, dat de elliptische lijn geboren wordt uit de fundamenteelste straaltegendeeligheid. Die straaltegendeeligheid moet verwerkelijkt worden in het organische leven. De volstrekte ellips is de constructie van het fundamenteele, organische leven, herleid tot volstrektheid.

Vinden we die constructie ook terug in natuurlijk gegeven objectiviteit? Ja, we vinden haar terug in het lichamelijke beginsel van het organische leven: het ei. In het ei vinden we de ellips onmiskenbaar weer, als we maar niet blijven kijken naar aparte eitjes alleen, maar het ei zien in kosmisch verband. Het ei is lichamelijk beginsel van organisch leven op aarde en als zoodanig lichamelijk beginsel van de voortplanting, het voortbeweeg van het leven àls leven. Maar dat voortbeweeg is, dieper nog dan in het lichamelijk ei, gefundeerd in de fundamenteele *lijnen* van onzen kosmos, de banen waarin de planten zich voortbewegen om de zon, met name de aardebaan. Maar die lijnen zijn *elliptische* lijnen. Het ei op aarde is beginsel van levend voortbeweeg of voortplanting uit kosmisch krachtrapport met de elliptische lijn, waarin ten slotte *de* Kracht onze

aarde om de zon doet voortbewegen. Alle voortplanting op aarde is in-wezen een daad van *de* aardsche, kosmische voortplanting: de elliptische beweging van de aarde om de zon. Daar echter vorm en inhoud in de natuur één zijn, moet dus ook de vorm van het lichamelijk voortplantingsbeginsel, het ei, in levend rapport zijn met die kosmische ellips. Dit alles wordt waarheid voor ons, als de „éénheid des levens", waaraan we allen gelooven, geen abstractie voor ons is maar levende, beeldende werkelijkheid. Dan zien we het ééne leven de voortplanting in den kosmos schetsen in de grootsche elliptische lijn en we zien die lijn bij benadering herhaald in het fundamenteele, lichamelijke, organische leven: het ei. De „excentriciteit" van het elliptische ei mag quantitatief gering zijn, *zóó gering zelfs, dat ze empirisch niet te bekijken valt,* het ei is kosmisch aanschouwbaar als *wezenlijk* elliptisch lijnbeweeg.

Maar, blijven deze beschouwingen niet te uitsluitend bij het *wezen* der natuurvormen? Worden zoo de bizonderheden niet weggedoezeld tot onwerkelijke vaagheid?

Integendeel. Onze vormverklaringen verhelderen *om te beginnen* het wezen der natuurvormen, maar onze methode-zelf leidt logisch tot ware aanschouwbaarheid der bizonderheden òòk. De positief-mystische denkmethode leidt, zooals we reeds gezien hebben, tot controleerbare aanschouwing

van *éénheid van tegendeelen.* Nu zijn levensbizonderheden als zoodanig tegendeelen van levenswezenlijkheid. Geen „contrasten" van het levenswezen „naast" het levenswezen, geen „tegenovergesteldheden" van het levenswezen, *vijandig* aan het levenswezen, maar „tegendeelen", dus wel te onderscheiden van en tevens innig èèn met het levenswezen. Zoo moet onze methode-zelf leiden tot aanschouwing der levensbizonderheden, òmdat die methode uiteraard èènheid van tegendeelen ter aanschouwing doordenkt en dus niet kàn blijven bij het wezen alleen, verlaten van zijne tegendeelige bizonderheden. Maar ze zal die bizonderheden dan ook *als bizonderheden* belichten, als spelingen, als verrassende verscheidenheden, grillig ondanks éénheid, een harmonisch levende beweeglijkheid. Onze methode zal zeker niet die levensverscheidenheden tot de orde roepen om ze te dwingen, zich in een systeem te veralgemeenen. Want dàn zou ze den aard der levensverscheidenheden loochenen, die *oneindig* verscheiden of „grillig" zijn. Wie hoort het best de variaties van een muzikaal thema? Hij, die het wezen van het thema-zèlf het best hoort en het blijft hooren door die variaties heen: hij hoort de variaties aan het thema ontbloeien, hij hoort de variaties *àls variaties.* Pas dit eenvoudige voorbeeld maar toe: Wie aanschouwt het best de verscheidenheden van den levensvorm? Hij, die het wezen van den vorm-zèlf het best aanschouwt

en blijft aanschouwen door de verscheidenheden heen: hij ziet de verscheidenheden aan het wezen van den vorm ontbloeien, hij ziet de verscheidenheden *àls verscheidenheden.* Een positief-mystische aanschouwing van het wezen der natuurvormen zal *methodisch* steeds helderder den strengen, volstrekten stijl in de diepte des levens erkennen en daaraan iedere stijltegendeelige rimpeling scherp onderscheiden. En scherp onderscheiden niet alleen, maar *zien,* zien als tòch een daad van het èène leven, innigste eenheid in bonte verscheidenheid, diepe èn hevig-beweeglijke waarheid.

Natuurlijk verwacht niemand, dat ik hem die positief-mystische methode zal geven als een receptje, dat maar klaargemaakt hoeft te worden, en ingenomen. De positief-mystische denkmethode is een menschelijk weten en menschelijk kunnen, dat gestadig moet groeien en ook de schokken noodig heeft van het werkelijke leven. Maar die methode groeit zeker, omdat ze een onuitroeibaar menschelijk instinct is, volstrektheids- en herkenningsinstinct, dat tot klaarheid en rijpheid is gekomen. Die methode zal ons zeker voorbereiden tot het aanschouwen van het vlammende leven, het ééne, grillige leven.

Overigens, de levensverscheidenheden komen bij de fundamenteele natuurvormen als zoodanig, bol, kristal en ei, nog niet tot hun volle recht. Dat gebeurt eerst bij de rijke verscheidenheden van de levende organismen, die uit het ei geboren

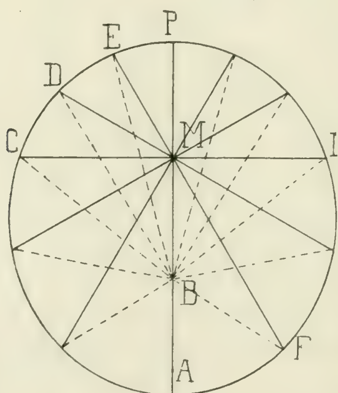
worden en zich ontwikkelen naar het volmaaktste organisme op aarde, den mensch. Om die rijke verscheidenheden positief te kunnen „zien", hebben we eerst het wezen van die organismen positief te aanschouwen. En daartoe moeten we hun wezenlijke constructie afleiden uit de wezenlijke constructie van het ei. Dat zullen we doen in de volgende voordracht.

IV.

DE ELLIPS.

Tot vervolg en ter voltooiïng der vorige voordracht hebben we nu de ellips te bespreken en wel vooreerst als vlak en dan als doorsnede van de ellipsoïde of eivorm.

Fig. X.

Wat is eigenlijk, in het algemeen, een ellips? Een verlengde cirkel. Een waarlijk verlengde cirkel, waarvan dus primair het straalbeweeg verlengd is en secundair het gebogen lijnbeweeg.

Laten we ons eerst nog even te binnen roepen, wat we van die exact-geconstrueerde, volstrekt-regelmatige ellips al weten uit de meetkunde.

De ellips heeft twee middelpunten (Fig. X, M en B), welke men de twee „brandpunten" noemt. De afstand tusschen die twee brandpunten heet „ex-centriciteit". De regelmatigheid der ellips bestaat hierin, dat de som van twee stralen, gerekend vanuit één punt der elliptische lijn, altijd gelijk is. Zoo b.v. $CM + CB = DM + DB$.

De meetkunde vraagt niet, of in een natuurlijk geborene ellips de twee brandpunten hetzelfde, of een verschillend karakter hebben. Dat ligt in den aard der meetkunde. Want haar voorwerp is alleen *meetbare* exactheid en geen *beeldende* exactheid. Maar wij, die juist natuurlijke geborenheid *beeldend*-exact willen aanschouwen, hebben altijd te vragen naar positieve kennis van het inwezenlijke *karakter* der bewegingen. Daarom hebben wij nu op te merken, dat de twee brandpunten van een natuurlijke ellips een wezenlijk verschillend karakter moeten hebben: één der twee brandpunten is het oorspronkelijk middelpunt, het andere is het secundaire, dat uit het oorspronkelijke ontstaat — hoè, zullen we weldra zien. Een natuurlijk-geborene eenheid kàn immers maar één oorspronkelijk centrum hebben. Er kunnen zeker in een natuurlijke eenheid meerdere secundaire middelpunten gevonden worden, maar één middelpunt moet hèt oorspronkelijke centrum

zijn waaruit dus alle andere ontstaan. Twee centra van even oorspronkelijken aard, zonder dieper centrum van meer onmiddellijke oorspronkelijkheid, zouden een fundamenteele tweeheid teweeg moeten brengen en de eenheid, in dit geval de ellips, uit elkaar doen vallen. Dit wordt overigens duidelijk bevestigd als we even bedenken, dat in één brandpunt van de aardebaan-ellips de zon staat: dat ééne brandpunt wordt daardoor aanschouwbaar gekarakterizeerd als oorspronkelijk middelpunt, het andere brandpunt kan dus nièt het oorspronkelijke zijn en, daar het toch zeker een wezenlijk verband houdt met het oorspronkelijke, moet het uit het oorspronkelijke zijn ontstaan.

De meetkunde vraagt ook niet, of twee stralen, die eenzelfde punt van de elliptische lijn met de twee brandpunten verbinden, hetzelfde of een verschillend karakter hebben. *C M* is voor de meetkunde een straal, *C B* eveneens, aan een verschil van karakter tusschen *C M* en *C B* denkt ze niet. Dat ligt alweer in den aard der meetkunde, die meetbare exactheid tot eigen voorwerp heeft en geen beeldende geborenheid. Wij echter willen natuurlijke geborenheid beeldend-exact aanschouwen, en daarom vragen we: is er geen verschil van aard tusschen de stralen, die de elliptische lijn verbinden met het oorspronkelijke middelpunt, en de stralen, die de elliptische lijn verbinden met het secundaire middelpunt? Het

antwoord ligt voor de hand: de stralen van het oorspronkelijke middelpunt zijn primaire stralen, en de stralen van het secundaire middelpunt zijn secundaire stralen, want de stralen hebben het karakter van hun eigen middelpunt. Maar wat beteekent dit: „secundaire" stralen? Laten we eens stellen, dat in onze Fig. X het oorspronkelijke middelpunt *M* is, en het secundaire middelpunt *B*. Vanuit *M* ontstaat dan straalbeweeg, dat continueel verlengd wordt en in *A* zijn grootste verlenging bereikt. Dat verlengde straalbeweeg schept een verlengd-cirkellijnbeweeg of een elliptische lijn. Dat verlengde, verhoogd-gespannen cirkellijnbeweeg zal natuurlijk, omdat het verhoogd-gespannen, „over"spannen is, „terugwerken", het zal de stralen „terugkaatsen". Die „teruggekaatste" stralen nu zijn de secundaire stralen, die in de figuur met stippeltjes zijn aangegeven. Zij ontmoeten elkander alle in het secundaire brandpunt *B*. De primaire stralen gaan van hun centrum uit, de secundaire gaan naar hun centrum heen. We zouden dit gemakkelijk aanschouwelijk kunnen maken door een spiegel met een elliptische lijn tot doorsnede en in *M* een lichtbron. Iedere physicus zal ons zeggen, dat de stralen van die lichtbron dan door het spiegelvlak worden weerkaatst en zich in *B* weer concentreeren.

Verder is nog op te merken, dat de elliptische lijn door de stralenconstructie zelf in vier deelen verdeeld wordt: *P C*, *C A*, *A I* en *I P*. Want de

straaltrekken *P A* en *C I* hebben een geheel eigenaardig karakter, scherp verscheiden van alle andere stralen. Dat scherp-eigen karakter moet zich in de straaluiteinden *P*, *I*, *A*, en *C*, „markeerend" of verdeelend uiten. *C I* is een straaltrek van twee gelijke stralen, die in elkaars verlengde liggen; dat is nergens in de straalconstructie te vinden dan juist bij *C I*. En *P A* is een straaltrek van twee meest ongelijke stralen, die in elkaars verlengde liggen; *P M* is in 't geheel niet verlengd, *M A* is de meest verlengde straal. Daarom zijn de punten *P*, *I*, *A* en *C* scherp „gemarkeerde" punten, waar dus de elliptische lijn heel natuurlijk door haar eigen straalconstructie in vier deelen wordt verdeeld.

Na al het voorgaande kunnen we nu gemakkelijk de ellips zien als fundamenteele, *algeheele* tegendeeligheid en daarom als de fundamenteele constructie van het organische leven.

Behalve de tegendeelige verhouding tusschen punt, straal en lijn, die we ook in den nietverlengden cirkel vinden, zien we in de ellips tegendeelige verhouding ook van punt tot punt, van straal tot straal, en van lijn tot lijn:

M is het tegendeel van *B*. *M* is het oorspronkelijke middelpunt, het actieve, het gevende, terwijl *B* het secundaire middelpunt is, het passieve, het ontvangende. Alle straalbeweging gaat immers uit van *M*, en naar *B* gaat alle straalbeweging heen.

De tegendeeligheid van de stralen ten opzichte van elkander is even onloochenbaar. Vooreerst zijn de primaire stralen tegendeelig aan de secundaire stralen. *D M* b.v., is het tegendeel van *D B.* En dan heeft iedere primaire straal een andere primaire straal tot tegendeel, namelijk de straal, die in denzelfden straal„trek" gevonden wordt. Voor zooverre immers de stralen „verlengd" worden, krijgen ze min of meer een „lenig" karakter of „lijn"karakter. *Min of meer.* Hoe meer een straal wordt verlengd, des te meer moet haar tegendeel het strakke, onverlengde straalkarakter behouden hebben. Daarom is, in het geheel der primaire straalbeweging, b.v. *M P* het tegendeel van *M A*, want *M P* is in 't geheel niet verlengd, in *M A* heeft de verlenging haar uiterste bereikt, en het middelpunt *M* is de eenheid èn gescheidenheid (de „tegendeelige" eenheid) van *M P* en *M A. E M* is weer het tegendeel van *M F*, enz. De verhouding van *C M* tot *M I* is een uitzondering. We kunnen die verhouding niet direct tegendeelig noemen, want *C M* is in dezelfde mate verlengd als *M I.* Tòch zijn die stralen niet uitgeschakeld uit de geheele tegendeeligheid van de elliptische stralen. Het gedeelte van de ellips boven *C I* is immers, *als geheel van stralen*, het tegendeel van het gedeelte beneden *C I.* Zoo is *C I* de grens van twee straaltegendeelen, één met die tegendeelen en dus ook opgenomen in de algeheele elliptische straaltegendeeligheid. Het

ellipsgedeelte boven *C I* is op zich zelf maar gradueel verschillend van verlenging ten opzichte van het gedeelte beneden *C I.* Maar, daar *C I* een natuurlijke eenheid èn gescheidenheid („grensverdeeling") is tusschen die twee deelen, zijn ze *tegen*deelen en niet alleen verschillend in graad, in „meer" of „minder". Iets dergelijks geldt van de verhouding der primaire stralen ten opzichte van elkander. *E M* b.v., zou maar gradueel in verlenging verschillen van *M F,* als die twee stralen niet een natuurlijke eenheid en gescheidenheid vonden in éénzelfde middelpunt, *M.*

Ook de elliptische lijn heeft haar tegendeelen *van lijn tot lijn*. De natuurlijke verdeeling der elliptische lijn markeert de punten *P*, *I*, *A*, en *C* tot grens (eenheid èn gescheidenheid) van tegendeelige lijnen. *P I* is tegendeelig aan *I A*, en *P C* aan *C A*. Want *P I* en *P C* zijn de minst verlengde cirkellijnen, terwijl *I A* en *C A* het meest verlengd zijn. Dat zou op zichzelf maar een verschil in graad zijn, maar nu bovenlijnen en benedenlijnen door haar constructie zelf scherp gescheiden worden en toch hun éénheid behouden, wordt dat verschil van graad door de constructie zelf een ,,tegendeelig" verschil.

Overigens, ieder punt van de elliptische lijn heeft zijn geheel eigen lengte- of lijnkarakter, geen twee punten der ellips zijn aan elkaar gelijk. Op de aardebaanellips toegepast: ieder punt van de aardebaanellips heeft zijn eigen tijd- of ge-

schiedeniskarakter. Daarom heeft het punt der aardebaanellips waar de mensch zijn deel aardsche geschiedenis begint, waar hij m. a. w. geboren wordt, een overwegenden invloed op zijn „lotgevallen". Dat punt „karakterizeert" zijn lotgevallen, het is, wat we poëtisch zijn „ster" noemen. Een mensch kan *het wezen* van zijn „ster" zeker leeren aanschouwen, zelfs „exact" leeren aanschouwen. Maar juist de mystische inhoud der geschiedenis zal 't hem onmogelijk èn onwenschelijk maken, uit mystische overwegingen zijn lotgevallen „precies" te voorspellen. (Zie vraag blz. 94).

„Zie" dit nu goed. Neem de ellips van Fig. X voor u en bemediteer haar. Het punt *P* is fundamenteel tegendeeligheidspunt gebleven, eenheid van *onverlengde* lijn en *onverlengden* straal. Maar de heele ellips is overigens verlengd, zij is getrokken uit de anorganische rust en reageert dus, „werkt terug" naar dat éene rustige, stille, anorganische tegendeeligheidspunt *P*. Dat punt wordt dus een zeer „bepaald" punt, daarin „grijpt plaats" de heele tegendeelige werking der ellips, dat punt is straal èn lijn, straal en lijn worden daar door de innerlijke, „terugwerkende" constructie der ellips-zelve tot een zeer „bepaalde" eenheid vereenigd, straal en lijn moèten dààr ineenparen. Dat punt is op zich zelf anorganisch, de ineenparing van straal en lijn zal zich daar dus „om te beginnen" anorganisch verwerkelijken. Dat punt zal een „bepaald" middelpunt worden van een

bepaalde, begrensde of omvlakte anorganische werkelijkheid, een anorganisch lichaam. Dat punt zal, om te beginnen, een beeldend middelpunt worden van anorganische beelding. Maar, daar dit punt organisch leven constructief vooronderstelt, zal het organische beelding kunnen ontplooien. Nu kennen we ook de fundamenteele, objectieve voorwaarde, die vervuld moet zijn, opdat de ineenparing van lijn en straal *dwingend* kan worden (vgl. bl. 49): de cirkellijn moet verlengd worden tot elliptische lijn, en de ineenparing gebeurt dan natuurlijk en fundamenteel in het punt waar nog onverlengde straal- en onverlengde lijnbeweging plaatsgrijpt.

Laten we, om niet te abstract te worden, dit even toepassen op de elliptische aardebaan en de aarde. Wij vragen niet uit welk grond*materiaal* de aarde geboren werd, maar uit welke grond*beweging* in strikten zin. Wij vragen: wat *doet* de Kracht, wat *moet* zij doen om de aarde uit te beelden? „Materiaal", nevelmassa of wat ook, is geen *daad*, geen *gebaar*. Daad is *beweging* en daad is vóór alle materiaal. Daad is beweging en beweging is aanschouwbaar als straal-en-lijn.

Welnu, welke lijn moet in aanschouwbare beeldingswording der aarde worden *vooronder-steld?* De ellips. De krachtlijn der elliptische aardebaan is niet alleen de „baan" der aarde, maar zij is vóór alles element van haar plastiek.

Daarom moeten we het onafwendbare van die elliptische lijn *constructief* aanschouwen. 't Is natuurlijk ook wel oorzakelijk te verklaren, dat die lijn elliptisch zijn moèt (b.v. door de gravitatie van hemellichaam tot hemellichaam), maar oorzakelijke verklaringen zijn hier niet voldoende al zijn ze nog zoo juist. Oorzakelijke verklaringen laten ons wel een „moeten'' *constateeren*, maar geen *beeldend* „moeten'' *aanschouwen*.

Als de krachtlijn der aardebaan geen ellips was maar een onverlengde cirkellijn, zouden we de aarde nooit kunnen zien als een uitbeelding, geboren uit de kruising van die krachtlijn en de verticale beweging vanuit het zonnemiddelpunt. Want dan zou ieder punt van die onverlengde cirkellijn even fundamenteel tegendeelig zijn aan het straalbeweeg, ieder punt zou evenveel natuurrècht hebben snijpunt te worden, met dat gevolg, dat geen enkel punt snijpunt moèst worden uit innerlijken voorrang. Nu echter moèt dat snijpunt zijn: het ontmoetingspunt van niet-verlengde lijn en niet-verlengden straal, het zoogen. „Perihelium''. Zoo is de aardbol beeldend te verklaren als een plastiek, geboren uit de ineenparing van het straalbeweeg vanuit het zonnemiddelpunt en het perihelische ellipspunt. Zoo *zien* we de aarde als een lichaam, dat om te beginnen anorganisch is, maar dat het organische, elliptische vlak innerlijk constructief vooronderstelt en dat dus innerlijk vatbaar is voor ontplooiïng van organische lichamelijkheid.

En de fundamenteelste verwerkelijking van die ontplooiïng tot organische lichamelijkheid is: de elliptische ommegang der aarde om de zon. Die ommegang zou óók constructief onmogelijk zijn, als de krachtlijn der aardebaan niet een ellips was. Want een niet-verlengde cirkellijn heeft nergens een beginpunt, ze heeft wel een *uitgangs*punt, haar centrum, maar geen *begin*punt van verlenging, lengtebeweging, lijnbeweging. Nu de aardebaan echter een ellips is, heeft ze wèl een beginpunt van verlenging, een beginpunt van lengtebeweging, en dat punt is het Perihelium. En doordat nu de aarde zich in die elliptische krachtlijn voortbeweegt, haar middelpunt steeds in die krachtlijn, zal het heele elliptische karakter van die krachtlijn haar fundamenteel-elliptischen aard, haar organischen aard mededeelen aan het plastische middelpunt van den aardbol zelf, en zoo moet de aardbol dien organischen aard beeldend gaan verwerkelijken. [1]) „Zie" nu, wat de groeikracht der aarde in *beeldende* en *wezenlijke* werkelijkheid is: het is de straalbeweging vanuit het plastisch middelpunt der aarde, voor zooverre die straalbeweging den plastisch-organischen aard meedraagt, welke door de elliptische krachtlijn in het middelpunt der

1) De ellips, die het middelpunt der aarde doorloopt, is wel aan wijzigingen onderhevig (b.v. door de „verandering der excentriciteit" en de „praecessie der nachteveningen", maar zij is een ellips, en daar komt het hier alleen op aan.

aarde gekomen is. Ieder punt van de stralen, die van het middelpunt der aarde uitgaan, is nu geladen met organische beelding en zal zich tot organisme kunnen uitbeelden.

* * *

We hebben nu nog de ellips te bespreken als doorsnede van de ellipsoïde of eivorm. En uit den eivorm moeten we, als uit het fundamenteel-organische lichaam, het wezen van de levende organismen innerlijk-constructief uitleiden. We leerden de innerlijke constructie van het anorganische lichaam al kennen als een kruisbeweging, een eenheid van uitbreidende, verticale evolutie en voortplantende, horizontale geschiedenis. De innerlijke constructie van den eivorm is dus óók een kruisbeweging, maar een „organische'' kruisbeweging, d. w. z. een kruisbeweging, die het heele lichaam tot volledige tegendeeligheid beheerscht en doorheerscht, „organiseert'', organiseert tot ei en dóórorganiseert door de lange reeks van evolutievormen heen, totdat ze zich ten slotte uitbeeldt in het volmaakste organisme op aarde. Bij dat volmaaktste organisme, den mensch, zal de innerlijke kruis*constructie* zich eindelijk voltooid verwerkelijken tot uiterlijken kruis*vorm*.

Dat hebben we nader te verklaren. Maar laten we eerst eens vragen, wat de biologische weten-

schap van die kruisbeweging bewust of onbewust al zegt, ter vergelijking, ter verduidelijking, en ter dankbare aanvaarding van wat de wetenschappelijke cultuur ons al gegeven heeft.

De biologische wetenschap is vooreerst empirisch vakonderzoek van feitenmateriaal. En in zooverre zegt zij van de innerlijke kruisbeweging niets. Als empirisch vak heeft de biologie de vormen der levende organismen bestudeerd in strenge détailwaarneming. Ze heeft zich niet beperkt tot de uitwendige vormen, maar ze is ook in détailwaarneming doorgedrongen tot de inwendigheid der organismen: ze heeft skeletbouw, spierbouw, enz. precies nagegaan en zelfs a priori skeletten geconstrueerd, die a posteriori bleken uit te komen (Cuvier). Maar als empirisch vak heeft de biologie een onderscheid tusschen *inwendige* en *innerlijke* constructie niet eens vermoed.

De biologische wetenschap is echter nog meer dan empirisch vak. Een mensch kàn nu eenmaal niet blijven bij „constateeren" alleen, ook de bioloog kan dat niet. En zoo moèst de biologie gaan bespiegelen, en ze heeft een hypothese uitgedacht, die een algemeen-geldende menschelijke gedachte is geworden, een hypothese, waaraan geen ontwikkeld mensch zich meer geheel onttrekken kan: de evolutie. De evolutiegedachte is een innerlijk inzicht en geen détailwaarneming van in- of uitwendigheid alleen, en we kunnen de biologie nooit dankbaar genoeg zijn, dat ze

dat inzicht heeft laten groeien tot een onvervreemdbare gedachte der menschheid. De evolutiegedachte is een innerlijk inzicht — *en zij is reeds een gedachte aan de kruisbeweging*, een heel vage gedachte wel, maar ze is toch een kruisgedachte *in beginsel.* Want „evolutie" is, voor wie dóórdenkt, het tegendeel van geschiedenis, „evolutie" is, voor wie dóórdenkt, uitbreidende verticaliteit, in tegendeeligheid tot historie, die voortplantende horizontalileit is.

Nu is echter de wijze, waarop de evolutiegedachte wordt aannemelijk gemaakt of ten minste geïllustreerd, wèl geschikt om die gedachte te propageeren, maar niet om haar te verhelderen en te doen groeien tot klare aanschouwing. Strijd om het bestaan, selectie, aanpassing, teeltkeus, — al die termen duiden maar werkingen aan van individu op individu, *oorzakelijke* werkingen, werkingen van en in den tijd, historisch leven; maar geen van alle zeggen ze iets uit het leven van den oor*sprong,* uitbreidend leven, evolutieleven. Eerst in de laatste jaren heeft onze Prof. Hugo de Vries een tooverwoord gesproken, dat naar verheldering van inzicht leiden zal: *mutatie.* Hij onderscheid „mutatie" van „variatie". Onder „variatie" verstaat hij verandering van levende organismen binnen dezelfde soort, onder „mutatie" verandering van organismen tot een nieuwe soort. Nu weet ik wel, dat hij de mutatie alleen *constateert* als wezenlijk verschillend van de variatie

en niet uit de variatie alleen te verklaren, maar zelf geen verklaring van de mutatie geeft. Die verklaring zal overigens ook nooit te geven zijn op de tot nu toe gebruikelijke manier: het wijzen op „oorzakelijken" samenhang. Zoolang de biologie alleen „oorzakelijk" verklaren wil, moet het ons niet verwonderen, als zij telkens geneigd is te zeggen, dat die mutatie nog lang niet bewezen is, en wellicht maar een dichterlijke vondst zal blijken zonder objectieve waarde.

Maar de woorden „variatie" en „mutatie" zijn eenmaal uitgesproken en ze hebben machtigen greep gekregen in de cultuurwereld. Dat komt, doordat ze de menschheid nader hebben gebracht tot de heldere aanschouwing van historie en evolutie als tegendeelen, m. a. w. tot de heldere aanschouwing van historie en evolutie als kruisconstructie, innerlijk levend in de levende organismen zelf. Die woorden „mutatie" en „variatie" klinken technisch, ze zijn nog vakwoorden, maar hun leven is innig menschelijk. Als we ze zuiver Hollandsch laten spreken, en niet luisteren naar een of ander individu maar naar de Taal zelf en haar geboren woorden, dan zullen ze ons dit gaan zeggen:

„Er is tweeërlei verandering in de natuur. De eerste verandering gaat van ding tot ding, van zaak tot zaak. Zij beweegt zich in den tijd en is geheel van den tijd. Er is samenhang in die verandering. Maar die samenhang is niet de diepste

eenheid. Daarom zegt de Taal als ze dien samenhang uitdrukt een woord, dat wèl samenhang beduidt, maar tevens herinnert aan de apartheid der dingen of zaken: *oorzakelijkheid.* Omdat de oorzakelijkheid zich in den tijd beweegt en geheel van den tijd is, moet ze zich bewegen als tijd: ze gaat door, ze gaat voort, maar uit en door zich zelve gaat ze niet naar boven, uit en door zich zelve is ze geen verheffing, geen innerlijke uitbreiding. In de oorzakelijkheid als zoodanig is geen gang of drang naar hoogere volmaaktheid". Dit alles zegt het woord „variatie" als het zuiver Hollandsch spreekt.

„De tweede, diepere verandering in de natuur is, in tegendeeligheid met de oor*zakelijke*, de oor-*spronkelijke*. Zij komt onmiddellijk van den oorsprong, schept en herschept de werkelijkheid van dààr uit, bereidt haar gestadig voor tot hoogere, breedere volmaking. En als de voorbereiding voltooid is, grijpt ze haar aan, geeft haar een nieuw aanschijn, schept een nieuwe soort vanuit den oorsprong. Die tweede verandering leeft in dieperen samenhang dan de eerste. Zij houdt éénheid met den oorsprong, zij leeft daarom van binnen naar buiten, zij onthult den inhoud der werkelijkheid en heet: *ontwikkeling*". Dit alles zegt het woord „mutatie" als het zuiver Hollandsch spreekt.

Als we, zoo peinzende, eindelijk goed weten wat we zeggen als we zeggen „oorzakelijkheid" en

„ontwikkeling", dan zullen we tot het besef moeten komen, dat ontwikkeling of evolutie het actieve tegendeel is van passieve oorzakelijkheid, en we zullen de evolutie niet meer „oorzakelijk" gaan verklaren. Dan moeten we gaan inzien, dat de mutatiegedachte een groei beteekent naar de aanschouwing van historie en evolutie als innerlijke, tegendeelige kruisconstructie der levende organismen. Wij aanvaarden dus dankbaar wat de biologische cultuur ons gegeven heeft, en gaan op een biologisch inzicht door, als we de innerlijke constructie van het ei aanschouwen als een kruisconstructie, een organische kruisconstructie, die zich door alle evolutievormen heen meer en meer verwerkelijkt.

Nu mogen we eindelijk de ellips direct bespreken als doorsnede van den eivorm. Fig. X kan nu weer dienst doen. *P A* is nu als beginbeweging strak, verticaal straalbeweeg zonder meer, en *C I* is als beginbeweging lijnbeweging zonder meer. In *M* snijden de beide leden der kruisbeweging elkander, en hun beginplastiek is het bolvormige, anorganische lichaam, waardoor 't gebeurt, dat *C I* als lijn samenvalt met de om-te-beginnen-onverlengde stralen *M C* en *M I*. Maar het lichaam „organiseert" zich nu in levend rapport met de kosmische ellips, het verlengt zich organisch en zijn innerlijke kruisconstructie verlengt zich dus ook organisch. *M A* wordt een verlengde straal,

en in haar verlengde blijft MP onverlengd-strak. De stralen MC en MI, die met de horizontale beginlijn samenvallen, verlengen zich gelijkmatig. Dit is dus het organische kruis als innerlijke, fundamenteele constructie van het fundamenteele organische lichaam of ei: het verticale kruislid is boven het plastische middelpunt ongerept-strakke straal gebleven, en onder het plastische middelpunt is het verlengde, verlenigde straal geworden; het horizontale kruislid is, behalve lijn, gelijkmatig verlengde straal.

Let nu op het wezenlijke verschil tusschen de twee leden van het organische kruis: het verticale lid wordt door het plastische centrum verdeeld in twee tegendeelen, nl. niet-verlengde straal. en verlenigde straal, terwijl het horizontale lid een gelijkmatig, doorgaand samenvallen is van lijn en verlengden straal.

Let ook op het volstrekt *hoekige* van de straaltrekken PA en CI. De horizontale straaltrek CI is wel, voor zooverre hij „verlenigde" straalbeweging is, *lijn*beweging, maar hij is volstrekt-*rechte* lijnbeweging. De straaltrekken PA en CI, waarin de kruisconstructie zich hier verwerkelijkt, sluiten zich aanschouwbaar aan bij onze zesde figuur, de begripvoorstelling van volstrekte tegendeelen. *De volstrekte tegendeelen grijpen aanschouwbaar plaats in het organische lichaam.* We mogen nu met meer inzicht herhalen, wat we al mochten zeggen bij de eerste bespreking

van Fig. VI: „Voor zooverre de volstrekte tegendeelen ineenparen tot plastisch middelpunt, scheppen ze de levende organismen met hun groeiende en weggroeiende vormen". (bl. 56). Groeiende en weggroeiende vormen zijn vormen, die, als oppervlakten, lijntegendeeligheid hebben; die oppervlakten leven dus, deel tegen deel. Dat „zien" we nu.

Het organische kruis verwerkelijkt zich tot de organische vormen en ten slotte tot den volmaaksten vorm op aarde: den mensch. Zoo zegt ons de voltooiïng der evolutie, wat de evolutie wil van den beginne: ze wil de innerlijke organische kruis*constructie* zich laten uitbeelden tot uiterlijken kruis*vorm,* aanschouwbare openbaring van de diepste volstrekte tegendeelen der objectiviteit: tijd en ruimte. De menschelijke lichaamsvorm is een organische kruisvorm. De verticaliteit van het menschelijke lichaam verwerkelijkt den straaltrek *PA,* boven strakheid, en verlenigde strakheid beneden. Het menschelijke hoofd is, àls hoofd, markant strak. Ik zeg: het hoofd àls hoofd, niet als gelaat. Het hoofd is, als gelaat, een lichaam op zich zelf en als zoodanig heeft het zijn lenigheid èn strakheid als ieder ander lichaam en als ieder afzonderlijk deel van den mensch. Om de constructie van den mensch in al haar versprietingen uitgebeeld te zien, zouden we de uitbeelding van àl het straal- en lijnbeweeg der ellips volkomen moeten uitdenken. Maar, daar gaat het nu niet

om. We willen nu de uitbeelding zien van de fundamenteele constructie, de *grond*constructie van het menschelijk lichaam. En dan zegt ons het uiterlijke voorhoofd, plastisch het voornaamste deel van het uiterlijke hoofd, welk „karakter" het innerlijk hoofdleven heeft: het voorhoofd spreekt ons van strak leven, stralend leven, lichtleven, buigbaar niet maar breekbaar wèl. En naar beneden verlenigt zich rythmisch het menschelijke lichaam, totdat in de uiterste verticaliteit beneden ook de uiterste verlenging is bereikt: de voeten zijn verticale strakheid maar verleniging òòk, in de voeten is het strakke „staan" èn het lenige „gaan" veruiterlijkt. Nietzsche geeft in zijn „Ecce Homo" een karakteristiek van de Duitschers en verwijt hun gebrek aan krachtige lenigheid en lenige kracht. „De Duitschers" zegt hij, „hebben eigenlijk geen voeten, ze hebben maar beenen". Of Nietzsche de Duitschers goed beoordeelt, gaat ons hier niet aan. Maar hij wist wat voeten zijn, hij kende het mysterie der voeten.— De armen verwerkelijken den straaltrek *C I.* De armen zijn de horizontaliteit van het menschelijk lichaam als kruisstructuur. De armen zijn organisch, horizontaal kruislid, ze zijn gelijkmatig-verlenigde strakheid. De handen hebben hun geheel eigen structuur, waarop ik al wees in de voorrede. De hand is de daadwerkelijkheid van den mensch, zij is de heele mensch als daad: na begrijpen en grijpen verwerkelijkte wil. De hand is beeldend

meer een herhaling van den heelen mensch dan een deel van zijn structuur. Maar de armen zijn het horizontale kruislid van het menschelijk organisme, zij toonen niet de toenemende verleniging van het verticale lid maar gelijkmatig-verlenigde strakheid, gelijkmatig-lenige gestrektheid.

Dit alles heeft met inwendigheden en uitwendigheden niets te maken. Wie alleen naar inwendigheden en uitwendigheden kijken wil, studeere anatomie. Maar wij willen hier leeren, innerlijkheid en uiterlijkheid nauwkeurig aanschouwen. Wij willen innerlijkheid zien, dieper dan alle inwendigheid, en uiterlijkheid, werkelijker dan alle uitwendigheid. En daarom hebben we nauwkeurig maar waarheidlievend en niet nieuwsgierig in ons op te nemen wat de geboren aanschouwbaarheid, de geboren oppervlakte der natuur ons toont, de ongezochte oppervlakte, de ongemaakte, de ongerepte, niet geschonden door ontleedinstrumenten der nieuwsgierigheid. Want zóó alleen is de oppervlakte werkelijkheid, zoo alleen is zij beelding. Dit alles is ook in de verste verte geen poging, om de rijke verscheidenheid van de menschelijke lichamen te regelen onder één wet of naar één plan of schabloon, of voorbeeld. Neen, de verscheidenheden zijn verscheidenheden en als zoodanig is hun steeds verrassende grilligheid heilig. Nog eens: de natuur is regelmatig en grillig in éénen. Wij willen hier het wezen van het menschelijke lichaam constructief aanschouwen

ook om oog te krijgen voor de verscheidenheden als verscheidenheden. Een teekenonderwijzer, die alle bizonderheden van het menschelijke lichaam precies *na*teekenen kan, „kijkt" nauwkeurig, maar „ziet" niets. Een kunstenaar echter, die het wezen van het menschelijke lichaam „zien" kan, teekent niet na, maar „karakterizeert", karakterizeert ook de verscheidenheid van het lichaam, toont ons al wat er leeft aan de uiterste uiterlijkheid van een menschelijk lichaam en daarom al wat er leeft in de innigste innigheid óók. Zooals een kunstenaar de bizonderheden ziet, leeren wij ze zien als wij „het wezen" leeren aanschouwen. Alleen met dit onderscheid, dat een kunstenaar tóch altijd door eigen individueel temperament ziet, en de positieve mysticus exact en controleerbaar, „objectief" aanschouwt.

Wie het menschelijke lichaam positief-mystisch of innerlijk-constructief leert aanschouwen, leert „het" levende organisme zien. Want alle andere organismen zijn in-wezen evolutiegang naar het menschelijk lichaam.

Merkwaardig is 't, dat in dien evolutiegang sommige organismen zeer overwegend het horizontale kruislid verwerkelijken, andere zeer overwegend het verticale, weer andere het eene lid vóór, het andere na, in opeenvolgende „gedaanten".

De slang is het typisch horizontale dier. Bij de slang is bijna uitsluitend het horizontale kruislid

tot uiting gekomen. De visch is het typisch verticale dier, natuurlijk niet in bewegingsrichting, maar in „karakter". Hij verwerkelijkt het verticale kruislid, boven strak en naar beneden verlenigd: de strakke kop en het lenige lijf van den visch zijn gevormd naar de fundamenteele strak-verlenigde constructie van het verticale kruislid. De rups is eerst typisch horizontaal. Na de gedaantewisseling krijgt ze ook een uiting van het verticale kruislid, en wel (verrassende verscheidenheid!) alleen van het bovenste gedeelte van het verticale kruislid, het ongerept verticale, dat zich dan ook sterk openbaart als verticaliteit, als straalbeweging: de vlindervleugel is in zijn waaiervormige uitbreiding een onloochenbare, uitmiddelpuntige straalbeweging.

We weten alle, dat ons „Oude Testament" de slang tot natuursymbool heeft: de slang verleidt Eva en de slang blijft van kracht totdat de Verlosser haar „den kop verplettert". We weten ook, dat ons „Nieuwe Testament" den visch tot natuursymbool heeft: de visch was voor de eerste Christenen hèt Christussymbool, zooals de oude voorstellingen in de kathacomben van Rome nog duidelijk getuigen. Die natuursymbolen zijn nog nooit verklaard *in onderling verband*. Nu behoeven we die verklaring niet lang meer te zoeken. De religieuze fantasie heeft bewust of onbewust in het slangsymbool gezegd, dat het „Oude Testament" het „horizontale" tijdperk is, het tijdperk van

traditie, voortplanting, het tijdperk van „Gaat en vermenigvuldigt u!" En de religieuze fantasie heeft bewust of onbewust in het vischsymbool gezegd, dat het „Nieuwe Testament" het „verticale" tijdperk is, het tijdperk van ontwikkeling, verdieping en vernieuwing vanuit den oorsprong, het tijdperk van „Gods Rijk is binnen in u".

Dit alles heeft alweer niets te maken met uitwendigheden en inwendigheden, maar het is een bewust inzicht in de uiterlijkheid der levende organismen, àls uitingen van innerlijk leven. Die ziening laat ieder vak, met name het biologische vak, blijven wat het is. Maar zij zegt wèl, dat *menschelijk* weten oneindig meer is dan welke vakkennis of vakbedrevenheid ook, en dat het *menschelijk* weten beeldend weten is, geroepen positief te worden, helder van inzicht en controleerbaar-juist van uiting.

Ik wil nog even een opwerping bespreken, die me meermalen is gemaakt. Die opwerping is wel niet buitengewoon scherpzinnig, maar ze geeft mij gelegenheid nog eens goed het karakter uit te zeggen van onze denkmethode.

„De natuurlijke structuur van het menschelijk lichaam", zegt men, „is geen kruisstructuur. De kruishouding is zeer onnatuurlijk, ze is maar korten tijd uit te houden, ze is een straf en geen natuur".

We zouden kunnen antwoorden, dat die opwerping twee verschillende begrippen verwisselt: „houding" en „structuur". Maar zoo gemakkelijk

zullen we 't ons niet maken. Die opwerping doet meer: zij verwisselt „gewone" houding met „natuurlijke" houding, omdat zij niet beseft, dat positieve aanschouwbaarheid wel buitengewoon is maar toch door-en-door natuurlijk, en omdat ze het natuurlijke, dramatisch-menschelijke gebaar van positieve aanschouwbaarheid niet kent.

De open kruishouding is de natuurlijke houding van het menschelijk organisme, als het menschelijk lichaam het gebaar doet van positieve aanschouwbaarheid. Met andere woorden: als de menschelijke structuur zich wil laten aanschouwen als één organisch leven door ééne aanschouwing, die haar in haar geheel ziet en doorziet, dan is de opene kruishouding de allernatuurlijkste.

De „positieve" aanschouwbaarheid, d. w. z. de aanschouwbaarheid, die duidelijk aanschouwbaar *wil* zijn, is bij ons, menschen, wèl iets „buitengewoons". We doen „gewoonlijk" juist ons best, om niet aanschouwbaar te zijn. „Gewoonlijk" bedekken we onze daden, onze gevoelens, heel ons zijn, om toch maar niet gezien en doorzien te worden, want we weten wel, dat gezien-worden en doorzien-worden „gewoonlijk" pijn doet. Ja, positieve aanschouwbaarheid is voor ons, menschen, wèl iets buitengewoons.

Maar is ze daarom onnatuurlijk?

Neen. Door positieve aanschouwbaarheid worden we juist voltooid ingeschakeld in den diepsten wil der natuur, die is: *wil tot openbaring*. De

positieve aanschouwbaarheid is een feit van buitengewone natuurlijkheid.

Maar is de diepste wil der natuur wel: wil tot openbaring?

De „nieuwsgierigheid" zegt: neen. Daarom wil ze dan ook de natuur tot openbaring *dwingen:* zoo maakt ze jacht op inwendigheden en *zoekt* de waarheid.

De „waarheidsliefde" zegt: ja. Daarom zal zij de natuur niet tot openbaring dwingen, maar eenvoudig èn bezonnen zich voor haar openstellen: zoo zal zij de waarheid niet meer *zoeken,* maar bezonnen *aanvaarden.*

Tusschen nieuwsgierigheid en waarheidsliefde, die vaak heftig strijden in éénzelfde individu, zal geen vakwetenschappelijk „bewijs" uitspraak kunnen doen. Want de strijd van nieuwsgierigheid en waarheidsliefde leeft dieper dan alle vakwetenschap peilen kan. De positieve mysticus doet uitspraak .... door de nieuwsgierigheid naar juiste waarde te waardeeren. Hij zegt: „Ik ben óók nieuwsgierig geweest, ik heb ook dag en nacht gezocht en al mijn vermogens ingespannen om de werkelijkheid haar geheimen te ontrooven. Ik ben blij, dat ik nieuwsgierig geweest ben, want alleen door de nieuwsgierigheid heen kon ik komen tot *positief-bewuste* waarheidsliefde. De nieuwsgierigheid is nu in mij verondersteld en overwonnen. Het nauwkeurige en de ijver van mijn nieuwsgierigheid heb ik behouden, maar het

doelbewuste zoeken heeft plaats gemaakt voor het wilbewuste aanvaarden. Als ik nu nauwgezet luister naar geboren woorden en nauwgezet exacte figuren teeken, dan ervaar ik, dat dit heelemaal geen zoeken meer is, maar een aanvaarden van den diepsten wil der natuur, die als voortdurende daad van de éene Scheppingskracht niets anders is dan voortdurende Zelfopenbaring. De beeldhouwer schept de oppervlakte van zijn beeld omdat hij zichzelf openbaren wil. Die oppervlakte leeft, om ongezocht-natuurlijk aanschouwd te worden van aanschijn tot aanschijn. De éene Scheppingskracht schept de oppervlakte van de natuur omdat zij zichzelf openbaren wil. De natuuroppervlakte, de ongezocht-geboren oppervlakte leeft, om ongezocht-natuurlijk aanschouwd te worden van aanschijn tot aanschijn. De roeping van het menschelijke kennen is: begrijpen om te komen tot positieve, beeldende aanschouwing".

Dat is een positief-mystische belijdenis, die niets bewijst, maar veel ontdekt.

AANTEEKENING. Onze definitie van de ellips als „verlengde cirkel", waarvan deze besprekingen uitgaan, is niet *tegen* de meetkundige bepaling, maar *anders*. Een meetkundige bepaling, die b. v. de ellips definiëert als „schuine kegelsnede", is alleen beschrijvend, onze bepaling is constructief: zij wil de *natuurlijk-geborene* ellips zien groeien, zich zien vergrooten of verlengen van innerlijkheid uit. Daarom noemen wij ook de brandpunten middelpunten en daarom spreken we niet van het middenpunt, dat midden tusschen de twee brandpunten ligt. Dat laatste punt is

geen midde*l*punt, maar alleen een midde*n*punt. het bloot-*plaatselijke* midden van de ellips, en heeft geen innerlijk-constructieve waarde.

VRAAG.

Het doorzien van het organische leven leidt tot het erkennen van de ellips als grondconstructie van het organisme. Maar, hoe kunnen we nu de ellips-zelf zien als een dwingende noodwendigheid? Hoe kunnen we nu zien, dat de cirkel zich tot ellips verlengen moèt?

Mijn antwoord moet ditmaal onmiddellijk grijpen tot de verhouding van de diepste tegendeelen, de tegenwezens-zelf: kracht en stof. (Zie bl. 58, 59).

Op twee wijzen kunnen we een objectieve beweging positief-mystisch verklaren: 1e door die beweging te ontdekken als onvermijdelijk geboren uit een beweging, die we reeds aanschouwd hebben; zoo verklaren we b.v. de lijnbeweging als onvermijdelijk geboren uit de straalbeweging; maar 2e als we positief inzien, dat de beweging door geen vóórbeweging (dieper bij den oorsprong levende beweging) beeldend gevonden wordt, dan hebben we haar te ervaren als onmiddellijke daad van zelfbepaling van *het* Subject, of van *de* éene Scheppingskracht. Het ruimtemiddelpunt b.v., het centrale straalbeweeg-zelf, wordt door geen dieper-levende objectieve beweging onvermijdelijk beeldend gevorderd. We *zien,* dat het ruimtemiddel-

punt niet uit diepere objectiviteit met logisch moèten is te construeeren, en daarom hebben we het te ervaren als onmiddellijke daad van Zelfbepaling van *het* Subject, het „plaatsgrijpen" van *de* Kracht.

Welnu, de verlenging van cirkellijn tot elliptische lijn is ook een objectieve beweging, die uit geen diepere objectiviteit met logisch moèten is te constueeren. We moeten haar dus ervaren als Zelfbepaling van de Scheppingskracht. Die Zelfbepaling van *de* Kracht is haar bepaling, geheel uit eigen natuur, en daarom haar *volstrekte vrijheid.* Geen vrijheid van „keuze", die een „weifeling" zou zijn in eigen natuur, maar een vrijheid van elken uitwendigen drang of dwang, een Moeten van eigen Wil.

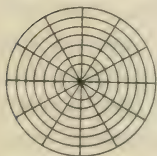
Ik ben blij, dat een mijner hoorders deze vraag stelde. Maar deze vraag grijpt te diep om haar in 't kort naar eisch te kunnen beantwoorden. Ik zal aan de voltooiïng van dit antwoord een afzonderlijke voordracht wijden.

V.

DE ZELFBEPALING VAN DE KRACHT.

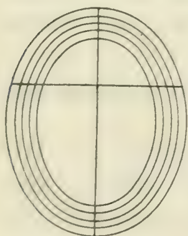
Als we de objectiviteit beeldend-exact zien geboren worden, zien we, dat sommige bewegingen niet dwingend-constructief in voorbewegingen *mede*geconstrueerd zijn. Deze bewegingen zijn exact te onderkennen en beeldend met elkaar verbonden. We zullen ze *begin*bewegingen noemen. Als we die verscheiden beginbewegingen maar exact en beeldend onderscheiden, ervaren we aan die beginbewegingen zeker en controleerbaar de zelfbepaling van het tegenwezen der objectiviteit, de zelfbepaling van *de* Kracht, of, in oude, vaag-religieuze termen gezegd: „het raadsbesluit Gods".

Ik zal die verscheiden beginbewegingen één voor één bespreken:

1e. *Het ruimtemiddelpunt.* Het ruimtemiddelpunt is alleen aanschouwbaar als oorsprong-zèlf. Het is dus uit geen dieper-levende objectieve beweging positief-mystisch te verklaren of te construeeren. Is het ruimtemiddelpunt echter éénmaal bepaald, dan is onmiddellijk *mede*gecon-

strueerd het onbegrensde straalbeweeg en cirkellijnbeweeg, *onbegrensd*, dus in een oneindig aantal stralen en lijnen: zoo alleen is het ruimtemiddelpunt een levende werkelijkheid, onmiddellijke daad van *de* Kracht zelf. Straalbeweeg en cirkellijnbeweeg zijn uit het ruimtemiddelpunt „aanschouwbaar" als *onbegrensde* beweging. Maar, zooals we in de vorige voordracht gezien hebben, is daaruit nog niet het ontstaan van het lichaam beeldend te verklaren. Het lichaam immers vooronderstelt beeldend een vlak, en wel het elliptische vlak. Het elliptische vlak is de noodzakelijke *voor*beelding van het lichaam. Die voorbeelding is echter niet constructief medegegeven in het ruimtemiddelpunt; zij is een beginbeweging, de tweede beginbeweging, die ons leidt tot de tweede ervaring van de zelfbepaling van de Kracht.

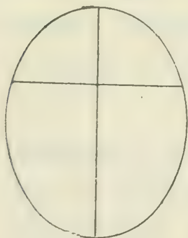
2e. *Het elliptische vlak.* Het elliptische vlak is de „uitverkiezing" van een vlak uit de oneindig-vele, die uit en om het ruimtemiddelpunt geboren worden. Een *werkelijke* en *fundamenteele* uitverkiezing, die niet één vlak uit de vele van buiten „aanwijst", maar dat vlak innerlijk doorwerkt, fundamenteel doorwerkt, fundamenteel verandert. Nu, we kennen de fundamenteele verandering van het cirkelvlak: de elliptische verlenging. Laten we, om niet te abstract te worden, ons zonnestel-

sel tot voorbeeld nemen. Aan de elliptische verlenging van de cirkelbeweging om het zonnemiddelpunt ervaren we ten tweede male de zelfbepaling van de Kracht, die ons zonnestelsel bouwt. Die elliptische verlenging is om te beginnen aanschouwbaar als verlenging van een oneindig aantal concentrische lijnen om het zonnemiddelpunt. Want de cirkellijnbeweging, al onmiddellijk medegebouwd uit het ruimtemiddelpunt, is niet één bepaalde lijn, maar een oneindig aantal concentrische lijnen. Die elliptische verlenging moet verder, als uitgaande van de Kracht zelf een bij uitstek levende verlenging zijn, een verlenging heel en al, een verlenging die eigenlijk niet „is", maar telkens opnieuw verlenging wordt. De concrete aardebaanellips illustreert dit. De „exentriciteit" van die ellips is niet constant, „zij schommelt", zeggen de astronomen. Door die „schommeling" wordt de ellips telkens weer tot nieuwe, levende, niet constant-doode ellips.

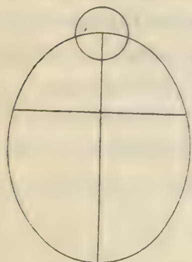
Maar is de elliptische verlenging er eenmaal, dan zijn in haar dwingend medegebracht de twee markante straaltrekken der ellips, waarover we in de vorige voordracht spraken. Vóór alles is medegebracht de „perihelische" straal, de eenige niet-verlengde straal van de elliptische lijnbeweging. Die straal is nu bepaald, maar in dien straal is nog niet medebepaald een plastisch middelpunt, waarin niet alleen de onbepaaldheid van straal, maar ook de onbepaaldheid van lijn is opgeheven.

Want er is nog geen bepaalde lijn, er is nog maar een oneindig aantal concentrische, elliptische lijnen. Zoo moet „de vinger Gods" een punt aanwijzen in de perihelische straal, waar de reeds objectieve *mogelijkheid* van plastisch middelpunt tot objectieve *werkelijkheid* wordt. Die mogelijkheid is reeds „gebonden" aan de perihelische straal, maar er nog niet in „bepaald". Ziehier dus de derde beginbeweging, waaraan we de zelfbepaling van de Kracht ervaren:

3e. *Het perihelische punt.* Als dit perihelische punt bepaald is, is dwingend daarin medebepaald „de" elliptische lijn, de ééne uit de oneindig-vele. Zoo wordt dan het perihelische punt een werkelijk-volledig bepaald punt, een punt, „waarin de onbepaaldheid van lijn en straal is voorondersteld en opgeheven tot bepaaldheid". Dat punt brengt dus als werkelijk bepaalde puntbeweging, een bepaalde beweging mede naar alle richtingen, een straalbeweging mèt begrenzing, m. a. w.: dat punt is een *plastisch* middelpunt, dat zich verwerkelijken moèt tot bolvormig lichaam. De hoegrootheid van dat lichaam is echter nog niet medebepaald. Als nu de zelfbepaling van de Kracht niet ingreep, zou geen andere ontwikkeling dwingend verwerkelijkt worden dan de ontwikkeling van een steeds grooter wordend bolvormig lichaam. Zoo komen we weer

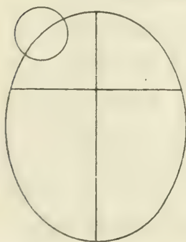
van zelf tot een andere beginbeweging, waaraan we de zelfbepaling van de Kracht ervaren.

4e. *De beperking van het lichaam.* Om vooral niet te abstract te worden: wij ervaren positief-mystisch de beperking van onzen aardbol als vierde wijze van zelfbepaling van de éene Scheppingskracht, die ons zonnestelsel bouwt. Die beperking is een begin*beweging.* Zij is het begin van de ondoordringbaarheid van het lichaam, waardoor lichaam tot lichaam werken kan, waardoor lichaam uit lichaam ontstaan kan, waardoor lichaam worden kan tot ànder lichaam. Met die beperking is nu de mogelijkheid medegebracht van de veelheid der lichamen, en wel (als mogelijkheid van *levende* veelheid der lichamen) de mogelijkheid van het ontstaan van lichaam uit lichaam. Die levende veelheid kan eerst beeldende werkelijkheid worden door een levende veelheid in het plastische middelpunt zelf. We hebben al gezien, hoe die veelheid in het plastische middelpunt der aarde verwerkelijkt wordt: door den elliptischen ommegang der aarde om het zonnemiddelpunt. Daardoor, zagen we, worden alle elliptische lijnpunten na elkander in het plastische middelpunt der aarde opgenomen; en al die lijnpunten zijn verschillend door verschillende verlenging der ellips, vier van die punten zijn zelfs markante scheidingspunten.

In de objectiviteit is nu medegebracht, dat, àls de aarde zich in de elliptische krachtlijn om het zonnemiddelpunt beweegt, het lichamelijke organisme moet ontstaan, wiens fundamenteel doen is: lichamelijke verlenging, groei van lichaam tot ander lichaam. Maar in de objectiviteit is nu nog niet medegebracht, dàt de aarde zich om het zonnemiddelpunt bewegen moet. Zoo hebben we weer de zelfbepaling van de Kracht te ervaren aan een volgende beginbeweging.

5e. *De beweging van het lichaam om het ruimtemiddelpunt.* Als deze beweging er eenmaal is als beginbeweging, als „eerste stoot", dan is dwingend medegebracht, dat het lichaam, in casu het aardelichaam, het organische leven der ellips in zijn plastisch middelpunt, dus in zijn heele beeldende werkelijkheid, opneemt. Het organisch-lichamelijke leven is dus door dien elliptischen ommegang „aanschouwbaar". Ook is nu oneindige verscheidenheid van het organisch-lichamelijke leven aanschouwbaar, doordat we „zien", dat ieder punt van de oneindig vele punten der elliptische lijn zijn eigen verlenging, dus, àls lijnpunt, zijn eigen „karakter" heeft. Oneindige „variatie" is nu aanschouwbaar door de aanschouwbaarheid der horizontale, oorzakelijke, veeleenige elliptische lijn.

Maar de „mutatie" is nog niet beeldend in de

objectiviteit medegebracht. Als we verder geen zelfbepaling van de Kracht zouden ervaren, zouden we het organisch-lichamelijke leven moeten aanschouwen als oneindig-vele verscheidenheden in éénzelfde lijn, in éénzelfde oorzakelijkheid, in éénzelfde „soort". Want uit onze constructies spreekt nu nog niets van een radicale verandering *buiten* eenzelfde lijn. Waar zal dan de Kracht weer moeten plaatsgrijpen om die radicale verandering te gebieden? In het perihelische punt. Immers, waar het diepste en volledige beginsel gevonden wordt van lichaamsvorming, moet ook het diepste en volledige beginsel zijn van lichaams*her*vorming. De fundamenteele hervormende daad van de Kracht in het perihelische punt zullen we licht herkennen, als we ons herinneren wat de astronomie leert over de beweging van dat perihelische punt. Zij zegt ons, dat het om het zonnemiddelpunt draait mèt het heele elliptische vlak waarvan de aardebaan de omtrek is. Die beweging is dus een beweging van den heelen perihelischen straal, die beweging is een radicale, „buitenlijnsche" verandering vanuit het ruimtemiddelpunt zelf in het plastische middelpunt der aarde; die beweging is een radicale verandering, een mutatieverandering. Maar zij is nog niet in onze constructie te vinden. Zij vordert een nieuwe zelf-bepaling van de Kracht. Als zesde beginbeweging noem ik dus nog:

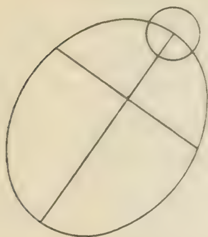
6e. *De standverandering van het perihelische punt.* Deze nieuwe beginbeweging doorgrijpt alle voor-

gaande en is dus aanhoudende vernieuwing van àlle beelding, zij is de grond van alle radicale levensverandering.

Maar uit deze zes fundamenteele, grootsch-eenvoudige beginbewegingen is dan ook de heele beelding van een zonnestelsel plastisch te aanschouwen, zijn onwrikbare regelmatigheid èn zijn oneindige verscheidenheid of grilligheid [1]). Ik zeg: *plastisch te aanschouwen.* Let wèl op het onderscheid tusschen astronomische beschouwingen en beeldend-wiskundige. De astronomie spreekt onze „beginbewegingen" volstrekt niet tegen, ze bevestigt ze zelfs, maar .... zij *constateert* slechts en *voorspelt* uit *oorzakelijke* overwegingen, wij *zien beeldingen* uit *oorspronkelijke* ziening. Uit onze zes beginbewegingen is geen andere beweging „precies" te *voorspellen,* maar alle andere bewegingen zijn uit deze beginbewegingen „exact" te *doorzien.* Anders gezegd: Als we eenmaal deze zes beginbewegingen goed zien en goed ermee vertrouwd zijn, vertoont zich het grillige van de werkelijkheid als doorschouwde en dus harmonische grilligheid. Dan doorschouwen we alle grilligheid als innerlijk ontbloeiend aan één zelfbepaalde Kracht en we vinden ze mooi, *doordat we haar doorschouwen.* Alle pijnlijke wanorde, die de grilligheid op 't eerste gezicht schijnt mee te brengen wordt dan voor-

---

1) „Verscheidenheid" zonder meer is nog geen „grilligheid". Maar *oneindige* verscheidenheid is grilligheid.

ondersteld en opgeheven tot een „beau désordre". Dan gaan we langzamerhand onszelf ervaren als bewonderaar van àlle werkelijkheid, als onbewogen en bewegend in éénen, als *levende rust*. En dàn ervaren we, dat *de* Kracht van den beginne zijn moet wat eindelijk in ons tot bewustzijn komt: *Levende Rust*.

Dit is de *zevende* wijze, waarop wij de zelfbepaling van *de* Kracht ervaren: als Levende Rust, die als Leven eeuwig herschept en als Rust eeuwig onderhoudt. Zij is de supreme ervaring van de Kracht, en daarom doorschouwing van het Al, en daarom niet meer voorstelbaar in een afzonderlijke figuur. Van die supreme ervaring uit wordt de heele werkelijkheid *nieuw*. Van die supreme ervaring uit aanschouwen we de objectieve beelding *geheel opnieuw*, om haar positiever en positiever te zien en te doorzien, steeds dieper-subjectief en daarom steeds vollediger-objectief.

Ik wil nu volstrekt niet beweren, dat we ieder der zeven ervaringen der zelfbepaling van de Scheppingskracht in volgorde weer kunnen vinden in de zeven scheppingsdagen van het oude Genesisverhaal. Maar het getal „zeven", het „heilige getal" waarvoor we zoo merkwaardige en spontane

voorliefde vinden in het menschelijke, vooral in het religieuze denken, is hiermede verklaard als van werkelijke beteekenis in het scheppend leven.

En, wat meer is, die zeven wijzen van ervaring der zelfbepaalde of vrije Kracht zijn geidentificeerd met wel te onderkennen zeven wijzen van menschelijke ontroering, waarvan de eene uit de andere geboren moèt worden.

De *eerste* ontroering is: *verwondering.*

Het wezenlijke voorwerp der verwondering, dat altijd voorwerp van verwondering blijft, is: ruimte en tijd. 't Is al heel lang geleden door de Ouden gezegd, en het blijft altijd waar gezegd: het begin van alle wijsheid is verwondering. Maar wij kunnen nu „zien", welke objectiviteit altijd met de verwondering correspondeert: 't is ruimte en tijd. Welk ander gevoel zou ons wel kunnen bezielen tegenover ruimte en tijd als zoodanig, dan het gevoel van verwondering! We hebben ruimte en tijd als zoodanig in een logisch-exacte figuur uitgedrukt: het was de kruisvoorstelling, de volstrekte straal en de volstrekte, rechte cirkellijn, de *open* figuur die *open* volstrektheid voorstelt. Tegen die voorstelling is verstandelijk niets te zeggen, ze is onweerlegbaar, ze „komt uit", en toch — wie verwondert zich niet en blijft zich niet verwonderen over volstrekten straal en volstrekte, rechte cirkellijn! De verwondering is het menschelijke oergevoel, en wel wezenlijk het oergevoel tegenover ruimte en tijd.

Dat oergevoel van *ver*wondering kan wel dikwijls herboren worden tot *be*wondering, maar in levende menschelijkheid blijft dat oergevoel altijd open voor de ontvangenis van steeds nieuwe bewondering. Zoo moet dat wezenlijk *open* gevoel zich exact objectiveeren in een exact-geconstrueerde, *open* figuur. Het geldt dikwijls voor hoogste levenswijsheid als iemand zegt: ik verwonder mij over niets meer. Maar dat is geen levenswijsheid, dat is vermoeienis; 't kan soms wel vermoeienis van den wijze zijn, maar 't is toch vermoeienis en geen wijsheid. De levenswijsheid-zelf wordt altijd open gehouden door het altijd-opene gevoel van verwondering, die steeds opnieuw bewondering worden moet. De ware wijze kenmerkt zich altijd door een blijvend gebaar, een blijvende gelaatsuitdrukking van verwondering. In onze wijste oogenblikken verwonderen we ons over het gewoonste gebeuren, over het feit zelfs dat we bestaan. De verwondering is niet alleen het begin van alle wijsheid, maar het blijvende beginsel, het vóórleven-zelf der wijsheid.

De eerste daad van verwondering is een bepaling van de ruimte, nog niet een bepaling *in* de ruimte, maar *van* de ruimte. Zij schept een bepaald ruimtemiddelpunt waarmee nu medegeschapen is oneindig straalbeweeg en oneindig lijnbeweeg uit en om dat bepaalde punt. Dat ruimtemiddelpunt bepalen we heel natuurlijk om te beginnen in ons zelf. Zoo is de eerste bepaalde daad van verwondering een

beweging vanuit onszelf, als ruimtemiddelpunt, een „staren in de ruimte"[1]). Diezelfde begripvoorstelling van bepaald ruimtemiddelpunt en straalbeweging eruit en lijnbeweging eromheen hebben we ontmoet bij de eerste ervaring van de zelfbepaling van de Kracht. Zoo zegt ons die exacte begripvoorstelling, dat de verwonderingsontroering identiek is met het eerste ervaren van het vrije scheppen der ééne Scheppingskracht zelve.

De *tweede* ontroering is: *verlangen.*

Verwondering geeft vanzelf verlangen. Diep in de oneindig vele verlangens*aandoeningen* leeft *het* verlangen als één menschelijke natuurdrift of *ontroering.* De eerste daad van verlangen is een richten, een richten in de ruimte, een bepalen in de ruimte, niet *van* de ruimte nu, maar *in* de ruimte. Verlangen is een vragend richten, een „uitzien", 't is als het werpen van een zoeklicht. En die eerste daad kan constructief juist geobjectiveerd worden, alléén in de elliptische verlenging. Daarin wordt de eerste bepaaldheid in de ruimte gegeven: nog geen bepaald punt, maar toch be-

1) Ons bewustzijn kan tijdelijk terugvallen tot die oerbepaling, die een bepaling is *van* en nog niet *in* de ruimte. En dat kan zóó radicaal gebeuren, dat we alle houvast van verdere bepalingen verliezen. Hiermee is het innerlijke *wezen* verklaard van de eigenaardige zenuwziekten, die „ruimtevrees" meebrengen, hallucinaties van vergrooting van ons eigen lichaam, vergrooting van afstanden, enz. *Wezenlijke* genezing is alleen van beeldend inzicht te verwachten.

paalde richting al, de perihelische straal met de overige markante straaltrekken. Diezelfde begripvoorstellen ontmoetten we bij de tweede ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is verlangen, zij „verlengt" in constructief-exacten zin.

De *derde* ontroering is : *begeerte.*

Verlangen baart vanzelf begeeren. Diep in de oneindig-vele begeerten*aandoeningen* leeft *de* begeerte als één menschelijke natuurdrift of *ontroering.* Het begeeren is een gevoelsrichting naar een voltooid-bepaalde objectiviteit. De fundamenteelste voltooid-bepaalde objectiviteit is echter het plastische middelpunt. Zoo wordt de daad van begeeren constructief-juist geobjectiveerd in het perihelische punt, dat „het" plastische punt is. En zoo alléén wordt die daad constructief-juist geobjectiveerd. Dit is dezelfde begripvoorstelling als bij de derde ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is begeeren.

De *vierde* ontroering is : *heerschdrift.*

Begeeren wil uiteraard heerschen. En heerschen is niets anders dan „beperken" van het begeerde, het begeerde „bezitten" in vrije, omsluitende macht. Zoo is het heerschen constructief-juist te zien als het beperken van de uitbeelding tot bepaalde lichamelijkheid, waardoor de uitbeelding levendstil wordt of bepaalde „gestalte" krijgt. Het heerschen eischt dezelfde exacte begripvoorstelling als

de vierde ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is heerschen. Diep in oneindig-vele heersch*aandoeningen* (heersch*lust*, heersch*zucht*) leeft *de* heersch*drift* als één menschelijke natuurdrift of *ontroering*. Zij leeft in de innigste menschelijkheid van ons allen en verwekt Napoleontische geniën, die „gestalte" scheppen aan nieuw menschelijk leven, telkens weer.

De *vijfde* ontroering is : *regeerdrift*.

Van heerschen komt uiteraard regeeren. Regeeren is de voltooiing van heerschen, en de meest eigen daad van regeeren is „organiseeren", bevruchten tot organisch leven, tot groeien en bloeien en voortplanten. Welnu, de objectiveering van die daad is alléén dwingend juist voorstelbaar als de beweging van het lichaam door de elliptische lijn : dezelfde begripvoorstelling als bij de vijfde ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is regeeren.

De *zesde* ontroering is : *hervormdrift*.

Het regeeren, dat waarlijk regeert, wil hervormen óók, wil het gevormde telkens weer vernieuwen in zijn diepste plastisch-zelf, om het te laten uitgroeien niet alleen, maar om het oorspronkelijk-frisch te houden ook. Wat is de diepste, geheel eigen daad van het hervormen ? Niets anders dan het hernieuwen van de springbron zelf waaruit de ziel van den vorm zich laaft aan beeldende kracht. De hervormende kracht draagt den ouden vorm telkens weer in nieuwen stand naar de levensbron

op ander „peil", opdat die vorm niet steeds drinke aan dood-dezelfde fontein en toch steeds drinke het éene leven. Welnu, die diepste daad is constructief niet anders te objectiveeren dan in de beweging van het perihelische punt, *de* bron van *de* beelding. Diezelfde begripvoorstelling ontmoetten we bij de zesde ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is hervormen.

En de *zevende* ontroering is: *bewondering*.

Alle menschelijke ontroering wortelt in *ver*wondering en is rijp in *be*wondering. De bewondering is *Levende Rust*, wier objectiveering „schoonheid" is. En wat is schoonheid anders dan volledige bewogenheid, regelmaat en grilligheid in éénen, eenheid die steeds... verrassend is van verscheidenheid. De objectiveering der schoonheid is *alle* werkelijkheid voor zooverre ze doorzien wordt. Diezelfde objectiveering vonden we bij de zevende ervaring van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht. Die ervaring is bewondering, steeds verfrischt door verwondering.

Laat me dan de eerste helft dezer voordracht sluiten met den heilwensch, dat uw verwondering leven blijve altijd, en dat gij nooit levenswijsjes zeggen moogt: ik verwonder me over niets meer. Ik heb u zeker weer aanleiding gegeven tot verwondering. Dat is heel goed. Zeg maar: hoe is 't mogelijk, waar haalt hij het vandaan! Nu, ik kan u wel zeggen waar ik dit alles vandaan haal: uit het éénmenschelijke, uit dàt leven van ons

mensch-zijn, waar we niet een apart taaltje spreken, maar de Taal zelf beluisteren en de beteekenis van haar geboren woorden veraanschouwelijken en controleeren door exacte, geometrische begripvoorstellingen. Wat we zoo te aanschouwen krijgen is wel juist, het „komt uit", maar 't is toch ook een altijddurende aanleiding tot levende meditatie. Het blijft altijd verwonderlijk. Dat is heel goed.

* * *

We leerden verschillende wijze van menschelijke ontroering kennen als verschillende min of meer bewuste ervaringen van de zelfbepaling der éene Scheppingskracht, die zich ten slotte openbaart als Levende Rust. Maar leven en rust in éenen is niets anders dan leven zonder uitwendig doel, 't is leven òm te leven, 't is leven dat leeft uit en om zichzelf alleen. Leven-om-te-leven, dat is in één woord: *spelen.* De eene voortdurende scheppingsdaad is een *spel.* Onze oude bijbel zegt al, dat de wijsheid Gods „speelde" bij de grondvesting der aarde, en ook de laatste denkers, Nietzsche b.v., spreken van het „spel" van het scheppen. Nu, wij menschen „spelen" ook. En we zullen nu het menschelijke spel nauwkeurig leeren kennen als levend-één met het scheppingsspel van de Heelalkracht. In het spel oefenen wij, of we 't weten of niet, een bepaalde uitingswijze van ontroering, waarin we de zelfbepaling ervaren van de éene Scheppingskracht. Maar nu

spreek ik van het menschelijke *spel*, niet van tijdverdrijf of baldadigheid, maar van het *spel*. Het ware, menschelijke spel is hooge „ernst" en toch heelemaal niet „gewichtig". Het is hooge ernst, want het is leven om het leven-zelf, leven zonder bijgedachten, leven zonder „uitwendig" doel, doorschouwbaar leven dat verinnigt en uitbeeldt, doch niets veruitwendigt. Maar bij allen hoogen ernst is het ware spel heelemaal niet gewichtig. Het ìs geen spel als het gewichtig doet. Het spel is licht, het weet van geen uitwendige bezwaren. Het spel is vrij, het weet van geen uitwendige plichten. Het spel is het eeuwig-jonge Leven dat ons veerkrachtig houdt bij allen druk van weifeling en plicht. Het spel is het trouwe Leven, dat ons telkens weer wegdraagt uit alle dwangbestaan naar de frissche lafenis van den oorsprong zelf. Voor mensch èn volk geldt het, dat, wie „valsch" speelt, pervers is, ontaard, ontgoddelijkt. En wat is het valsche spel, het overspel in diepsten, wezenlijksten zin? Dat is het spel dat zijn lichten, vrijen aard verloochent en zich verzwaart tot baldadigheid of tijdverdrijf.

Dat voelde ik hevig, toen ik Charis in „Het Evangelie der Aarde" zeggen liet:

„Weet gij wat gewichtig is?

„Gewichtig is wat eeuwig is en alle dingen zijn veelkleurige daden van éene eeuwigheid.

„Daarom is alles even gewichtig. En omdat alles even gewichtig is, is niets gewichtig.

„Dit weet de koninklijke ziel van ieder mensch en daarom speelt zij".

Dat voelde ik toen hevig, maar ik wist het niet positief. Nu wéét ik 't. Nu heb ik het spel goed begrepen en ik kan het nu positief „aanschouwen". Nu zie ik, dat het menschelijke spel een oefening is van de onderscheiden ontroeringen, waarin de mensch de zelfbepaling ervaart van de Scheppingskracht. Het spel is in de samenleving gegroeid tot onderscheiden spelgroepen. Iedere groep correspondeert met een der onderscheidene ontroeringen, die ervaringen zijn van de zelfbepaling der Scheppingskracht. Ik zal U iederen afzonderlijken spelgroep der samenleving aanwijzen en laten zien, met welke ontroering hij correspondeert.

Tot de eerste spelgroep behooren de zoogenaamde *hazardspelen*. Nu weten we natuurlijk allemaal, dat het hazardspel gevaarlijk is. 't Is niet gemakkelijk, het hazardspel *spel* te doen blijven, het wordt allicht „gewichtig" en dan wordt het slavernij, het tegenovergestelde van spel. Maar die ontaarding zegt niets tegen de ontroering van het hazardspel zelf. Het hazardspel is in zijn ongerepten aard een oefening van de *verwondering*. Het hazardspel is een natuurlijke oefening van dat „staren in de ruimte", waarin nog niets bepaalds is, een benieuwd uitzien naar wat die ruimte gaat vullen. Let op het heerlijke taalonderscheid tusschen „benieuwd" en „nieuwsgierig". Ik

ben „benieuwd" als ik verwonderd ben, ik ben „nieuwsgierig" als ik geen verwondering onderga en kunstmatig mijn verwonderingslust wil prikkelen. Maar laten we niet afdwalen van ons hazardspel. Hoe natuurlijk is dat spel! Er is geen volk en geen menschenkind, dat niet gaarne „raadt". We hoeven heusch niet naar Mònte Carlo te gaan en „rouge et noir" te raden om dien raadsellust in ons te ontdekken. Het raden is zoo natuurlijk, dat we ons dikwijls zelf raadseltjes opgeven, een hazardspel spelen in ons eentje. Dan wandelen we bij voorbeeld in een laan en denken: „Nu ben ik benieuwd of 't getal van die boomenrij even of oneven is". Of we zien een paar kinderen loopen om 't hardst: „Benieuwd, wie 't winnen zal". Dat is een natuurlijk hazardspelletje, een oefening van het onderleven van alle wijsheid, de verwondering. Er zijn zeker hazardspelen van heel wat avontuurlijker en ingrijpender aard. Maar het wezen van het hazardspel kennen we nu.

Van verwondering komt *verlangen*. Dat hebben we al begrepen en gezien. Maar welke spelgroep is nu de natuurlijke oefening van het verlangen? De inwezenlijke daad van het verlangen, zagen we, in het verlengen, in den grond het verlengen van de cirkellijn tot elliptische lijn. Dat is niets anders dan het fundamenteel verwerkelijken van de lijn tot *lijn met beginpunt*, waarbij dus concrete voortgang mogelijk is. Dat is niets anders dan het fundamenteel verwerkelijken van

concreten tijd. Daarmee is het spel van verlangen aangegeven. Het is het spel, waarbij een *geschiedenis* ons boeit, onze aandacht spant, ons de concrete lijn doet zien, die een mensch volgt, de ééne lijn van lotgeval naar lotgeval. In onze kinderjaren hielden we van vertelseltjes; dat was een uiting van wezenlijk verlangen, we volgden Roodkapje, Blauwbaard, Klein Duimpje in hun tijdlijn, hun geschiedenis. Op rijper leeftijd houden we van minder naïeve geschiedenissen, maar we blijven houden van geschiedenis als we er maar een duidelijke lijn in zien, en een lijn die punten heeft van telkens verscheiden, verrassend karakter... een „elliptische" lijn. De heele studie der geschiedenis is, voor zooverre ze niet een dood „vak" wordt, maar antwoord geeft op een inmenschelijk gevoel, een oefening van ons verlangen, een spel van verlangen. Romanlectuur en dramatisch tooneel kunnen ons boeien, óók door kunst. Maar, al wordt er weinig „kunst" in geboden, roman en tooneel boeien ons toch, als we de lijn maar duidelijk zien, de gespannen, levende, verrassende lijn. Zoo oefenen en beoefenen we ons verlangen in het geschiedenisspel, soms naïef, soms kunstig, maar in-wezen hetzelfde spel dat we speelden in onze kinderjaren, het spel van „Er was eens... en toen... en toen..."

Maar van verlangen komt *begeeren.* „Het begeeren", zeiden we, „is een gevoelsrichting naar een voltooid-bepaalde objectiviteit," een plastiek,

een beelding. Het begeeren objectiveert zich niet tot een geschiedenislijn, maar tot een geheel bepaald iets, een beelding, en bekommert zich niet meer om de geschiedenis daaraan, bekommert zich nòch om wat er vooràf met betrekking tot haar is gebeurd, nòch om wat er naderhand met betrekking tot haar gebeuren zal. In welk samenlevingsspel speelt de mensch dat begeeren? In het *liefde*spel. Het is een jeugdspel allereerst. Spel van dien jongen, die dàt meisje verslindt met grage blikken en niet denkt aan gisteren of morgen... gisteren was misschien een ànder meisje zijn wereld, morgen zal misschien een ànder meisje zijn wereld zijn. Spel van het meisje, dat van dien bepaalde jongen het begeeren ontvangt en uitbeeldt tot gebaar van jonge levensvolheid. Maar 't is een spel van de gewezen jeugd óók. — als ze maar niet jaloersch is en spelen kan door een spel te *zien*!

In het liefdespel oefenen we het begeeren. Moraalrigoristen zullen opspringen en zeggen, dat zooiets niet màg. En inderdaad, men kan betoogen dat de liefde geen spel blijven mag. Dat is te betoogen met veel degelijke redenen, moreele en staatkundige en juridische en ethnologische redenen. Maar, laten we der waarheid getrouw althans toegeven, dat in de werkelijkheid de liefde als spel begìnt of — geen liefde is maar berekening. De liefde *begint* althans als spel, en als spel waarin ons begeeren wordt geoefend ons begeeren, dat we hebben leeren kennen als de derde

wijze van ervaring der vrije Scheppingskracht-zelf. Zoo is dat spel een heilig spel, een spel vol ernst maar zonder gewichtigheid. Dat dit spel, door allerlei omstandigheden eromheen, dikwijls gedwongen wordt te eindigen in gewichtige plichten, is óók niet te loochenen. Maar, in trouwe, is de liefde wel liefde voor zooverre ze in plichten wordt geslagen? Ik hoop, dat we moed genoeg hebben, ten minste tot onszelf te zeggen: neen. Liefde kan nog wel leven door plichten heen, maar plicht àls plicht is geen liefde, dat wèten we. En zoodra de liefde leeft door plichten heen, is die liefde weer ... een spel, het spel van begeeren. En waar dat spel wèèt dat het spel is, en spel wìl zijn, en nog vermijden kan de zware gewichtigheid van moreelen en staatkundigen en juridischen en ethnologischen aard, — daar is het niet alleen goed, maar heilig, daar is het frisch-menschelijk leven, overvloedig leven, eerlijk leven. En, als de menschen die al in plichten geslagen zijn niet geheel en al vervreemden van het liefde-spel, dan hebben ze 't te danken aan hen die nog spelen kunnen, vrij van alle plichten. We mogen natuurlijk niet ontkennen, dat de liefde een nog èrger lot treffen kan, dan in plichten geslagen te zijn: zij kan verlaagd worden tot baldadigheid of tijdverdrijf, alles behalve een „spel"! Maar, daar spreken we nu niet van. We spreken nu van spel — van frisschen levenslach, die opziet uit diepste innigheid en glanst in eerlijke oogen, van een licht

dat even iets verheldert door alle zwaarplichtmatige donkerte heen, iets wèrkelijks ja, maar niet van deze wereld. We spreken nu van een geheim, dat twee menschen doorgrondden met éénen alzienden blik . . . Ze zullen dat geheim verzwijgen uit eerbiedigen schroom, en ze zullen het verloochenen zoodra het gewichtig dreigt te worden. Ja, als het gewichtige dreigt, zullen ze hun geheim verloochenen, ook tegenover elkaar misschien, met de duurste eeden . . . want dat geheim is uit spel geboren en leeft in spel alleen.

Het liefdespel is ondoodbaar in de menschelijke samenleving, en laten we daar hartelijk blij om zijn. De liefde buìten het huwelijk maakt de liefde ìn het huwelijk nog mogelijk. De oude Romeinen hebben dat goed ingezien. De „Vestaalsche Maagden", wier roeping was, het vuur van den huiselijken haard aan te houden, leefden buiten huwelijk. Als de Vestaalsche Maagden haar roeping trouw zijn geweest, dan hebben ze zeker haar liefdespel gespeeld, haar spel van begeeren.

Maar van begeeren komt *heerschen*. 't Is niet moeilijk den spelgroep te ontdekken, waardoor de mensch in de samenleving zijn heerschzin oefent. Tot dien groep hooren alle spelen waarbij we ons inspannen om te „overwinnen". Die spelgroep is de *sport* in den meest uitgebreiden zin van 't woord. In dat spel veredelt de menschelijke heerschlust, juist doordat ze zich verwerkelijkt in „spel". Niet-spelende, gewichtige heerschlust is perverse

heerschlust, zij maakt den mensch jaloersch bij nederlagen en wordt sarrende parvenuwreedheid zoodra ze een overwinning behaalt. Niet-spelende, gewichtige heerschlust is perverse heerschlust, zij kweekt verbittering bij al wat mislukt en pralerij bij al wat lukt: achter alle gewichtige heerschlust loert *de nijd.* Maar spelende heerschdrift is het leven van een edel instinct. Er is niets zoo krachtdadig vijandig aan den gewichtigdoenden nijd als het „spel" van overwinning en van nederlaag. Dat spel is een ware oorlog tegen den nijd. En 't is wel een *heilige* oorlog, de oorlog tegen den nijd, de eenig-heilige oorlog, al dragen zijn krijgers ook geen heldenuniformen maar heel ongewichtige, sierlijke sportpakjes. Want de nijd is in àl zijn vormen *de* tegenstand tegen *het* scheppende; de nijd is in àl zijn vormen levensverloochening-zèlf, geen vernietiging uit herscheppingsdrang maar vernieling om baldadige vernielzucht alleen. Nijd is altijd wraak, wraak tegen verdeemoedigend lijden dat de Waarheid den mensch opleggen moèt, wraak tegen welgekende Waarheid, zonde tegen den Heiligen Geest, vloekwaardig hellegift. En daartegen: *spelende* heerschdrift! De ware Koning zal voor zijn Volk een rijke verscheidenheid van spelen wenschen, waarin het zijn ongerepte heerschdrift uitvieren mag. Dan moet de nijd kwijnen in zijn Volk, en ware grootheid zal erkend worden en niet beknabbeld en beknaagd. Een Volk met gezonden heerschdrift kan *waardeeren.*

Van heerschen, zeiden we, komt *regeeren.* Regeeren is altijd, als samenlevingsdaad, de een of andere wijze van „moraliseeren". Veredeling van de zeden, veredeling van de wetten, billijke toepassing van de wetten, rechtspraak, — wat is àlles, dat „in naam des Konings" gebeurt, in den grond anders dan „moraliseeren?" En wat is weer dat „moraliseeren" in de samenleving *als spel?* Dat is de *hekelhumor,* de elegante conversatietoon, waarbij we elkaar op hoffelijk-onderhoudende wijze „in het zonnetje zetten". 't Is een edel spel, die sprankelende humor. Zij leidt van geestigheid naar ware geestelijkheid, naar *bezielde* verstandelijkheid. Dat spel is een kenmerk van een volk als „volk". Men mag van Fransche wuftheid zeggen wat men wil, het Fransche volk is ontegenzeggelijk een „volk". En daarom kent het zoo goed de geestigheid in de samenleving. De Franschen weten in hun conversatie met pijltjes te schieten als de pijltjes van Amor: men wordt er graag door getroffen, ze dringen door, ze „zeggen de waarheid", ze „zitten", zonder te verbitteren, ze zijn niet in gif gedoopt, maar in weldadig vocht, dat het bloed verfrischt. De Franschen mogen, wat dàt betreft, een toonbeeld zijn voor ons, Hollanders. Er zweeft wèl een heerlijke eenheid *boven* de Hollandsche natie, een echt-Hollandsche eenheid, de Hollandsche Taal. Maar die eenheid zweeft nog *boven* onze natie, we raken even aan onze Taal met onze hoofden, onze harde,

heldere, Hollandsche koppen, maar we dragen de Taal nog niet in het hart. Daarom is ons volk nog niet in voltooide werkelijkheid een „volk", en dat merken we aan onze nationale „geestigheid". De Hollandsche geestigheid lacht wel hier en daar heerlijk speels op straat, maar in de eigenlijke samenleving, den intiemen kring, is ze nog niet doorgedrongen. Daar kunnen we elkaar wel „hakken zetten" en „steekjes onder water geven" en doen van „Leer om leer, prik je mij, ik prik je weer", maar dat is nog geen „geestigheid". Dat is nog geen sprankelend vernuft, dat is geen spel, geen hoffelijk spel waarin het menschelijk regeeringsinstinct zich oefent, dat is nog geen uiting van menschen, die weten dat ze bedreven moeten worden in 't regeeren, al is 't maar om zichzelf te kunnen regeeren.

In Rome sprak ik eens met een ouden, eerbiedwaardigen Franschen priester, een Zendingsbisschop. Hij zeide me, dat hij nog heel jong was, toen Paus Leo XIII hem tot Bisschop wilde benoemen. „Ik was niet erg blij met die onderscheiding", vertelde hij, „ik beken, dat ik eigenlijk niet den moed had, een zóó verantwoordelijken post te bekleeden in vreemde, onbeschaafde, gevaarlijke landen. Ik kwam op audiëntie bij den Paus en sprak bescheiden over mijn bezwaren. Ik zei onder meer: ik ben nog zoo jong. Maar Leo XIII zette me netjes op m'n plaats: La jeunesse, mon fils, est un défaut dont on se corrige

peu à peu. [1]) De oude Bisschop lachte fijntjes: Si je me suis corrigé de tous mes défauts comme de celui-là, je touche maintenant à la perfection. [2]) Dàt is geestigheid, hoffelijke geestigheid, regeerings-*spel*. Leo XIII was een Koning, door en door. En die oude Bisschop ook. De ware Koning eert de intieme geestigheid en daarom eert hij de menschen, die de Taal van zijn Volk dragen, niet in 't hoofd alleen, maar ook in 't hart.

Van regeeren komt *hervormen*. En wat is de hervorming als samenleving, bepaaldelijk als samenlevings*spel?* Dat is het *feest*. „De hervormende kracht", zeiden we, „draagt den ouden vorm telkens weer in nieuwen stand naar de levensbron op ander „peil", opdat die vorm niet steeds drinke aan dood-dezelfde fontein en toch steeds drinke het ééne leven". Welnu, dat gebeurt als samenlevingsspel in het „feest". Het komt er niet zoo erg op aan, naar aanleiding waarvàn er feest gevierd wordt, het feestvieren-zèlf is een verfrissching aan en van de levensbron-zèlf. In het feest oefent de mensch als samenlevingswezen zijn hervormingsinstinct. In het feest worden we weer eens door en door vrij, door en door frisch, dan laten we ons weer eens gaan, dan geven we

1) De jeugd, mijn zoon, is een gebrek dat zoetjesaan overgaat.

2) Als al mijn gebreken zoo goed zijn overgegaan als dat éëne, zal ik gauw volmaakt zijn.

ons weer eens naar hartelust over aan den gullen levensdronk. Een volk, dat waarlijk feest viert, herziet zichzelf, hervormt zichzelf aan zijn verleden, dat tot blijde heden wordt en zoo den eeuwigen groei meebrengt. Zoo is het ware feest altijd een triomffeest over den nijd Want de nijd is altijd tègen hervorming, de nijd is altijd de brekespel in hervormingen, het ergst nog als hij zelf hervormingszin huichelt. De nijd is immers nooit doorzichtig, hij is altijd voorzichtig, hij beschut zich graag en verbergt zich gemakkelijk achter uitwendige, traditioneele vormelijkheid. Laten we het feestvieren niet verleeren: in het feest vindt de doodfatsoenlijke nijd een fatsoenlijken dood. Al wat nièt nijdig is verheugt zich *mede* in een feest, want het feest is zoo door-en-door *samen*leving, nijdlooze, blijde samenleving.

Het feest is door-en-door samenleving. En daarom, (wondere eenheid van tegendeelen!) daarom juist is de samenleving in het feest zoo goed gestemd, de ééne Levenskracht te ervaren, en het ervaren van die ééne Levenskracht is het ervaren van eenzaamheid. De eenzaamheid is niet vijandig aan de samenleving, maar ze vindt juist in de samenleving haar innig tegendeel, de eenzaamheid is eenzaam òm de veelheid der samenleving te scheppen en te herscheppen. De eenzaamheid is rijk, zij beleeft eenheid om veelheid te geven en aan veelheid te geven. En welk spel is het spel van de gevende eenzaamheid? Het is

de *kunst* in al haar omvang, het spel waarin de mensch het gevoel oefent, dat door verwondering gedragen wordt en zelf *rijpe* verwondering is of: *bewondering.* Kunst is het spel van bewondering, wier eigen voorwerp schoonheid is. Kunst is een eenzaam spel: alleen wie uit eigen innigste éénheid put, kan kunstenaar wezen. Toch, en juist daarom, speelt de kunst voor de samenleving: zij is een offer aan *de* Kracht, die een Kracht is *voor allen.*

En hiermede eindigt onze positief-mystische verklaring van het spel. Die verklaring was zelf een spel. Een spel met woorden en figuren. Maar die woorden zijn woorden van controleerbare werkelijkheid, en die figuren zijn begripvoorstellingen van controleerbare werkelijkheid: zoo zal onze aanschouwing zich inspelen in het werkelijke leven.

VRAGEN.

I. *Mogen we de éénе zelfbepaalde (dus vrije) Scheppingskracht niet kortweg „God" noemen?*

Ja, dat mogen we nu wel doen, omdat we nu exact kunnen zeggen, wat in positieve mystiek het woord „God" beteekenen moet.

Voor den positieven mysticus moet „God" eindelijk beteekenen: De éénе Kracht, die bewust wordt van zichzelve aan de veeleenige stof, en die in den Mensch zèlfbewust wordt, zichzelve ervarend àls éénе Kracht.

De afleiding van het woord „God" („God" hangt samen met „Wodan", de naam van een Germaansche godheid) is hier niet van belang: het levende taalgebruik is het eenig beslissende in de bepaling van de juiste en levende beteekenis van een levenswoord. Nu heeft het woord „God" in levend taalgebruik een groeiende beteekenis, die pas voor den positieven mysticus rijp kan worden tot een werkelijk exacte, concrete beteekenis. De groei van de beteekenis van dat woord in de menschelijke soort herhaalt zich min of meer in ieder menschelijk individu, voor zooverre het inderdaad persoonlijk voelt en denkt. Ieder stadium van die beteekenis correspondeert

met een stadium van innerlijke, menschelijke werkelijkheid.

Om te beginnen correspondeert het woord „God" met de menschelijke verwondering, waardoor te verklaren is, dat dit woord nog altijd als verwonderingskreet gebezigd wordt. Dat oergevoel, de verwondering, is op zich zelf geen vrees, maar gaat wel dikwijls, voornamelijk bij den wilde, met vrees gepaard. De verwondering is in wezen, zooals we reeds erkend hebben, ruimtegevoel. In dat stadium voelt de mensch al vaag, dat aan de ruimte een kracht bewust wordt of: zich verpersoonlijkt. Hij projecteert die verpersoonlijking in de ruimte en gaat de godheid in een of meer persoonlijkheden vereeren als Maker van het groote Al.

We hebben gezien, dat de verwondering heel natuurlijk de ontroeringen baart van verlangen, begeeren, heerschen, regeeren en hervormen, en daar tusschendoor telkens herboren wordt als bewondering. In overeenstemming met die ontroeringen moet de mensch de godheid achtereenvolgens projecteeren als verpersoonlijking van Verlangen, die in den concreten tijd of geschiedenis leeft (God als Gerechtigheid), als verpersoonlijking van Begeeren, die volkeren of afzonderlijke menschen bepaalt en tot uitverkorenen maakt (God van „uitverkiezing", Sectegod, Oorlogsgod), als verpersoonlijking van Heerschen, die perken stelt aan alles en daardoor zichzelf openbaart als *on-*

beperkt (God als Almacht), als verpersoonlijking van Regeeren, die „moraliseert", geboden geeft en doet uitvoeren (God als Koning), als verpersoonlijking van Hervormen, die beloont en straft om de menschen te veredelen (God als Vader). Telkens verschijnt God met meer of minder kracht tusschen al die gestalten door als de geprojecteerde verpersoonlijking van Bewonderen (God als „goede" God, onze Lieve Heer), die niets dan Liefde is en alles schept om het op te voeren tot volmaking .... hoe onbegrijpelijk vooral die „goede" God ook wezen moge.

Maar als eindelijk onze bewondering, na vele pogingen van denken en voelen, geheel zelfbewuste ontroering is geworden, dan gaat zij de objectiviteit in haar wezen doorzien, dan gaat ze de objectiviteit positief aanschouwen als beeldende bewogenheid, en dàn projecteert de mensch daar geen persoonlijken, subjectieven God meer in, maar ziet de stof als objectiviteit, *de* objectiviteit, die uitgaat als tegenwezen van *de* Kracht of *het* Subject.

Dan ziet hij de stof als bewogen of „uitgezonden" door *de* Kracht, dan ziet hij de Stof als *heilige* Stof of „Heiligen Geest".

Dan ervaart hij, dat de ééne Scheppingskracht persoonlijk wordt in hem àls mensch. Dan ervaart hij de persoonlijkheid Gods als groeiend Albewustzijn, dat groeit tot zèlfbewustzijn (bewustzijn van de éene Kracht àls éene Kracht) in den Mensch. Dan ervaart hij God als groeiend God-Mensch,

en 't is geen vage dichterlijkheid meer als hij zegt: „In het diepst van mijn wezen, word ik God, meer en meer".

En achter-in dat Albewustzijn blijft hij ervaren: de éene Kracht die beweegt, onbewogen, de éene Kracht, die Is.

II. *In dezen cursus werd getuigd van een hooge waardeering voor de taal. Maar toch hoorden we zoo vele „vreemde" woorden. Moeten we niet, als we onze taal werkelijk liefhebben, de vreemde woorden vermijden?*

Het taalleven is een nationale eenheid, die levend verbonden is met andere nationale eenheden. Het taalleven is het leven van een volk als eigenaardigheid wel, maar niet-exclusieve eigenaardigheid. Het taalleven is nationaal zonder anti-internationaal te zijn. De nationale taaleenheid is van nature geen strijdverbond tegen andere nationale eenheden, zooals b.v. een secte van nature een strijdverbond is tegen andere secten. Er is een internationaal, algemeen-menschelijk element in iedere nationale taal, wat zich o. a. openbaart in „vreemde" woorden, die op heel natuurlijke wijze in het nationale taalleven ingroeien. Dat geldt vooral van die vreemde woorden, die duidelijk al geheel internationaal leven. Het woord „nationaal" b.v., is al een bij uitstek *inter*nationaal woord.

Wie zijn taal liefheeft, zal zeker geen vreemde woorden gebruiken als ze tegen het karakter van

zijn taal indruischen, of geheel buiten het leven van zijn taal blijven. Maar wie zijn taal *bezonnen* liefheeft, zal ook niet haar karakter verloochenen, dat een volkseigenaardigheid is ìn en niet tègen het àlmenschelijke. De „purist" heeft zijn taal lief met onbezonnen liefde en maakt van zijn taalgemeenschap een secte. Juist de vreemde woorden, *goed* gebezigd, houden de taal innerlijk frisch, bevorderen haar vrijen groei. Wie b.v. het woord „objectiviteit" zou vertalen door „voorwerpelijkheid" en het woord „subjectiviteit" door „onderwerpelijkheid", zou een boekentaaltje verzinnen.

VI.

OPEN NATUURVERSCHIJNSELEN.

We leerden de verwondering kennen als onderleven van alle menschelijke ontroering. En we zagen, dat het wezenlijke voorwerp der verwondering is: ruimte en tijd als zoodanig, d. w. z. ruimte en tijd voor zooverre ze „open'' blijven, voor zooverre ze geen plastiek zijn, nog niet omsloten worden tot vorm.

Ruimte en tijd zijn als volstrekte, open tegendeelen niet in de natuur „gegeven''. De *directe* natuurgegevens zijn tastbare vormen of lichamen. Daaruit leiden we ruimte en tijd af door ons volstrektheidsinstinct, dat groeit van de primitiefste naïviteit tot de meest exacte positiviteit. Maar de natuur biedt ons toch al heel spoedig na het bewustzijnsontwaken àndere gegevens dan vormen of lichamen. Aan de hoogere zintuigen, gezicht en gehoor, biedt ze objectieve gegevens die géén gesloten vormen zijn: licht en geluid. Licht, àls licht, is geen vorm, maar een open natuurverschijnsel. En geluid, àls geluid, is geen vorm, maar een open natuurverschijnsel. En als zoodanig zijn licht en geluid wèl te onderscheiden van de gesloten natuurverschijnselen of vormen, die eigenlijk niet

natuurverschijnselen maar natuurverschijningen moeten heeten.

De twee fundamenteele open natuurverschijnselen zullen we nu leeren kennen als de gegeven openbaringen van de diepste, open tegendeelen der objectieve werkelijkheid: ruimte en tijd.

Het licht.

Als we ons nog eens de „karakteristiek" van de verticale beweging of ruimtebeweging te binnen brengen, dan is het al heel gemakkelijk in te zien, dat het licht het fundamenteele open verschijnsel is van ruimte, het fundamenteele verschijnsel van open *verticale* beweging. Het licht immers gaat wezenlijk uit van een middelpunt, het licht is straalbeweeg, is wezenlijk ruimtebeweeg. 't Is ruimtebeweeg en geen plastiek. Want het licht, àls licht, heeft wel altijd een middelpunt, een uitgangspunt, maar dat middelpunt is een ruimtemiddelpunt, geen *plastisch* middelpunt. Het licht immers, àls licht, heeft geen wezenlijke oppervlakte. Het heeft geen bepaalde lichamelijke grens, maar is alleen *vaag* begrensd, dus eigenlijk *niet* begrensd, want een grens is uiteraard iets bepaalds. Het licht is niet bijkomstig maar *wezenlijk* verticale beweging, niet bijkomstig maar *wezenlijk* ruimte. In ieder punt van een lichtstraal kan het licht „gebroken", niet „gebogen" worden, òmdat het licht is. Ieder punt van een lichtstraal is dus latent een ruimtemiddelpunt. Het licht kan zelfs overal uiteengebroken worden tot verscheiden

kleuren, die zich in strakke stralen ruimtelijk verbreiden. Zoo zien we het licht als wezenlijk ruimtebeweeg, als het fundamenteele, open verschijnsel der verticale beweging. Want er is geen verschijnsel, zoo wezenlijk een beweging vanuit een middelpunt, als juist het licht. Daarom kunnen we het licht ook noemen: het „oorspronkelijke" verschijnsel. Want het ruimtemiddelpunt is, in tegenstelling met oor*zaak:* oor*sprong*. Terwijl de oorzakelijkheid horizontaal gaat in voor en na van tijdbeweeg, is de oorsprong het beginsel van ruimtebeweeg. Ook in tegenstelling met het plastische middelpunt, is het ruimtemiddelpunt waarlijk oorsprong. Want een plastisch middelpunt is wel beginsel, beginsel van beelding, maar het is samengesteld, samengesteld uit lijn en straal, het is snijpunt van lijn en straal en vordert dus een dieper, onsamengesteld beginsel, en dat diepere beginsel is het ruimtemiddelpunt, het waarlijk-oorspronkelijke middelpunt, waarvanuit ruimtebeweging èn horizontale beweging èn beider ineenparing worden beheerscht.

Tegen deze redeneering kunnen twee opwerpingen worden gemaakt, een experimenteele en een hypothetische.

De experimenteele is deze. Als we het licht noodzaken door een zéér kleine opening te dringen, dan constateeren we, dat het licht in die opening zich in *gebogen* stralen beweegt. Die opening moet wel zéér klein zijn en de gebogenheid van de

stralen is wel alleen te constateeren met listige instrumenten, maar de afwijking van het „strakke" straalbeweeg is er toch en dus mogen we het licht niet noemen: fundamenteel verschijnsel van open-verticale beweging, die zich altijd vanuit een middelpunt in strakke stralen uitbreidt.

Die opwerping is een welkome gelegenheid, ons nog eens goed in te denken in den gang van onze redeneering. Wij gaan uit van de ziening, en we hebben erkend met recht en rede, dat de diepste open tegendeelen der objectiviteit volstrekte tegendeelen zijn: ruimte en tijd. Als we nu een open verschijnsel in de natuur „gegeven" vinden, dat zich onmiddellijk geeft als „uitmiddelpuntig" verschijnsel, dan zeggen we, dat de volstrekt-open ruimte zich in dat verschijnsel openbaart, gedachtig òòk aan den door ons erkenden „wil ter openbaring" in de natuur. En dan weten we heel goed, dat dit ruimteverschijnsel wel „fundamenteel" verschijnsel zijn kan, maar geen „volstrekt" verschijnsel. We weten wel, ook zonder experimenten, dat er geen volstrekte gegevens in de natuur zijn en een experiment, dat ons dit bevestigen komt, leert ons heusch niets nieuws. We weten wel, dat de volstrekte objectiviteit alleen erkend wordt door logische uitleiding uit de natuurlijk gegeven betrekkelijkheid. Maar dat belet ons zeker niet, de volstrekte objectiviteit in de betrekkelijke gegeven natuurwerkelijkheid weer te vinden, bij benadering weer te vinden. Dit is

immers juist waarheid: de betrekkelijke natuurgegevens te herleiden tot volstrektheden, niet om in die ideale volstrektheden te blijven droomen, maar om die volstrektheden in de betrekkelijke natuurgegevens weer te vinden. Alleen dèze definitie van de waarheid is een positiveering van het menschelijk waarheids*instinct*, dat om te beginnen een *volstrektheids*instinct is en zich voltooit als *herkennings*instinct. We noemen een bol een bol, ofschoon we zeer goed weten, dat „experimenteel" geen volstrekte bol bestaat, we noemen een kubus een kubus, ofschoon we zeer goed weten, dat „experimenteel" een kubus altijd maar betrekkelijk een kubus is. Dat doet ons onvervreemdbaar *volstrektheids-* en *herkennings*instinct, ons *waarheids*instinct. Datzelfde onvervreemdbare, onloochenbare waarheidsinstinct, tot controleerbare exactheid gepositiveerd, doet ons zeggen: het licht is het „fundamenteele" (niet het „volstrekte") verschijnsel van de ruimte, het licht is de fundamenteele openbaring van de ruimte, die zich openbaart omdat zij zich, uit diepsten wil-ter-openbaring, openbaren moèt. Zoo „zien" we de natuur, zoo dóórzien we haar, vanaf haar betrekkelijke uiterlijkheid tot de volstrektheid die in-achter haar leeft, en die we erkennen moèten, willen we ons specifiek-menschelijk waarheidsinstinct niet verloochenen.

De tweede opwerping zegt, dat de natuurkunde toch andere verklaringen heeft van het licht. Die

verklaringen zijn wel „hypothesen" maar zij berusten toch op nauwkeurige, experimenteele waarnemingen. Deze opwerping is van meer algemeenen aard. Zij verklaart het licht uit bewegingen, waarmee het oorzakelijk samenhangt. Deze opwerping geeft „oorzakelijke" verklaringen tegen de onze en als zoodanig is zij eigenlijk al weerlegd. Wij aanvaarden gaarne oorzakelijke verklaringen voor zooverre zij juist zijn, wij spreken die oorzakelijke verklaringen niet tegen en zij spreken ons niet tegen. Maar wij willen nog iets anders dan oorzakelijke verklaringen. Wij vragen nu niet meer, waarmee een verschijnsel oorzakelijk *samenhangt,* wij vragen nu wat een verschijnsel *is*, wij willen het mysterie van een verschijnsel als mysterie *aanschouwen.* Nu is het mysterie als volledige werkelijkheid, plastische werkelijkheid of uitbeelding of vorm. Daarom hebben we eerst de natuurvormen leeren aanschouwen. Maar open natuurverschijnselen zijn geen volledige beelding en daarom hebben we de open verschijnselen te zien als beeldings*elementen*, ingeschakeld in het beeldende leven van den heelen kosmos. De verticaliteit nu is een beeldingselement, het is geroepen mèt de horizontaliteit ineen te paren tot plastiek. Zoo is onze verklaring van het licht als fundamenteel verschijnsel van verticaliteit een plastische verklaring van het licht als beeldingselement. En als voltooid tegendeel van het licht zullen we erkennen: het geluid.

Het geluid.

Het voltooide tegendeel van het licht is inderdaad het geluid. Als we goed beseffen, dat de tijd, de volstrekte horizontaliteit, zich openbaren wil tot betrekkelijk verschijnsel, dan geeft zich het geluid onmiddellijk als het fundamenteele verschijnsel der horizontale beweging. Het geluid is essentieel lenig, buigzaam, ommiddelpuntig, horizontaal. Het geluid hangt oorzakelijk ten nauwste samen met luchtgolvingen, wat we experimenteel gemakkelijk kunnen aantoonen. Maar het „geeft" zich onmiddellijk als *lijn*. Onze gehooraanschouwing kan het geluid niet anders zien dan als lijnbeweging, voortgaande beweging, tijdbeweging, juist als we nauwkeurig luisteren naar wat geluid wezenlijk is, afgezien van al zijn „oorzakelijken" samenhang. Een schilder, die nauwkeurig het licht kan zien als wat het *is* (al weet hij het licht ook niet voltooid-positief in woordbepaling te brengen) zal zijn lichtziening weergeven in kleuruitbreiding. Dat doet hij, omdat hij ziet, dat licht uitbreiding *is*. Een componist, die nauwkeurig het geluid beluisteren kan als wat het *is* (al weet hij het geluid niet voltooid-positief in woordbepaling te brengen) zal juist in de *lengte* van een afzonderlijk geluid en in de *lengte*verhouding van afzonderlijke geluiden een bepaalde karakteristiek hooren. Dat komt doordat hij hoort dat geluid „lengte" of „lijn" *is*. De langere of kortere duur van een lichtverschijnsel kan een bijkomstigen, misschien over-

weldigenden indruk veroorzaken, maar de indruk van dien duur àls duur is bijkomstig. Als we b.v. het lichtverschijnsel van een bliksemschicht lang konden laten duren, zou de bijkomstige indruk anders worden, maar het licht zou geen *wezenlijk* andere karakteristiek krijgen. Dat komt, doordat het licht wezenlijk nièt duur- of lengte- of lijn-, doch *ruimte*verschijnsel is. Maar een tokkelklank geeft voor wie naar de karakteristiek van geluid nauwkeurig luistert, een *wezenlijk* anderen indruk dan een belklank en de belklank weer een *wezenlijk* anderen indruk dan een uitgerekte orgeltoon. Het wezenlijke verschil van karakteristiek tusschen tokkelklank, belklank en orgeltoon is al zeer elementair, maar de heele muziek ìs muziek door kunstige *lengte*verhouding of *lijn*verhouding van geluid. Ook de „hoogte" of de „laagte" van de tonen is niets anders dan lijnverhouding. En dat nièt omdat de luchttrillingen bij hooge tonen zich sneller voortbewegen dan bij lagere tonen: dat is maar „oorzakelijkheid". Neen, het verschil van hooge toon en lage toon wordt niet „gemeten" maar aanschouwd als lijnverhouding. Wat beteekent toch „hoog" en „laag" en hoe kòmen we eraan sommige tonen hoog te noemen en andere laag? Hoog en laag beteekenen verhoudingen tot een bepaald punt en de fundamenteel-karakteristieke verhouding tot een punt is de afstandsverhouding van een lijn tot haar middelpunt. Een lijn, die ver van haar middelpunt verwijderd is, is hoog;

een lijn, die dicht bij haar middelpunt is, is laag. Een lijn, die vèr van haar middelpunt verwijderd is, wordt aanschouwbaar meer „gespannen" dan een lijn, die dicht bij haar middelpunt is, want van het ruimtemiddelpunt gaat straaluitbreiding en daarmee verbonden lijnspanning uit, en die straaluitbreiding en lijnspanning vermeerdert met den afstand van het middelpunt. Dit is de wezenlijke, beeldend-wiskundige reden, afgezien van alle oorzakelijkheid, waarom een snaar (een lijn!) hooger klinkt naarmate ze meer gespannen is.

Geluid is lijn, geluid is wezenlijk ommiddelpuntig, en dit is de wezenlijke beeldend-wiskundige reden, waarom het geluid zoo gemakkelijk direct uit te drukken en direct te reproduceeren is in en door de fonografische lijn. Lichttrilling kan wel in een lijn worden opgeschreven en uit een lijn worden afgelezen, maar het licht is niet in een lijn direct uit te drukken en direct te reproduceeren. Dat is alléén het geluid. En wel om zijn wezenlijk buigzaam, lenig karakter.

Als kosmisch verschijnsel heeft het geluid natuurlijk een kosmischen oorsprong. Voor onzen menschelijken kosmos, zon en aarde, is die oorsprong het middelpunt van de zon. Dat middelpunt is de fundamenteele lichtbron en tevens het fundamenteele ruimtemiddelpunt waaromheen het geluid zich beweegt. De fundamenteele, horizontale lijn van *het* geluid is de fundamenteele lijn van onzen kosmos, de krachtlijn van de baan der aarde

om de zon. Wij hooren haar wel niet onmiddellijk en daarom is ze geen „verschijnsel", ze is niet in de natuur als waarneembaar „gegeven". Maar we hooren haar wel middellijk, op haar is alle horizontaliteit, ook alle geluid, gebaseerd. Zij, zelf niet onmiddellijk hoorbaar, is „het" geluid bij uitstek omdat zij *de* krachtlijn is waardoor alle geluid hoorbaar zijn kan. Daarom spraken de Pythagoreën van het continueele geluid of „de muziek" der sferen. Zij kenden het wezen van het geluid, het gebogene, het lijnwezen.

Zoo zijn dus licht en geluid, als gegeven, open verschijnselen elkaars voltooide tegendeelen. Daarmee is tweeërlei gezegd: 1e dat ze niet „vreemd" aan elkaar zijn maar innig aan elkaar verwant en 2e dat ze toch wezenlijk verscheiden zijn. De natuurkundige weet óók, dat licht en geluid niet „vreemd" aan elkaar zijn. Maar dat beteekent voor hem, dat licht en geluid ten slotte maar „quantitatief" van elkaar verschillen. Hierin vergist hij zich, omdat hij zich niet geoefend heeft in het „zien" van tegendeelen. Tegendeelen zijn wezenlijk een en wezenlijk verscheiden tevens. Dat is niet te begrijpen, maar zeer duidelijk te zien. We behoeven maar een gewonen cirkel te bemediteeren om dat te zien: Straal en lijn zijn in het middelpunt en door het middelpunt wezenlijk één en wezenlijk verscheiden tevens. Een en dezelfde kracht, die zich differentieert in de

wezenlijk verscheiden zintuigen, gezicht en gehoor, differentieert zich ook tot de wezenlijke verscheidenheid van ruimte en tijd en tot de wezenlijke verscheidenheid van beider „gegeven" open verschijnselen: licht en geluid.

De wezenlijke verscheidenheid van licht en geluid is van wezenlijke beteekenis voor een beeldende aanschouwing der natuurwerkelijkheid als „droeve" wereld. We aanschouwen licht en geluid als voltooide tegendeelen, ingeschakeld in de heele natuurwerkelijkheid en toch aanschouwen we in onze waarnemingswereld *niet* beider ineenparing tot voltooide plastiek. We zien niet licht en geluid elkaar voltooid kruisen om een plastisch middelpunt te scheppen ter uitbeelding van licht en geluid in éénen.

De uitbeeldingen, die we op aarde aanschouwen, zijn alle uitbeeldingen van verticaliteit en horizontaliteit, die niet als zintuigelijke waarneembaarheid „gegeven" zijn, maar die we met rede en fantasie uit onmiddellijke natuurgegevens moeten uitleiden. Zoodra verticaliteit en horizontaliteit als verschijnselen „gegeven" zijn, blijven ze *open* verschijnselen, zeker niet vreemd aan elkander, maar toch verscheiden èn ongepaard. Daardoor wordt onze waarnemingswereld vooralsnog aanschouwbaar gekarakteriseerd als eene van onvolledige plastiek, als een waarnemingswereld waarin voltooide tegendeelen, die toch geroepen zijn ineen te paren, nog niet ineenparen

kùnnen — als een waarnemingswereld dus, waarin het menschelijke beeldende aanschouwen en beeldende scheppen nog niet tot volledige bevrediging komen kan. Dààrom is onze wereld nog een tranendal, omdat we licht en geluid nog waarnemen als geheel ongepaard. Dit is zeker geen „oorzakelijke" verklaring van 's werelds lijden. Maar dat is een verklaring, die dieper grijpt dan alle bloote oorzakelijkheid en die ons zegt dat geen oorzakelijke verbetering van welken aard ook het wezenlijke wereldlijden kan opheffen.

Dat is niet zoo droef, als 't op 't eerste gezicht wel lijkt. Althans voor den mensch met zóó krachtigen positief-mystischen aanleg, dat hij gaarne zijn leven geeft voor exact aanschouwen, is dit alleen een aansporing om juist te zien, wat in deze waarnemingswereld van gesloten èn open verschijnselen zuiver menschelijk geluk is. En zoo komt hij tot een positief-mystisch onderscheid tusschen tevredenheid en geluk.

De tevredenheid van alledag is voor hem de voldoening, in de wereld van gesloten en open verschijnselen zijn menschelijke roeping tegenover die verschijnselen te vervullen, d. i. ze zuiver en controleerbaar te leeren doorzien, ze zuiver en controleerbaar te leeren karakterizeeren als openbaringen van kosmische bewegingen.

Maar het geluk is voor hem geen tevredenheid van alledag, geen tevredenheid te midden van open verschijnselen, die als voltooide tegendeelen

geroepen zijn tot uitbeelding en nog niet tot uitbeelding kùnnen komen. Zijn geluk is een feestuur kort en hevig, waarin hij een schoonheid aanschouwt boven het genot der oogen, bòven het genot der ooren, een schoonheid toch vàn gezicht en gehoor, een schoonheid van gezicht en gehoor in éénen. 't Is de ééne extase van alle zintuigen, waarin hij gezicht en gehoor en hun objectiviteit, licht en geluid, ten minste ineen *voelt* paren tot beelding van een nieuwe aarde, vol nieuwe levende schoonheid.

Dàt die nieuwe aarde werkelijkheid is, weet de positieve mysticus zeker, omdat hij weet wat tegendeelen zijn en wat zij geroepen zijn te doen. Maar de schoonheid van de nieuwe aarde zèlf kan hij nog niet in haar eenheid en verscheidenheid aanschouwen, die kan hij slechts voorvoelen. En dat voorvoelen is zijn geluk, zijn feestuur van extase. Naleven kunnen wij 't nog lang, dat geluk — maar in volle huivering komt het maar even, het zou ons dooden als het bleef. Naleven kunnen wij het nog lang als verzekerde verwachting, dat eens en ergens de tegendeelen licht en geluid een nieuwe en blijvende beelding zullen scheppen en moèten scheppen òmdat ze tegendeelen zijn, kosmische tegendeelen, ingeschakeld in het heele plastische wereldleven. Die nieuwe beelding is aardsch, ze is geboren uit licht en geluid. Maar zij is een *nieuwe* aardschheid, een aardschen hemel.

Dit lijkt u misschien een beetje fantastisch.

Maar laat me u doen opmerken, dat we de ineenparing van twee zintuigen tot hoogere genotsextase toch al beleefd hebben op lager gebied. Ik zeg dit om duidelijk te zijn en om u in het geheel werkelijke leven houvast te geven voor onze beschouwingen.

Onze fundamenteelste zinnelijkheid is ons gevoel in strikte beteekenis, onze *tastzin*. Onze andere zinnen zijn alle eigenlijk niets anders dan differentiëeringen en verfijningen van den tastzin. Om te beginnen differentieert zich de tastzin tot *smaak* en *reuk*. Smaak- en reukzin zijn de twee lagere zinnen met den tastzin tot onderleven, waaruit zij geboren worden. Maar deze zinnen leven weer inéén, de eenheid van den tastzin herhaalt zich weer in de vereeniging van smaak en reuk, en het genot van die hereeniging leeft in een bizonder orgaan: het geslachtsorgaan. De lagere, dierlijke geslachtelijkheid is, als geslachtsgenot, de extase van smaak en reuk in éénen. Het genot van wijn is een verfijnd genot in hetzelfde gebied. Men drinkt wijn om het genot van smaak èn geur (bouquet) in éénen. De tastzin differentiëert zich na de hereeniging in de dierlijke geslachtelijkheid wederom tot *gezicht* en *gehoor*. Maar gezicht en gehoor moeten de éénheid van den tastzin, waaruit ze geboren zijn, weer daadwerkelijk ervaren. Dat gebeurt al eenigszins in de hoogere erotiek, dat gebeurt vooral in de extase van kosmische liefde, kosmisch-zinnelijke

liefde, die „het geluk" is. Dus het geluk ten slotte zinnelijke liefde? Ja. Een liefde, die aanschouwt en aanschouwende vruchtbaar is, een liefde, die de nieuwe aarde *schept.*

* * *

Licht en geluid zijn de fundamenteele, open verschijnselen buiten de gebeelde lichamelijkheid, verschijnselen „aan" de lichamen. We bespreken nu nog even de fundamenteele, open verschijnselen die innig met de gebeelde lichamelijkheid verbonden zijn, verschijnselen „van" de lichamen. Daarna zullen we positiever spreken over de „nieuwe aarde", waarvan we reeds gewaagden.

Voor zòoverre de lichamen lichamen *zijn,* hebben ze „radiaties" te heeten of vormen. Maar de lichamen hebben nog een andere functie dan lichaam te zijn. Ze hebben ook nog de functie van lichaam*schepping*, m. a.w. de lichamen hebben nog behalve de functie van lichaam-zijn, de functie van werkelijke verhouding tot elkander, waardoor ze elkander beïnvloeden, ten slotte voltooid beinvloeden van vorm tot vorm, d. i. herscheppen. De fundamenteele openbaringen van die werkelijke of werkende verhouding van lichaam tot lichaam zijn de fundamenteele verschijnselen „van" de lichamen.

Zoo is de *levende quantiteit* der lichamen een open verschijnsel „van" de lichamen. Iedere werkelijke verhouding van lichaam tot lichaam, hoe

gecompliceerd, hoe verheven ook, is te reduceeren tot de verhouding van levende quantiteit. Ik zeg *levende* quantiteit omdat de quantiteit als werkelijke of werkende verhouding, die een herscheppende verhouding is, niet gekend kan worden experimenteel alleen door meten en wegen en tellen, maar door een *inzicht* in haar wezenlijk beeldend karakter. *Als* de quantiteit beeldend is, moet ze horizontaliteit en verticaliteit vertoonen, en dat doet ze dan ook als *warmte* en *zwaarte*. Het zwaarteverschijnsel is wezenlijke verticaliteit of strakheid: het verwerkelijkt zich essentieel in den val der lichamen, die val is „stijf", hij volgt steeds een strakken weg naar één middelpunt. Het warmteverschijnsel is wezenlijke horizontaliteit òf lenigheid: het verwerkelijkt zich wezenlijk in de uitzetting der lichamen en wordt gemeten met het typisch-lenige, door warmte zoo gemakkelijk uitzetbare kwik [1]).

Ook de *oppervlakte* der lichamen kan een open verschijnsel worden. Bij normale lichamelijkheid is ze dat niet. Bij normale lichamelijkheid is de oppervlakte „gesloten" oppervlakte, één met den lichaamsinhoud en daarom „vorm". Opdat een oppervlakte een open verschijnsel worde, moet er eerst een disharmonie, een oneenheid ontstaan

1) Dit geldt van het warmteverschijnsel als verschijnsel „van" de lichamen, voor zooverre dus de warmte innig met het lichaam verbonden is. Zoodra de warmte het lichaam verlaat, zoodra de warmte „uitstraalt" wordt ze verschijnsel „aan" het lichaam en gedraagt zich als licht.

tusschen inhoud en oppervlakte. *Als* dat gebeurt, en *als* onze redeneeringen tot dusver juist zijn, moeten we de oppervlakte van zulk een oneenige, abnormale werkelijkheid te zien krijgen als een open verschijnsel, een oppervlakte die geen gesloten vorm is, een open oppervlakte die „ledig" is en die, òmdat ze geroepen is inhoud te omsluiten, aanschouwbaar om inhoud „vraagt".

Dat gebeurt bij het verschijnsel *electriciteit*. Vooreerst is de electriciteit als verschijnsel, werkelijk abnormale oppervlaktebeweging. Ik zeg: de electriciteit *als verschijnsel*, want we spreken nu niet van de electriciteit als lichaampjes, die „positieve ionen" en „corpuscula" heeten, zeer typisch „lichaampjes", omdat ze de kleinste lichaampjes zijn, die we kunnen waarnemen. Die „positieve ionen" en „corpuscula" zijn vormen, heel kleine vormen wel, maar vormen tòch. Maar we spreken nu niet van gesloten vormen, we spreken nu van open verschijnselen. Als open verschijnsel is electriciteit abnormale oppervlaktebeweging. De electriciteit b.v., die het ons mogelijk maakt telefonisch met elkaar te spreken, gaat niet in de draden of door de draden, maar om de draden heen. Als open verschijnsel is electriciteit *abnormale* oppervlaktebeweging: „positieve" of „negatieve" electriciteit, d. i. verhoogde of verlaagde spanning der werkelijke oppervlakte. Waar die verhooging of verlaging is vereffend, is de electriciteit *als open verschijnsel* verdwenen. En vraagt die abnormale,

open oppervlaktebeweging dan ook om inhoud? Ja zeker. De electriciteit tracht wezenlijk beeldend element te worden: horizontaliteit, verticaliteit of plastisch middelpunt. Zij wordt horizontaliteit als electrische *stroom*, ze wordt verticaliteit als electrisch *licht*, en ze wordt plastisch middelpunt als electrische *vonk*. Is de plotselinge of puntige vonkbeweging dan werkelijk *plastisch*? Ja, want ze is aanschouwbaar als verticaliteit en horizontaliteit in éénen, als ineenparing van verticaliteit en horizontaliteit: ze is als verticaliteit *licht*, en ze is als horizontaliteit snelle *lijnbeweging*, een „overspringen" van lichaam tot lichaam.

En nu gaan we positiever spreken over de „nieuwe aarde", of, ouderwetsch maar innig gezegd: den „hemel". Dit hoort wezenlijk bij een volledige bespreking der open verschijnselen „aan" de lichamen: licht en geluid. De open verschijnselen „van" de lichamen geven geen indruk van onbevredigdheid, want zij zijn werkende verhouding van lichaam tot lichaam, innig verbonden met gebeelde lichamelijkheid. Maar de open verschijnselen „aan" de lichamen zijn zóó open, dat ze om te beginnen aanschouwd worden als verlaten van beelding, verlaten van elkander, en toch voor elkaar geboren tot innige, beeldende vereeniging. Dat geeft om te beginnen, voor wie werkelijk „aanschouwen" kan, een indruk van onbevredigdheid, een indruk van diepe droefenis, die voor

den positieven mysticus alleen kan opgeheven worden als hij constructief gaat inzien, dat licht en geluid ten slotte tòch tot nieuwe beelding ineenparen moeten. Dat constructieve inzicht in die nieuwe ineenparing gaat samen met een nieuwe ineensmelting van de verscheiden zinnen, gezicht en gehoor, een *positieve* ineensmelting, een ineensmelting zóó, dat we de afzonderlijkheid van gezicht en gehoor bij alle hoogere eenheid toch goed uit elkander houden op lager gebied.

We spraken al van een ineensmelting van smaak- en reukzin. Die ineensmelting is om te beginnen alles behalve positief, ze is om te beginnen een „bedwelming", want de afzonderlijkheid der zinnen raakt dan geheel zoek. Afgezien van alle *oorzakelijke* verklaringen, is dit de *wezenlijke* reden, waarom wijn „bedwelmt": hij is in sterke mate smaak en geur in éénen. Niet smaak en geur „te zamen", maar smaak en geur in éénen, smaak en geur als ééne werkelijkheid. Wie, door welk gebeuren ook, zijn „reuk" kwijt is, kan tòch door wijn bedwelmd worden, omdat de geur van wijn zoo heelemaal één is met den smaak, dat de smaak al door natuurlijke associatie den geur bewust of onbewust meebrengt. Toch zal iemand, „die zijn reuk kwijt is", niet zoo *natuurlijk* door wijn worden bedwelmd, hij houdt niet zoo van wijn, hij geniet er niet zoo van. En zelfs, wie, door welk gebeuren ook, nòch kan smaken nòch ruiken, kan toch door wijn worden bedwelmd. Want smaak

en geur zijn zoo één met de wijnzelfstandigheid, dat het opnemen van wijn in het organisme, ook buiten de reuk- en smaak*organen* om, de centra van reuk en smaak in de hersenen prikkelen en ze doet reageeren in éénen, bewust of onbewust.

De bedwelming, de vervagende ineensmelting van zinnen is niet onvoorwaardelijk af te keuren. Zeker, zij mag geen bedwelming of „exaltatie" *blijven*, ze moet worden voorondersteld en opgeheven tot de positiviteit van welbewuste „extase". Maar ze moet er zijn om voorondersteld en opgeheven te kùnnen worden. Het bedwelmingsinstinct is op zich zelf een heel natuurlijk, menschelijk instinct. Het is het instinct dat nieuwere, hoogere zinnelijkheid schept uit de ineenparing van afzonderlijke, lagere zinnen. De „extase", een zeer positief aanschouwen en scheppen, is: opgeheven en gepositiveerde bedwelming. Wie principiëel àlle bedwelming onvoorwaardelijk afkeurt, blijft nuchter en dood in dorre verstandelijkheid zonder beelding. Bepaalder: de constructieve *ziening* van de „nieuwe aarde" vooronderstelt een bedwelmend opgaan van àl onze zinnen in de aardsche schoonheid, die we volledig beleven kunnen *nu,* vóór alle hiernamaals. Dat opgaan heb ik hevig gevoeld, toen ik schreef in „Christosophie":

„Nu wil bedwelmen met àl uw schoonheid àl mijn zinnen, o lieve Aarde,

Dat uw gewijde levensgeur verdrijve den dikken rook, die walmt uit verwaten leugenwereld om mij heen,

Dat ik uw Waarheid mag aanschouwen, mijn visioen, geboren uit uw gloeiend Hart!

Heb dank, o Aarde, dat ook gij bedwelming geeft als tegengif voor giftige werelddampen,

Die martlend liegen om mijn ziel: er is geen Schoonheid meer....

Neen, dit noem ik geen hemelsche illusie:

Dat de zon mij liefheeft, en mijn minne koestert,

En dat de vogelen mij groeten van verre geliefden,

En dat de wolken regenen uit vreugde en uit smart, die mijn smart is en mijne vreugde.

Want is der dichtren ziening niet van u en uwe bloemen, o Aarde!

Nu ik u zien kan zooals gij zijt èn schijnt, nu ben ik gestorven, ik leef niet meer, doch Alles leeft in mij.

Maar dit sterven is een overrijke levensdaad: zoo wil ik sterven duizend malen,

En stervend weten, dat Alles eeuwig leeft".

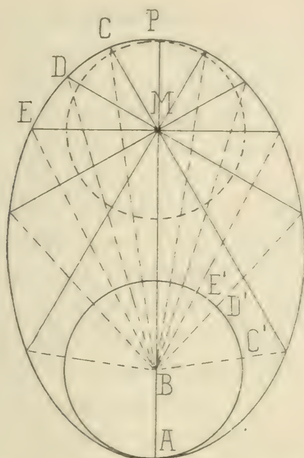
Geheel afgezien van de literaire waarde of onwaarde van dit poëtisch proza, — niemand zal zeggen, dat dit stukje „nuchtere" taal spreekt. 't Is een en al bedwelming, 't is om een verstokt geheel-onthouder dronken te maken. En tòch kan ik nu, na jaren, alles wat ik toen zeide positiveeren tot controleerbare juistheid. Nog meer: we kunnen

uit de beeldende constructie van de aarde, die we thans bewonen, de „nieuwe" aarde exact construeeren.

Bij het verklaren van de kruisstructuur van het menschelijk organisme zeiden we: „Zoo zegt ons de voltooiïng der evolutie, wat de evolutie wil van den beginne". Dat is een algemeen geldend evolutieprinciep, want de evolutie is juist niets anders dan een aanschouwbare veruiterlijking van het innerlijke. Wat van begin af aan in het leven geweest is, komt bij de voltooiïng als uiterlijkheid te voorschijn. Welnu, de ellips, ook de aardebaanellips, is een evolutie van den cirkel. De cirkel is van den beginne het innerlijk begin of „beginsel" van de ellips. Dat beginsel wordt van den beginne al onmiddellijk verlengd, „georganiseerd" tot ellips, maar *om bij voltooide evolutie weer te voorschijn te komen.* Laten we dit verduidelijken aan Fig. XI.

De excentriciteit is nu voor de duidelijkheid zeer groot genomen, veel grooter dan de excentriciteit der aardebaanellips. De gestippelde cirkel is het beginsel der ellips, het beginsel dat van den beginne al onmiddellijk tot ellips wordt „georganiseerd". Dat beginsel moet bij voltooide evolutie te voorschijn komen en, daar de voltooide uiterlijkheid tegendeelig is aan de beginselinnerlijkheid, zal de cirkel, als *voltooiïng* van de ellipsevolutie in tegendeelige verhouding moeten zijn tot den cirkel als *beginsel* der ellipsevolutie.

Fig. XI.

De cirkel met *B* tot middelpunt is dus geheel tegendeelig aan den cirkel met *M* tot middelpunt. De cirkel met *B* tot middelpunt is begripvoorstelling van de baan der nieuwe aarde, en de nieuwe aarde beweegt zich in tegendeelige verhouding tot de aarde, die „de menschen" bewonen. Als de aarde zich bevindt in *P*, zal de nieuwe aarde zijn in *A*. Als de aarde zich bevindt in *C*, zal de nieuwe aarde zijn in *C'*. Is de aarde in *D*, dan is de nieuwe aarde in *D'*. Is de aarde in *E*, dan is de nieuwe aarde in E', enz. Natuurlijk kunnen we vooralsnog lang naar die nieuwe aarde „uitkijken" zonder iets van haar te „zien". Maar er is wel meer werkelijkheid, waarnaar de menschen wanhopig kunnen uitkijken zonder ze te

zien, en die tòch werkelijkheid is. *De* vraag is nu alleen, of onze constructie juist is. En ze ìs juist. Daarom moèt ze verwerkelijkt worden. Die constructie is de beeldende constructie der nieuwe aarde uit de aarde, die „de menschen" bewonen. Die constructie is „exact", niet „precies". Zij zal ons niet „precies" zeggen, hoe het leven op de nieuwe aarde uitziet, en dat is heel goed. Maar als we onze constructie „bemediteeren" kunnen, zal ze ons wèl een exacte karakteristiek der nieuwe aarde geven [1]. „Zie" de uiterste cirkelverwerkelijking der ellips: het is een cirkel, maar het organische van de ellips is er in verondersteld en opgeheven tot *boven*organisch levenden cirkel. De stralen van de laatste cirkelverwerkelijking zijn geen verlengde stralen, maar het verlengde, het organische van de elliptische stralen is er in verondersteld en opgeheven tot *boven*organisch levende stralen. Zoo is de laatste cirkelverwerkelijking een cirkellijn, die met haar stralen kàn ineenparen tot beelding, en die tot beelding ineenparen moèt in tegendeelige verhouding tot de beelding in de ellips. De cirkel is als cirkel „rust", als anorganische cirkel anorganische rust, als verlengde cirkel of ellips organisch leven, en als uiterste verwerkelijking van de ellips wederom rust, maar nu

---

1) En een exacte plaatsbepaling òòk: die is gemakkelijk uit Fig. XI af te leiden, als we de excentriciteit tot de juiste verhouding der aardebaanellips herleiden.

bovenorganisch *levende rust*, objectief levende rust, fundamenteel-voltooide verwerkelijking van de levende rust van het Subject of de Kracht. De bovenorganische cirkel is de grondlijn van de uiterste, „hoogste" objectiveering der éene Scheppingskracht.

Ik zeide: Onze constructie zal ons niet „precies" zeggen, hoe het leven op de nieuwe aarde uitziet, en dat is heel goed. Waarom is dat zoo goed? Voor wie al het voorgaande wèl begrepen hebben, ligt het antwoord voor de hand. Dat is goed, omdat onze verwondering open moet blijven. Dat is goed, omdat wij als levende menschen een krachtige levensziening moeten beleven, zeker en tòch niet dood-veilig alleen, zeker en tòch vol verrassingen. Dat is goed, omdat onze aanschouwing een *scheppende* aanschouwing moet zijn. Wij construeeren onze constructies uit en tot de aanschouwing van *de* objectiviteit en dus ook uit en tot de ervaring van *de* Kracht. Nu *de* Kracht is *Scheppings*kracht. Positief-mystische aanschouwing is dus positief-scheppende aanschouwing, zij schept en herschept àls aanschouwing haar eigen objectiviteit: zoo scheppen en herscheppen wij de werkelijke aarde ìn en dòòr onze aanschouwing. En dit is juist het onderscheid tusschen scheppen en produceeren: de schepper schept uit innigste innigheid en niet naar een voorafberaamd plan of voorbeeld en daarom ziet hij steeds verrassingen, terwijl de producent iets maakt naar een

voorafberaamd plan of voorbeeld en dus geen wezenlijke verrassing kent. De eenige verrassing van den producent is het lukken of niet lukken van zijn product. Maar dat is geen verrassing, dat is maar een meevaller of tegenvaller.

Het onderscheidingsteeken van een mensch, die nog niet scheppen kan, is nieuwsgierige, voorzichtige preciesheid.

Het onderscheidingsteeken van een mensch, die wèl scheppen kan, is waarheidlievende, doorzichtige exactheid.

We spraken in de eerste helft der voordracht over het geluk van den positieven mysticus, zijn „extase''. Die extase, waarin alle bedwelming of „exaltatie'' is verondersteld en opgeheven, leerden we kennen als een tijdelijk feest: het tijdelijk voorvoelen van de schoonheid der nieuwe aarde in haar eenheid èn verscheidenheid. Naast die extase hebben we nu nog een andere geesteshouding van den positieven mysticus leeren kennen tegenover de nieuwe aarde: zijn *blijvende,* verzekerde aanschouwing van *het wezen,* nog niet van de verscheidenheid, maar van het wezen der nieuwe aarde. Die geesteshouding is zijn verzekerde, rustige verwachting van de vervulling zijner aanschouwingen. Die verzekerdheid versterkt in hooge mate zijn waarheidsliefde. Hij is geen optimist, die zich wegtroost uit droeve werkelijkheid. Neen, hij durft alle droeve werkelijkheid te doorzien, hij erkent het lijden als noodzakelijk

element in het beeldende leven, totdat het vervuld is. Hij lijkt zelfs dikwijls op een pessimist, want de meeste menschen durven de werkelijkheid niet zien, en schelden zwartgallig, wie de werkelijkheid bij haar naam noemt. In waarheid echter is zijn blijvende geesteshouding, zijn „karakter", noch optimistisch noch pessimistisch, ook niet het gulden midden tusschen beide, maar *open*, open voor alle werkelijkheid. Hij gaat door het leven met open oogen, die alles durven zien, met open handen, die steeds gereed zijn om te ontvangen èn te geven. Ik noemde u het kenteeken van een scheppenden mensch. Ziehier nu zijn geesteshouding, zijn „karakter": *openheid*, afkeer dus van alle gemaakte geheimzinnigheid èn liefde tot alle natuurlijk mysterie. Die afkeer en die liefde hooren bij elkaar. Gemaakte occulterigheid is nooit te vinden bij den positieven mysticus. 't Is heel noodig dit te zeggen, juist in onzen tijd.

VII.

WEDERGEBOORTE.

Het axioma van alle mystisch denken en voorstellen is het bekende axioma van Heracliet: *Alles vloeit* of *Alles is beweging.*

Dit axioma is door-en-door een „axioma". Het is geen „dogma" dat aangenomen wordt op een of ander leerend gezag, maar een oordeel, dat instinctief als waar erkend wordt en des te zekerder, des te positiever wordt, naarmate de mensch zelfstandiger denkt en aanschouwt. Terwijl het vrije denken het dogma àls dogma wegdenkt, denkt het vrije denken het axioma dóór tot steeds exacter aanschouwing. Het dogma *eischt* geloof, het axioma *is* geloof. Het dogma eischt geloof, omdat het geen natuurlijk, vrij, ondoodbaar geloof meebrengt. Het axioma echter is geloof, het axioma is niets anders dan een algemeen menschelijk oordeel, dat alle menschen *instinctief* als juist aanvaarden, als juist aanvaarden moèten uit eigen onvervreemdbaren natuurdrang. In dit aanvaarden zal de eene mensch wel meer bezonnen zijn dan de ander, maar een axioma ontkennen zal geen enkel mensch. Want een axioma is geen dwang

van een gezag, waaraan ik, in mijn verborgen innigheid althans, twijfelen kan, maar een vordering van de menschelijke natuur zelf, waaraan we ons overgeven, juist met minder voorbehoud, naarmate we ongedwongener-natuurlijk kunnen zijn. Zoo is 't b.v. een „axioma" en geen „dogma", dat er iets bestaat, wat dat „iets" verder ook zijn moge. Zoo is de Heraclitische zegging een axioma en geen dogma. Want met meerdere of mindere bezonnenheid gelooven àlle menschen, uit dringende vordering van eigen instinct, dat alles beweging is.

Een axioma is ook wèl te onderscheiden van een bloot-verstandelijk „princiep", dat alleen een beginpunt is van „conclusies", of een uitgangspunt van verbreeding der menschelijke kennis. Neen, een axioma is voortdurende en onmiddellijke daad van *het* menschelijke natuurinstinct: het menschelijke „geloof". Een axioma is voortdurend en onmiddellijk bewustzijn van den mensch als vrije, *beeldende* kracht, die beweegt en daarom tot tegenwezen heeft: haar bewogenheid. Zoo is het axioma van Heracliet het axioma *bij uitstek.*

De zegging „alles is beweging" is eigenlijk allesomvattend-dubbelzinnig, zij kan een bevestigenden zin hebben en een ontkennenden zin. In beide beteekenissen is zij fundamenteele uiting van het menschelijk-instinctieve bewustzijn. In ontkennende beteekenis uit zij dat bewustzijn in tijden van vermoeidheid, in bevestigende beteekenis uit zij

dat bewustzijn in tijden van frissche opgewektheid. Zonder die allesomvattende dubbelzinnigheid zou „het'' axioma niet geheel waar zijn. Het concrete menschelijke instinct is immers niet altijd en overal daadwerkelijk scheppend, het is ook dikwijls vermoeid en dan is 't tòch hetzelfde instinct. Daarom moet *het* axioma, dat het bewustzijn van *het* menschelijk instinct fundamenteel uitzegt, dubbelzinnig zijn, het moet het instinctbewustzijn uitzeggen in vermoeienis èn opgewektheid.

In ontkennenden zin beteekent „Alles is beweging'', dat niets standvastig is, dat alles vergaat. In dien zin zingen de melancholieke poëten, dat het leven een rook is, en dat alle dingen maar voorbijgaande schepen zijn in donkeren nacht, en dat 't toch zoo „hässlich eingerichtet'' is dat zoo spoedig het uur van scheiden slaat, enz. enz., allemaal bekentenissen van vermoeidheid in het menschelijke instinct zelf. Die vermoeienis en de daarmee samenhangende droefgeestigheid is zeker heel natuurlijk. Maar zoolang ze ons te pakken heeft, ervaren we het axioma niet in zijn bevestigende, scheppende beteekenis. Toch is die vermoeidheid goed: zij is er om opgeheven te worden tot de ervaring van *rust,* tot de ervaring van *levende rust,* die de rijpe ervaring is van *de* Scheppingskracht zelf. In die rijpe ervaring is geen vermoeienis meer mogelijk, omdat zij de Kracht ervaart als rust en leven in éénen.

In bevestigenden zin beteekent „Alles is be-

weging", dat de heele werkelijkheid àls werkelijkheid beweging is, dat alléén de beweging werkelijkheid is en dat dus niet-bewegen identiek is met niet-mogelijk-zijn. Wie het axioma in dien bevestigenden zin ervaart, verheugt zich in de wezenlijke beweging, omdat hij zich verheugt in de werkelijkheid. Hij verheugt zich in de passieve bewogenheid der objectiviteit: hoe meer ze gaat en vergaat van beweging tot beweging, des te werkelijker moet zij zijn. Hij verheugt zich ook in de actieve beweging van de kracht: hoe meer hij de kracht ervaart als wezenlijk bewegende kracht, als vernietigende en herscheppende kracht, des te meer ervaart hij haar als de ééne Kracht waaruit alles leeft, des te meer ervaart hij haar dan ook als *zijne* Kracht, het Leven van zijn leven. Dat is de vreugde van de zuivere trouw, de opgewekte levenstrouw, die alles liefheeft òmdat alles uit ééne Kracht gaat en vergaat en die dus aan geen ding is gehecht....

We hebben in dezen cursus het mystische axioma leeren ervaren in bevestigenden zin, en we hebben het „gepositiveerd"; we hebben de objectiviteit als bewogenheid leeren zien, en wel „positief" leeren zien, controleerbaar, exact. De heele objectiviteit construeerden we in groote trekken, als beweging en beweging van beweging: de plastische lichaambeweging als beweging van het plastische middelpunt, het plastische middelpunt als beweging van lijn en straal, de lijn als

beweging van stralen, de stralen als beweging van het ruimtemiddelpunt, en het ruimtemiddelpunt als beweging van de zelfbepaling der kracht. Deze gedachtegang gaat heelemaal uit van wat in de natuur onmiddellijk „gegeven" is. De werkelijkheid is, als onmiddellijk gegeven werkelijkheid, tastbare, plastische werkelijkheid. Daar gaan we van uit en leiden in, en komen ten slotte aan het ruimtemiddelpunt, dat geen inleiding in de objectiviteit meer toelaat en ons onmiddellijk brengt tot de ervaring van de subjectiviteit, de zelfbepaalde kracht. Maar als we eenmaal de zelfbepaalde kracht ervaren hebben, gaan we weer terug en leiden nu uìt, uit van ruimtemiddelpunt naar straal, van straal naar lijn, van straal èn lijn naar plastisch middelpunt, van plastisch middelpunt naar lichaamuitbeelding. En nu? Hebben we de objectieve beweging nu niet nog verder door te leiden? Zeker wel. Als de plastiek volledige bewogenheid is (en dat ìs ze, want ze is volledige, objectieve werkelijkheid) dan moet zij ook weer wezenlijk bewogen worden, wezenlijk veranderen. En hoe zal zij, àls beweging, wezenlijk veranderen? Zij is tot eenheid geboren uit straal- en lijnbeweging, haar wezenlijke verandering kan dus om te beginnen geen andere zijn, dan het wederom uiteengaan van haar eenheid tot de tweeheid van straal en lijn; *om te beginnen* want ook die tweeheid moet weer wezenlijk bewegen of veranderen: zij moet weer

ineenparen tot nieuwe plastiek. *Iedere plastiek gaat uiteen tot horizontale en verticale beweging, die zich weer vereenigen tot nieuwe plastiek.* Dat is de wet van kosmische scheiding en hereeniging. De volgende figuur is een begripvoorstelling van die wet:

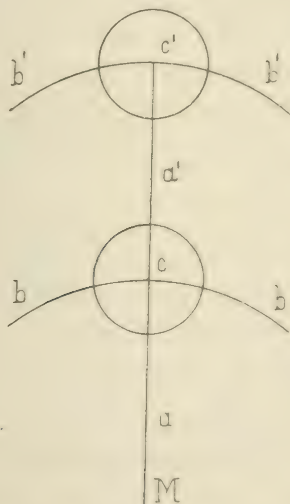

Fig. XII.

Die figuur is duidelijk: *M* is een ruimtemiddelpunt, *a* is een straal-, *b* een lijnbeweging, waaruit c, een plastisch middelpunt, geboren wordt. Uit c ontstaat een plastiek, aangegeven door een cirkelomtrek. Die plastiek gaat weer uiteen tot straal- en lijnbeweging (*a'* en *b*) om weer ineen te paren in c', waar weer een nieuwe plastiek ontstaat.

Die nieuwe plastiek moet natuurlijk ook weer uiteengaan tot verticaliteit en horizontaliteit, die zich weer moeten vereenigen tot weer-nieuwe plastiek. En zoo zonder einde. Zoo alleen wordt het radicaal en volledig waar: *Alles is beweging.*

We vinden deze begripvoorstelling heel gemakkelijk terug in onze planeten: aarde en maan. Stel maar: *M* is het zonnemiddelpunt, *a* de straalbeweging vanuit dat middelpunt, *b* de krachtlijn der aardebaan, c het plastische middelpunt der aarde; dan is verder *a'* het straalbeweeg vanuit het middelpunt der aarde, *b'* de krachtlijn van de baan der maan om de aarde, en c' het plastische middelpunt van de maan. Deze planeten geven ons een duidelijk voorbeeld, een zeer primitieve toepassing van de wet van kosmische scheiding en hereeniging. Die wet werkt natuurlijk niet overal zoo primitief, ze blijft maar niet planetenbollen scheppen, maar ze werkt dóór in voor ons zeer gecompliceerde werkelijkheid. We zullen die wet weldra toegepast zien in het leven der kleuren, al is ze daar niet zoo gemakkelijk te herkennen als in de primitieve planetenbeelding.

Overigens, deze wet leeft diep-ìn alle plastiek, tot in het ruimtemiddelpunt-zelf. Haar beginsel is het primaire elleptische brandpunt, en haar uiterste centrale verwerkelijking is het secundaire brandpunt (Zie Fig. XI). Het primaire brandpunt is de oorsprong, waarin alles staat om uit elkaar te gaan of te „vergaan", het secundaire brand-

punt is de centrale wedergeboorte, het centrum, waarin niets staat, maar waarheen en waarin alles gaat om zich geheel en al tot hoogste objectieve beweging te verwerkelijken. Het secundaire brandpunt is „secundair'' wat oorspronkelijkheid betreft, maar als uiterste centrale verwerkelijking der objectiviteit is het niet minder belangrijk dan het primaire.

Als we nu Fig. XII nog eens goed bemediteeren, zien we een heel eigenaardigen samenhang, een heel eigenaaardige éénheid van de beide plastische middelpunten. Die plastische middelpunten zijn n.l. levend concentrisch. Ze zijn niet doodweg „identiek'', *C* is iets anders dan *C*. Maar een levende eenheid is er tusschen *C* en *C*, en wel *bepaalde* eenheid mèt *bepaalde* gescheidenheid. Er is in de objectiviteit geen bepaalder gescheidenheid dan tusschen plastiek en plastiek, want die gescheidenheid is de gescheidenheid van volledig-gebeelde, volledig-bepaalde werkelijkheid. En toch, het plastische middelpunt *C* is een allerinnigste herhaling van *C*. Want *C* schept *C* uit de hereeniging van de kosmische bewegingen, waarin het zich zelf verdeelt. Hoe zouden we die innigste eenheid èn gescheidenheid noemen met één hollandsch woord? Ik heb dat woord al onwillekeurig gebruikt: „herhaling''. De „herhaling'' in strikten zin is een *wederom* zijn, een *nog eens* zijn, een zijn *ten anderen male*, een *teruggekeerd* zijn. Dat woord „herhaling'' zegt „hetzelfde'' en toch ook

weer niet „hetzelfde", het zegt identiteit mèt gescheidenheid. Neen, er is geen ander woord, dat die verhouding beter zegt. Om dit te bevestigen kunnen we nu nog een onderscheid maken tusschen drieërlei soort van continualiteit of samenhang of eenheid in de gegeven natuur. We spraken al van twee continualiteiten: oorzakelijkheid en ontwikkeling. We mogen er nu een derde bijvoegen: de continualiteit der herhaling.

De oorzakelijkheid gaat van ding tot ding, van individu tot individu, zij beweegt zich heel en al in de lijn, en is de gang slechts van de lijn, zij is in den grond tijdbeweging alleen. De ontwikkeling gaat van soort tot soort, zij beweegt zich heel en al in de straaluitbreiding, is alleen uitbreiding, is in den grond ruimtebeweging, verruiming, verbreeding alleen. De herhaling gaat van plastisch punt tot plastisch punt, van „ziel" tot „ziel". Zij is geen voortzetting alleen, zij is geen verbreeding alleen, ook geen voortzetting met verbreeding zonder meer; zij is een uiteengaan van een beelding tot haar innigste constructieëlementen, om bij de hereeniging van die constructieëlementen te herrijzen tot nieuwe beelding.

De twee eerste continualiteiten hebben we al beeldend waargemaakt doordat we aan die continualiteiten ons waarheidsinstinct-zelve tot bewustzijn lieten komen als volstrektheids- en herkenningsinstinct, als het herleiden van betrekkelijke natuurgegevens tot volstrektheden, òm die vol-

strektheden in de natuur weer te vinden. Zoo is ook de derde continualiteit waar te maken. We hebben onze constructie van de „herhaling", al weergevonden, heel primitief, in de planeten, aarde en maan, die in fundamenteele duidelijkheid haast een opzettelijke demonstratie lijken van de groote herhalingswet. Laten we onze constructie nu wedervinden in het leven der kleuren.

Onder „kleur" verstaan we nu de objectieve beweging, die correspondeert met den subjectieven kleurindruk. En onder objectieve beweging verstaan we nu natuurlijk *beeldings*beweging; puuroorzakelijke kleurverklaringen uit „trillingen" laten we in hun waarde, maar ze gaan ons hier niet aan, omdat we hier alleen vragen naar een *wezenlijke* ziening der objectiviteit als beelding of beeldingselement.

Het lichaam is, als volledig uitgebeeld lichaam, kleurloos. Dat beteekent nog heel wat meer dan de bekende uitspraak der natuurkundigen, dat de kleuren geen eigenschappen van de lichamen zijn. Dat beteekent, dat het lichaam, als aanschouwbaarheid, als waarheid dus, „vorm" is of „gesloten oppervlakte" en dat die oppervlakte aanschouwbaar is, niet door kleur, maar door werking van helder-en-donker. De beeldhouwer, die een oppervlakte als oppervlakte uitbeeldt, werkt niet met kleuren, maar met helder en donker. En dat is juist het wezenlijk plastische, het beeldende

van zijn kunst. De beeldhouwer is geen beeldend kunstenaar bij uitstek, omdat hij „in drie afmetingen" werkt, maar omdat hij een oppervlakte als oppervlakte aanschouwbaar leven doet, door werking van helder en donker. Alle wit-en-zwart-kunst, waarbij heelemaal geen kleur te pas komt, en waarbij ook de lijnen meer bijkomstig zijn, waarbij dus niets anders wordt uitgedrukt dan donker tegen helder, is wezenlijk beeldhouwerskunst, al is er nog zoo weinig „derde afmeting", zelfs al is er heelemaal geen „derde afmeting". Een schilderij b.v. van wit en zwart alleen, is in-wezen beeldhouwwerk.

Het lichaam is, als volledig-uitgebeeld lichaam, kleurloos. De kleur daarentegen is een verschijnsel van een beeldingselement: straal, lijn of plastisch middelpunt. De drie hoofdkleuren zijn geel, blauw en rood: ze zijn eigenlijk de eenige kleuren, want alle andere kunnen tot die drie worden gereduceerd. Die drie kleuren zijn verschijnselen van straal-, lijn- en plastische puntbeweging. In die drie kleuren zien we de volledige beelding uit elkander gaan en herhaald worden.

Het *geel* is straalbeweging. De ongerept-gele kleur is een stralende kleur; het geel is onder de kleuren het meest „licht", het breidt zich ruimtelijk uit, laait uit, „springt naar voren", wil middelpunt van ruimtebeweging zijn.

Het *blauw* is de tegendeelige kleur van geel. Als „licht" is het blauw natuurlijk ruimtebeweging,

maar als „kleur" is het tegendeelig aan het strakke geel; als kleur is blauw zacht, lenig, het geeft den indruk van achter het geel ommiddelpuntig te wijken; als kleur is het blauw uitspansel, lijn, horizontaliteit.

Het *rood* is de ineenparing van geel en blauw. Een „vermenging" van geel en blauw geeft groen. Maar een levende, innige vereeniging van geel en blauw geeft rood. Rood, niet blauwrood of geelrood maar zuiver rood, is „radiatief", beginsel van volledige beelding, het springt niet naar voren als het geel, het wijkt niet als het blauw, maar het „zweeft" in de ruimte vóór blauwe horizonwijdte. [1])

1) Toen ik dit geschreven had, las ik de verhandeling van Goethe over de kleuren, en vond deze karakteristiek van geel, blauw en rood daar reeds aangeduid, hoewel tamelijk vaag. Van geel zegt Goethe b.v. „Es ist die nächste Farbe am Licht .... erstreckt sich allein breit in den lichten Raum". Van blauw zegt hij b.v. „Eine blaue Fläche (scheint) vor uns zurückzuweichen". Hij noemt het rood de „höchste aller Farbenerscheinungen" en zegt, dat het uit de innige vereeniging van geel en blauw ontstaat „aus dem Zusammentreten zweier entgegengesetzten Enden". Geel en blauw noemt hij uitdrukkelijk „Mutterfarben". (Zur Farbenlehre. Didaktischer Teil. Sechste Abteilung 765, 780, 794, 802).

Hoe jammer, dat Goethe zich ook met „oorzakelijke" kleurverklaringen bemoeid heeft. Hij had zoo'n goed inzicht in het wezen van de kleur als objectiviteit van menschelijk-levenden kleurindruk. *Aanschouwen* is een dichterlijke roeping, en die was Goethe wèl toevertrouwd. Maar *oorzakelijk verklaren* is een beroep, een „vak" — en geen dichterlijk vak.

Als ik zeg: het geel „straalt", het blauw „wijkt", en het rood „zweeft", ontken ik natuurlijk in de verste verte niet, dat de kleuren oneindig-verscheiden werkingen kunnen hebben b.v. door artistieke kleurverhoudingen en kleurgedaanten en nuances van allerlei vermengingen en tegenelkaar-plaatsingen. Dan spreek ik alleen over het fundamenteele, heel-natuurlijke, wezenlijke doen der kleuren en ben heel blij, dat dit doen varieert tot oneindige verscheidenheid. Het leven der kleuren is zeker . . . . bont, maar niemand zal zeggen, dat blauw opzichzelf een „stralende" kleur is, of rood een „wijkende" kleur, of geel een „zwevende" kleur. Als we eenmaal de werkwoorden stralen, wijken en zweven bij de drie kleuren voegen, moeten we zeggen, dat geel straalt en blauw wijkt en rood zweeft, en niet anders. Welnu, die drie werkwoorden hooren wezenlijk ook bij de drie beeldingselementen: de verticale ruimte straalt, de horizontale lijn wijkt, en het plastisch middelpunt is het levende zweefpunt, het levende evenwichtspunt, het punt van „stille beweging" in het lichaam. Zoo zien we in het kleurleven de wet van „herhaling" bewaarheid: het volledig-gebeelde, kleurlooze lichaam gaat kleursgewijze uit elkaar tot geel en blauw, en geel en blauw paren weer ineen tot rood. En dat niet in eentonige planmatigheid, maar in de veeltonige schakeeringen, die het volstrekte geel, blauw en rood in oneindige bontheid benaderen. Welk lichaam is voor ons „het"

volledig-gebeelde, kleurlooze lichaam? 't Is de aardbol zelf vóór alle leven op aarde, volledig als fundamenteele bolplastiek, maar geen drager nog van leven. Geen andere werking beleeft aanvankelijk de aardoppervlakte dan de afwisseling van dag en nacht, het helder en donker in allerprimitiefste aanschouwbaarheid van „gesloten" oppervlakte. Maar die oppervlakte opent zich, — en de aarde „draagt" nu nieuw leven, kleurig leven, dat àls kleurigheid de wet der herhaling laat „zien". Dit is de wezenlijke reden, waarom de menschen zoo van kleuren houden: zij ervaren aan de kleuren, al weten ze 't niet exact, de blijheid van het keerende leven, dat zich „herhaalt", dat verdwijnt om weer te verschijnen, hetzelfde leven altijd en toch steeds anders. In de kleuren zien we het vormende leven *aan het werk*. En wel aan het werk als leven ìn het open verschijnsel: licht. Het licht geeft ons, als geheel, nog geen ineenparing te aanschouwen met zijn tegendeel, geluid; maar ìn het licht is ineenparing van geel en blauw tot rood. Zoo is de blijheid der kleuren blijheid ìn onbevredigdheid, blijheid mèt drang naar hooger beelding.... de eenig-ware blijheid van menschen, die nog niet „in den hemel" zijn.

* * *

Fig. XII is een begripvoorstelling van *regelmatige* herhaling. Maar niet van *volmaakte* herhaling. Om een begripvoorstelling te vinden van *volkomen* herhaling moeten we terug naar Fig. XI. Het „secundaire" brandpunt en alle beelding daaromheen is een volkomen herhaling van het „primaire" brandpunt en alle beelding daaromheen. Die begripvoorstelling vinden we terug in onzen werkelijken kosmos als onze aanschouwing ook de natuurgegevens doorgrijpt van de menschelijke, religieuze fantasie: *de „hemel" is een concrete, volkomen herhaling van de aarde.* Deze gedachte positiveert wat Swedenborg gezien heeft in gepreciseerde, maar onexacte fantasie: *hemel en aarde zijn verscheiden, maar ook innig één, ze zijn volkomen tegendeelige beeldingen.* Er zal bezwaar worden gemaakt tegen dat „ouderwetsche" woord „hemel". Maar ten onrechte. Het woord „hemel" is niet *gemaakt*, 't is een echt *geboren* woord en wordt dus altijd nieuw voor wie het beluisteren kan.

Met welk hollandsch woord kunnen we nu ineéns zeggen: „*volkomen* herhaling?" Met het woord: „wedergeboorte". De volkomen herhaling is een volkomen wederkeeren na een volkomen verdwijnen, een herleven nà een sterven, een . . . wedergeboorte. Dat woord is weer niet „gemaakt", maar een echt levenswoord. In de religieuze taal leeft het al lang. De volkomen herhaling heet in ons Westen inderdaad „wedergeboorte", in het Oosten heet ze reïncarnatie. De woorden „wedergeboorte" en

„reïncarnatie" zeggen in-wezen hetzelfde begrip, maar met dit onderscheid, dat „wedergeboorte" meer den *inhoud* der plastische herhaling zegt, terwijl „reïncarnatie" of „wederbelichaming" meer de *uiting* ervan zegt.

De volstrekte wedergeboorte is identiek met het volstrekt-tragische, dat we als volstrekte constructie leerden kennen in de voordracht over de Kruissymboliek. Het lichaam van den Christus wordt in die volstrekte tragiek gezien als volstrekt gestorven en volstrekt weergekeerd, verdwenen uit de afzonderlijke beeldingen en herrezen als een hernieuwing voor de heele wereld, een hernieuwing dus in den oorsprong-zelf van den kosmos. Het Christuslichaam ontbindt zich, stervende, tot straal en lijn, die weer ineenparen in het zonnemiddelpunt. Dat is, constructief gezien, het sterven van het Christuslichaam „aan het Kruis". Het is een uiteengaan tot kosmische verticaliteit en horizontaliteit, en het is een wederkeeren van Christus' ziel tot het ruimtemiddelpunt van onze heele wereld, om onze heele wereld te hernieuwen.

We kunnen die constructie nu aanvullen aan Fig. XI: Het Christuslichaam sterft volkomen en herrijst volkomen, doordat het zich volkomen overgeeft aan de wet van scheiding en hereeniging — zoo vergaat het volkomen in afzonderlijke aardsche beeldingen en wordt volkomen herhaald of wedergeboren in de hemelsche beelding, waar geen afgescheidenheid meer bestaat, maar volkomen veel-

eenigheid leeft als vollenige werkelijkheid. En vanuit de hemelsche beelding houdt het Christuslichaam innig rapport met onze aarde, en vernieuwt haar gestadig en door-en-door werkelijk: onze aarde „eet en drinkt" Christus' vleesch en bloed, en dat „eten en drinken" wordt bewust in den Christuservarenden Mensch.

Natuurlijk heeft dit alles niets te maken met de vraag of het Jezusverhaal van den bijbel „historisch" is of niet. Dit is een zuiver-*constructieve* aanschouwing, maar ook niets anders dan een zuiver-constructieve aanschouwing van de volstrekte tragiek, die identiek is met de volstrekte wedergeboorte. *Als* die volstrekte wedergeboorte werkelijkheid is, moet dit haar beeldende waarheid zijn, afgezien van alle historie of verdichting. En is die volstrekte wedergeboorte werkelijkheid? Ja, zij is pure werkelijkheid, *geheel op de wijze der volstrektheid.* Zij is pure werkelijkheid als eerste daad van ons waarheidsinstinct, waardoor we een natuurgegeven (in dit geval de „herhaling") herleiden tot volstrektheid, tot volstrekte regelmatigheid èn volstrekte volkomenheid. En zij is ook pure werkelijkheid als tweede daad van ons waarheidsinstinct, waardoor wij de volstrektheid in de natuur weervinden.

Waar vinden we dan de wedergeboorte terug?

Vooreerst in de Christustragedie van onze evangeliën. Die Christustragedie is wel geen natuurgegeven in strikten zin, maar toch een natuur-

gegeven in wijderen zin, een eminent, oud cultuurgegeven, dat we te *doorzien* hebben, willen we het ons geheel eigen maken en het recht verwerven er over te oordeelen. De schepper van het Christusverhaal kende, min of meer positief, de volstrekte constructie van de wedergeboorte. Dat zien we onmiddellijk als we die constructie geheel positief kennen. En de schepper van het Christusverhaal heeft die constructie *dramatisch* uitgewerkt, zooals ze *dramatisch* uit te werken is: in betrekkelijkheid, of bij benadering. *De Mensch, die volmaakt sterft om volmaakt wedergeboren te worden,* dàt is de volstrekte tragiek, die de dichter weer te geven had .... in betrekkelijke fantasie of betrekkelijke historische werkelijkheid. En zoo gàf hij haar weer. De herrezen Christus is, bij benadering, een volstrekt wedergeboren Christus. De herrezen Christus is, bij benadering, geen beelding te meer maar een volmaakt nieuwe plastiek. De herrezen Christus komt maar even terug als afzonderlijke belichaming op aarde, en dan nog alleen om zijn werkelijkheid te betuigen voor menschen, die iets tastbaars moeten zien om aan werkelijkheid te kunnen gelooven. De herrezen Christus verdwijnt spoedig in definitieve hemelvaart en zijn engelen zeggen dat hij zal terugkomen met grooter heerlijkheid. Dat zeggen ze aan menschen, die toch ook hooren moeten, dat Christus in die grooter heerlijkheid niet „hier" of „daar" zal zijn, afzonderlijk belichaamd op aarde. Want dit wist de schepper van de Christustrage-

die min of meer positief: dat de herrezen Christus alleen in zooverre herboren Christus heeten mag, als hij niet gehecht is aan welke afzonderlijke lichamelijkheid ook. Dit wist hij min of meer positief, dat de Christus waarlijk herboren heeten mag, voor zooverre hij vrije kracht is, die zich openbaart in beeldende kracht en afzonderlijke lichamelijkheid niet vasthoudt, maar doet gaan van vorm tot vorm, van geboorte tot wedergeboorte. Het Christusverhaal-zelf is natuurlijk òòk afzonderlijke beelding, en daarom kan de herboren Christus er niet aan „gehecht" zijn. Juist de zuivere Christuservaring beeldt dat verhaal, als individueele Jezusgeschiedenis, meer en meer wèg. Maar wie het Christusverhaal nog niet beeldend, innerlijk-constructief vermag te doorzien, heeft dat eminente cultuurgegeven nog te doordenken, vóór hij er is „uitgegroeid".

Er zijn ook natuurgegevens in strikten zin, waarin we de wedergeboorte duidelijk kunnen herkennen, waarin we haar ervaren kunnen aan levenden lijve.

Iedere geboorte uit menschelijk-geslachtelijke paring is in-wezen een herhaling. Iedere geboorte uit menschelijk-geslachtelijke paring vooronderstelt een werkelijk sterven van een menschelijke, volledige beelding, een sterven dat, in het verdwijnen-zelf, beginsel is van herhaling. De mensch is, om te beginnen, kind. Meisje wel of jongen, maar

vóór alles kind, niet geslachtelijk begeerend of verlangend, maar rustig levend in volledige beelding. Een kind is, als gebeelde werkelijkheid, àf, het begeert of verlangt geen ander, tegendeelig geslacht als beeldende aanvulling van zich zelf. Dan komt de puberteit, en daarna de „volwassen" leeftijd. Het meisje wordt vrouw, de jongen wordt man, maar vóór alles: het kind wordt geslachtelijk verlangend of begeerend wezen, het is uit met zijn rustig leven in volledige beelding, *het kind sterft als kind, terwijl het groeit tot man of vrouw.* Dat sterven is een werkelijk uiteengaan tot beeldingselementen: verticaliteit en horizontaliteit. Het mannelijke is het verticale in de geslachten, het strakke, oorspronkelijke, gevende. Het vrouwelijke is het horizontale in de geslachten, het lenige, voortplantende, ontvangende. Als we maar *zien* en niet alleen *kijken* met of zonder microscoop, vinden we in de betrekkelijke natuurwerkelijkheid der geslachten duidelijk de volstrektheden van de beeldingselementen bij benadering weer. En de hereeniging van de beide geslachten is dus een *weder*ineenparen van gescheiden beeldingselementen. Zij paren weder ineen tot kind. Tot kind allereerst in de beide parenden, die weer kind worden, die weer, nà begeeren of verlangen, leven in bevredigde beelding. En die bevredigde beelding verwerkelijkt zich vervolgens in de geboorte van het kroost. Zoo is het kroost een levende herhaling van wat gestorven is: de kindheid der ouders. En die

herhaling is *volkomen* herhaling of *wedergeboorte*, voor zoover de geslachtelijke paring erotische *liefde*paring is. Want erotische liefde is bewust of onbewust rapport met de „hoogere wereld", den „hemel".

Natuurlijk geldt ook hier weer, dat we een volstrektheid in de betrekkelijke natuur alleen bij benadering en in oneindige verscheidenheid kunnen weervinden. Maar zoo alleen kunnen we een betrekkelijk natuurgegeven *doorzien.* Zoo alleen kunnen we hier b.v. doorzien wat de religieuze intuïtie bedoeld heeft met haar geloof aan de „erfzonde", een geloof, dat, hoe grillig-verscheiden bij verscheidene volkeren, toch zoo algemeen is. De geboorte van het kroost werd gevoeld als herhaling die wedergeboorte wìl zijn, maar nooit volmaakte wedergeboorte zijn kàn, omdat het kroost geen volmaakt nieuwe beelding is, maar nog beelding *te meer,* lichaam te meer, gevoegd bij de vele afzonderlijke lichamen die al op aarde zijn. Zoo voelde het religieuze instinct een onvolmaaktheid in het kroost, en dat niet in het algemeen „omdat niets volmaakt is in deze wereld", maar omdat de natuurlijkste liefdedaad zelf onvolmaakt is voor zooverre ze behalve de ouders te „herscheppen" ook nog kroost „produceert". Daarom voelde het religieuze instinct die onvolmaaktheid als een gebrek in de produceerende voortplanting en zelfs in de scheppende liefdeparing, voor zooverre die innig met de voortplanting samenhangt; het reli-

gieuze instinct voelde die onvolmaaktheid als een natuurlijk erfgebrek, een natuurlijke erfzonde.

Als we eenmaal zóó de erfzonde doorzien, niet vaag meer voelen alleen, maar doorzien, dan gaat een vordering gelden in ons gemoed, gebiedend, onafwendbaar, doorgrijpend al ons voelen en denken: *Verlossing!* Verlossing van de kwellende ellende in de bron zelf van het menschelijke leven. Onvolmaaktheden zijn op zich zelf nog geen folteringen, maar, zoodra wij onvolmaaktheid ervaren tot in het beginsel-zelf van ons leven, is zij wèl een foltering. En àls we die eenmaal daar ervaren hebben willen we verlost worden. En als we die eenmaal daar *positief* ervaren hebben, kunnen we ons aan den verlossingsdrang niet meer onttrekken zoolang we leven....

Hoe zal die verlossing dan werkelijkheid worden?

Als ik een asceet was zou ik onthouding preeken. Dan zou ik zeggen: „Gij weet nu eenmaal, dat alle daden die afzonderlijkheden te meer maken, banden te meer meebrengen. Doè dus die daden niet meer. Gij weet dat gehechtheid aan een afzonderlijk ding onvolmaakt is, welnu, hecht u aan niets meer, ook niet aan u zelf. Kuischheid, armoede, gehoorzaamheid, dìt moeten uw idealen zijn. Streef naar die idealen, en, als ge in dat streven zijt tekort geschoten, doe dan boete en bekeer u!"

Zoo zou ik moeten spreken als ik een asceet was. En zoo hebben duizenden de menschelijke

vraag naar verlossing beantwoord. Maar wij weten nu zeker, dat dit antwoord niet deugt. Wij weten nu, dat een *werkelijke* kracht, en zeker een *verlossende* kracht, een *beeldende* kracht moet zijn, en onthouding is alles behalve beeldend. Vernietiging kan dikwijls beeldend zijn, maar negatieve onthouding nooit.

Onze verlossing kan alleen uitgaan van een *beeldende* kracht. Dat vóór alles. De naïeve Christen weet dat eigenlijk ook, al weet hij 't niet exact. De naïeve, werkelijk geloovende Christen heeft niets van een onthoudingspreeker. Hij hoopt op verlossing door de beelding van de Christustragedie. Hij gelooft, dat Christus-zelf hem verlost door zijn leven èn sterven. Hij gelooft aan wedergeboorte ìn Christus. Zijn geloof is een vaag weten maar een weten tòch, dat de verlossing niets anders is dan het afsterven van onze afzonderlijke individualiteit, om te herleven, om wedergeboren te worden in de allesomvattende beeldende persoonlijkheid van het àlmenschelijke, het godmenschelijke. Die wedergeboorte ìs verlossing, omdat zij geen individu te meer voortbrengt, maar een radicale hernieuwing schept van het individu dat er al is, een vernieuwing van individualiteit tot persoonlijkheid.

Maar hiermede zeide ik al meer, dan de naïeve Christen bevroeden kan. Zijn verlossing is verlossing voor hem, maar geen verlossing voor den positieven mysticus. Zijn verlossing is een geloof

in verlossing, dat hij niet kan waarmaken, objectief waarmaken, controleerbaar-exact. Onze verlossing moet een verlossing zijn, die we wèl kunnen waarmaken, controleerbaar-exact.

„Het afsterven van mijn afzonderlijke individualiteit om te herleven als persoonlijkheid" — wat is dat? Na al het voorgaande is het antwoord duidelijk. Dat is: mij openstellen voor de werkelijkheid, àls werkelijkheid, àls beeldende beweging. Dat is: *de* werkelijkheid mijn individualiteit zóó laten doorgrijpen, dat die individualiteit niet meer leeft, maar *de* werkelijkheid in haar. Dat is: het zoeken naar waarheid vooronderstellen en opheffen tot het positieve aanvaarden der waarheid. Dat is: mij bewust worden van *de* Kracht, de ééne Scheppingskracht aan *de* gegeven objectiviteit. Dat is: de hemelbeelding in mij ervaren, positief en bewust. Zoo wordt ik verlost, geheel bewust wedergeboren zonder een afzonderlijk ding te meer voort te brengen, zoo wordt ik los uit de banden van alle afzonderlijke dingen der aarde, om te herleven als bewuste, vrije hemelsche kracht, die alle afzonderlijkheid of „zonde" wegbeeldt.

Natuurlijk heeft ook die persoonlijke wedergeboorte en verlossing van den positieven mysticus oneindig vele graden van benadering der volstrektheid. Die volstrektheid echter is: het volmaakte Zelfbewustzijn van *de* Kracht aan *de* Objectiviteit. Die volstrektheid is een „limite", die de positieve mysticus nooit „bereikt", doch

steeds meer en meer benadert. Maar daarom juist is zijn wedergeboorte *levende* wedergeboorte, daarom juist is zijn verlossing *levende* verlossing, geen uitwendige „bekeering" alleen, geen „feit" maar een voortdurende groei, een voortdurend opdiepen van zijn diepst-persoonlijk leven naar de uiterste aanschouwbare werkelijkheid.

De wedergeboorte en verlossing van den positieven mysticus is de eenige *positieve* ervaring van persoonlijk-eeuwig leven. Want zij alleen is een voortdurend-groeiend bewustzijn van de éénе, eeuwige Kracht aan de veeleenige, eeuwige Stof. Wie *de* Stof beeldend en exact kan uitzeggen, is in zijn diepste wezen het Tegenwezen van de Stof. Hij is in zijn diepste wezen *de* Kracht zelf en wordt zich steeds positiever als zoodanig bewust. Alle „bewijzen" voor een voortbestaan hiernamaals, al waren ze nòg zoo goed geconstateerd, zijn maar neertrekkende zakelijkheden, omdat ze niet „beeldend" zijn. Wie positief zijn persoonlijke eeuwigheid ervaart, ervaart haar als tegenwezen van de objectieve werkelijkheid, die hij niet bewijst, maar aanwijst; die hij niet bekijkt, maar ziet; die hij niet meer beschouwt, maar aanschouwt.

Wie zoo het diepste Ik in zich zelven heeft opgediept tot positieve ervaring, zal zeker niet meer nieuwsgierig vragen naar bizonderheden uit een leven hiervoor of hierna. Hij heeft materiaal genoeg in dit aardsche leven om hier innerlijke wedergeboorte en uiterlijke reïncarnatie te kennen.

Zijn geloof is een weten, maar een waarheidlievend weten, waarin alle nieuwsgierigheid is voorondersteld en opgeheven, een weten dat voortdurend nieuwe verrassingen vindt in het *nu*. Daarom wil hij wèl het wezen kennen van hiervoor en hierna, maar de verrassende verscheidenheden ziet hij *op tijd*, de verrassende verscheidenheden van *nu* ziet hij *nu*, de verrassende verscheidenheden van hier*na* zal hij zien hier*na*. In de veronderstelling, dat hij het hiernamaals in alle bizonderheden „precies" zou kunnen napluizen, zou hij het zeker niet doen om zijn verrassingen niet te bederven. Zoo blijft zijn verwondering altijd open.

Maar met dat al is zijn geloof aan persoonlijke eeuwigheid een *weten*, een aanschouwend, beeldend *weten*. Ook de naiëve Christen zegt al, dat het eeuwige leven, wedergeboorte en verlossing in éénen, in den grond geen „braafheid" is of „moraal", maar een *weten*: „God kennen, en dien Hij gezonden heeft, Jezus-Christus". Het weten van den naiëven Christen is goed, maar vaag. Datzelfde weten hebben wij in dezen cursus gepositiveerd tot exactheid, objectief-controleerbaar door volledige menschelijkheid. Volledige menschelijkheid echter is niet de halve menschelijkheid van verstand alleen of van gevoel alleen, ook niet de saamgevoegde menschelijkheid van verstand-en-gevoel-in-harmonie, maar verstand en gevoel, ineéngepaard tot *Bezonnen Wil*, wiens leven *beeldend weten* is.

Bezonnen Wil! Laten we hem vooral *concreet* leeren kennen, in aanhoudend rapport met het werkelijke, beeldende leven: zoo alleen ervaren we concreet geheel bewuste wedergeboorte, positieve verlossing. Ik zeide, dat de natuurlijkgeboren vrucht van menschelijk liefdeleven *weder*-geboorte wordt. Ik kan dit nu omkeeren: wedergeboorte is menschelijk geslachtsleven, geheel bewuste wedergeboorte of positieve verlossing is een geheel bewust herboren menschelijk geslachtsleven, het is de wedergeboorte van kinderlijke geslacht*loosheid* tot levende geslachts*vrijheid*.

En wat is geslachtelijke vrijheid? Nòch de objectieve man, nòch de objectieve vrouw is geslachtelijk vrij: beider geslachtelijke bouw toont aanschouwbaar zijn onvolledigheid, zijn aanvullingsbehoefte, zijn afhankelijkheid van het andere geslacht. En ook de vereeniging van objectieven man en objectieve vrouw geeft geen geslachtelijke vrijheid: de geslachtelijke paring geeft maar bevredigde beelding mèt natuurlijke „erfzonde". Maar diep in alle mannelijke èn vrouwelijke objectieve tegendeeligheid leeft *de* Kracht, *het* Subject, *het* Tegen*wezen* van *de* Stof. Maar *de* Kracht is mannelijk, want zij is scheppend, zij is subject, zij is *boven*mannelijk, want zij is, levender dan alle tegen*deelen*, het bewegende tegen*wezen* van alle stoffelijke bewogenheid. Nu is de menschelijkbezonnen wil niets anders dan een verwerkelijking van *de* Kracht. Daarom is de menschelijk-bezonnen

wil *Man* in objectieve mannelijkheid of in objectieve vrouwelijkheid, geslachtelijk vrij, vrij van alle objectieve tegendeeligheid, en zelf tegen*wezen* van de objectieve stof, bovenmannelijk tegenwezen.

Dit alles is *concreet* te ervaren. 't Is geen „conclusie" van een „princiep" maar een rijpe uitwerking van bewuste wedergeboorte. De mensch, man of vrouw, die positief-mystisch aanschouwt, mòet ten slotte komen tot de ervaring van geslachtelijke vrijheid, tot de ervaring van de concrete, bovenmannelijke eenheid der beide objectieve geslachten. Hij moèt komen tot de ervaring van zijn Ik als bezonnen wil, en zijn tastbare mannelijke of vrouwelijke lichamelijkheid zal hij dan gaan aanschouwen als een vroeger stadium van zijn individualiteit, een „gewezen" ik, een „vorige incarnatie". Dat gewezen ik, die vorige incarnatie, zal hij innig liefhebben, omdat hij innig ervaart, dat zijn herboren Ik daar is doorheen gegaan, maar hij zal niet aan die tastbare lichamelijkheid *gehecht* zijn: hij zal haar niet temmen door kunstmatig-ascetische onthouding, maar evenmin haar ter wille zijn vrijheid prijsgeven; alle sentimenteele geslachtelijke gehechtheid met of zonder familieaanhang zal hij concreet buiten zich sluiten als „gewezen" stadia van zijn ontwikkeling, als voorondersteldе en opgeheven kinderlijkheid. Als hij het wezen van het hiernamaals bemediteert vraagt hij allerminst naar een wederzien van „dierbare betrekkingen". Laat àlles maar ver-

anderen en verdwijnen, óók zijn eigen tastbare lichamelijkheid -- hij is Bezonnen Wil, die uitbeeldt en herbeeldt en wègbeeldt en als tegenwezen van al die verandering zijn eigen standvastigheid kent. Zelfs als hij in allerdiepste wereldliefde een wereldbeeld geschapen heeft, zal hij niet zijn geesteskind vertroetelen en het smeeken te blijven zooals het *is* — maar hij zal het gebieden steeds *nieuw* wereldbeeld te *worden*.
